

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η Παιδαγωγική του Rudolf Steiner και τα σχολεία Waldorf. Η περίπτωση του σχολείου «Freie Waldorfschule» στην Κολωνία»

Σαλτογιάννη Κωνσταντίνα

A.M.:0115101

Επιβλέπων: Αναπληρωτής καθηγητής Χανιωτάκης Νικόλαος
Συνεπιβλέπων: Αναπληρωτής καθηγητής Σμυρναίος Αντώνιος

Βόλος, Ιούνιος 2019

“Our highest endeavor must be to develop free human beings who are able of themselves to impart purpose and direction to their lives. The need for imagination, a sense of truth, and a feeling of responsibility—these three forces are the very nerve of education.”

— Rudolf Steiner

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	5
Εισαγωγή.....	6
Κεφάλαιο 1: Η ζωή και το έργο του Rudolf Steiner	
1.1.Βιογραφία του Rudolf Steiner	7
1.2.Ανθρωποσοφία και εκπαίδευση Waldorf.....	10
1.3. Στάδια Ανάπτυξης του παιδιού στο σύστημα Waldorf.....	11
1.3.1. Πρώτο στάδιο ανάπτυξης.....	11
1.3.2.Δεύτερο στάδιο ανάπτυξης.....	12
1.3.3.Τρίτο στάδιο ανάπτυξης.....	14
1.4. Πρόγραμμα σπουδών Waldorf - Εποχιακά μαθήματα.....	14
1.4.1. Μικρές τάξεις.....	16
1.4.2. Μεσαίες τάξεις- Μία γένεση.....	18
1.4.3. Μεγάλες τάξεις.....	19
1.4.4. Τάξεις Λυκείου.....	20
1.4.5. Ειδικά μαθήματα.....	22
1.5. Μέθοδος διδασκαλίας.....	23
1.6. Εκπαίδευση και επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών....	28

Κεφάλαιο 2: Το σχολείο «Freie Waldorfschule»

2.1. Η ιστορία του «Freie Waldorfschule»	31
2.2. Σκοπός του σχολείου	31
2.3. Γονείς, εκπαιδευτικοί και μαθητές.....	32
2.4. Ολοήμερο Σχολείο.....	35
2.5. Νηπιαγωγείο και τάξη προετοιμασίας για το δημοτικό.....	36
2.6. Ηλεκτρονικές συσκευές και μέσα.....	38
2.7. Η σημασία του φυσικού περιβάλλοντος.....	41
2.8. Σχολικά φεστιβάλ και Projects.....	42

Κεφάλαιο 3: Τα σχολεία που ακολουθούν την παιδαγωγική Waldorf στην Ελλάδα

3.1. Σχολεία Waldorf στην Ελλάδα.....	44
---------------------------------------	----

Κεφάλαιο 4: Έρευνες και κριτικές απόψεις για τα σχολεία Waldorf

4.1. Έρευνες για την αποτελεσματικότητα της	46
4.2. Κριτικές απόψεις	51

Κεφάλαιο 5: Η έρευνα

5.1. Σκοπός.....	52
5.2. Μέθοδος.....	52
5.3. Εργαλεία.....	53
5.4. Αποτελέσματα	53

Κεφάλαιο 6: Συζήτηση- Συμπέρασμα

6.1. Συζήτηση.....	61
6.2. Συμπέρασμα.....	62
Βιβλιογραφία.....	65
Παράρτημα 1.....	74
Παράρτημα 2.....	77
Παράρτημα 3.....	83
Παράρτημα 4	84

Πρόλογος

Η παρούσα εργασία εκπονείται στα πλαίσια των σπουδών μου στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Στο πλαίσιο αυτό, μου δόθηκε η ευκαιρία να ασχοληθώ με το θέμα των σχολείων Waldorf, να επισκεφθώ το «Freie Waldorfschule» της Κολωνίας και το «Τριανέμι», το πρώτο δημοτικό που ακολουθεί την παιδαγωγική Waldorf στην Ελλάδα. Στο σημείο αυτό, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όλους όσους με οποιοδήποτε τρόπο βοήθησαν και στήριξαν την εργασία μου αυτή.

Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κύριο Ν. Χανιωτάκη, Αναπληρωτή Καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, για την πολύτιμη βοήθεια και την καθοδήγηση που μου προσέφερε στην υλοποίηση αυτής της εργασίας. Επίσης, για την αμέριστη υποστήριξη, τις ουσιώδεις συμβουλές, καθώς και την ενθάρρυνση που μου παρείχε όλο αυτό το διάστημα. Παράλληλα θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Π. Πολίτη, Πρόεδρο του Παιδαγωγικού τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας για τον πολύτιμο χρόνο του και την βοήθειά του.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στο διδακτικό προσωπικό του «Freie Waldorfschule», στην Κολωνία και στο διδακτικό προσωπικό του Waldorf σχολείου «Τριανέμι» στην Αθήνα, οι οποίοι μου επέτρεψαν να παρευρεθώ στον χώρο και να παρακολουθήσω το έργο τους, απάντησαν σε κάθε μου ερώτηση και έλυσαν οποιαδήποτε απορία μου.

Εισαγωγή

Η εκπαίδευση Waldorf αποτελεί μια παιδαγωγική μέθοδο, η οποία βασίζεται στην «Ανθρωποσοφία», μία πνευματική επιστήμη που δημιουργήθηκε από τον Rudolf Steiner και επικεντρώθηκε στην ανάπτυξη της φαντασίας και της δημιουργικότητας του παιδιού, ενσωματώνοντας στην ανάπτυξη των παιδιών και στο πρόγραμμα σπουδών, την τέχνη. Αντικείμενο αυτής της εργασίας είναι η διερεύνηση της παιδαγωγικής φιλοσοφίας Waldorf, του τρόπου με τον οποίο πραγματώνεται στην εκπαιδευτική πράξη και ειδικότερα το σχολείο «Freie Waldorfschule» της Κολωνίας.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάζεται η βιογραφία του Rudolf Steiner, το θεωρητικό υπόβαθρο της εκπαίδευσης Waldorf, η θεωρία της «Ανθρωποσοφίας» και ένα σύντομο ιστορικό των σχολείων Waldorf. Έπεται εκτενής περιγραφή του προγράμματος σπουδών, της δομής, των παιδαγωγικών μεθόδων και των τρόπων διδασκαλίας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρατίθεται το ιστορικό του «Freie Waldorfschule» της Κολωνίας, η στοχοθεσία του σχολείου, η περιγραφή των χώρων και των εκδηλώσεων που λαμβάνουν χώρα στο σχολείο. Επιπλέον γίνεται αναφορά των ελληνικών σχολείων Waldorf εστιάζοντας στο ελληνικό Waldorf σχολείο «Τριανέμι».

Στο τρίτο κεφάλαιο παρατίθενται έρευνες που καταδεικνύουν την αποτελεσματικότητα της παιδαγωγικής Waldorf καθώς και απόψεις που έχουν διατυπωθεί έως σήμερα.

Στο τέλος της εργασίας έχουν τοποθετηθεί δύο παραρτήματα. Στο πρώτο παρατίθενται φωτογραφικό υλικό από την επίσκεψή μου στο «Freie Waldorfschule» της Κολωνίας, ενώ στο δεύτερο παράρτημα φωτογραφικό υλικό από τα ενημερωτικά φυλλάδια του «Freie Waldorfschule Köln», τα οποία αποτελούν μέρος της βιβλιογραφίας του 2^{ου} Κεφαλαίου.

Πρώτο κεφάλαιο: Η ζωή και το έργο του Rudolf Steiner

1.1. Βιογραφία του Rudolf Steiner και οι επιρροές του

Ο Rudolf Steiner γεννήθηκε το 1861 στο Kraljevec, ένα χωριό το οποίο βρίσκεται στα σύνορα Ουγγαρίας και Κροατίας. Υπήρξε γιος ενός Αυστριακού κατασκευαστή σιδηροδρομικών γραμμών. Η δουλειά του πατέρα του ανάγκασε την οικογένειά του να μετακομίσει αρκετές φορές. Ο Steiner υπήρξε ταλαντούχος μαθητής. Με στόχο να ικανοποιήσει το θέλημα του πατέρα του, να γίνει μηχανικός, στην ηλικία των έντεκα χρόνων φοίτησε στο Oberrealschule, ένα πρωτοποριακό για την εποχή σχολείο σε σχέση με το κλασικό Gymnasium, με αποτέλεσμα να μην διδαχθεί ξένες γλώσσες (Hemleben, 1975). Ο ίδιος όμως αγόρασε βιβλία στα Ελληνικά και Λατινικά και κρυφά προσπάθησε να ακολουθήσει κλασικές σπουδές (Steiner, 1977; Hemleben, 1975). Από το 1879 μέχρι το 1883 φοιτά στο Technische Hochschule στην Βιέννη με κύρια μαθήματα την φυσική, την ιστορία, τα μαθηματικά και την χημεία, παρά την κλίση του στην λογοτεχνία και την φιλοσοφία, προκειμένου να κρατήσει ζωντανό το όνειρο του πατέρα του (Hemleben, 1975).

Από το 1884 μέχρι το 1890, έβγαζε τα προς το ζην ως κατ'οίκον δάσκαλος ενός παιδιού με προβλήματα αναπηρίας, σε μία εύπορη εβραϊκή οικογένεια στην Βιέννη. Η οικογένεια αποτελούνταν από τέσσερα αγόρια, τα τρία από τα οποία χρειάζονταν συμβουλές για το δημοτικό και μετέπειτα γυμνάσιο σχολείο, ενώ για το τέταρτο παιδί –το οποίο έπασχε από υδροκεφαλία– είχε αναλάβει την εκπαίδευσή του ολοκληρωτικά. Ο Otto, όπως ονομάζονταν το παιδί, στην ηλικία των δέκα ετών ήταν πικραμένο απέναντι στους γονείς του, οι οποίοι πίστευαν πως δεν μπορεί να εκπαιδευτεί. Όταν ο Steiner ήρθε σε επαφή με το παιδί, εκείνο με δυσκολία είχε μόλις κατακτήσει την γραφή, την ανάγνωση καθώς και κάποια βασικά στοιχεία της αριθμητικής. Η ανάπτυξή του, τόσο η σωματική όσο και η πνευματική, δεν θεωρούνταν φυσιολογική για την ηλικία του. Γνωρίζοντας το παιδί, ο Steiner ήταν σίγουρος πως μία εκπαίδευση προσαρμοσμένη στην ψυχή και το σώμα του θα αφύπνιζε τις ικανότητές του. Μετά από σύντομο χρονικό διάστημα, ο Steiner κέρδισε την εμπιστοσύνη και την αγάπη του παιδιού, με αποτέλεσμα την αφύπνιση της ψυχής του (Steiner, 1996a:x).

Όχι μόνο η απόδοση του Otto βελτιώθηκε, αλλά και η υγεία του. Ο Otto μετέπειτα σπούδασε ιατρική και συγκεκριμένα δερματολογία, μέχρι που πέθανε κατά

την διάρκεια του Πρώτου Παγκόσμιου πόλεμου. Μέσω αυτής του της εμπειρίας ο Steiner κατάλαβε πως η εκπαίδευση και η διδασκαλία πρέπει να αποτελούν μία τέχνη, βασισμένη στην πραγματική γνώση του ανθρώπινου όντος και πως η σχέση αγάπης μεταξύ του παιδιού και του παιδαγωγού αποτελεί βασικό παράγοντα της γνώσης (Sassmannhausen, 2008:16).

Το 1890 ο Steiner μετακόμισε στην Βαϊμάρη ώστε να οργανώσει τα **επιστημονικά έργα** του Goethe. Μαζί με τα έργα του Goethe βοήθησε και στην οργάνωση των έργων του Schopenhauer και του ποιητή Jean Paul Richter. Το 1891 ο Steiner ολοκλήρωσε τις διδακτορικές του σπουδές στο τμήμα Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου του Ροστόκ, με θέμα «Η αλήθεια και η Γνώση, η βάση μιας Θεωρίας Γνώσης με ειδική αναφορά στην επιστημονική διδασκαλία του Fichte» (Truth and Knowledge, the Fundamentals of a Theory of Cognition with Special reference to Fichte's Scientific Teaching) (Uhrmacher, 1995).

Υπήρχαν πολλοί άνθρωποι που επηρέασαν τον Steiner όμως κανείς δεν τον άγγιξε τόσο όσο ο Goethe. Από τον Goethe ο Steiner έμαθε πάνω από όλα πως η επιστημολογία δεν διδάσκεται, αλλά είναι συμμετοχική και ολιστική (Steiner, 1996:x). Η επιστήμη του Goethe συμβάδιζε με την οπτική του Steiner, καθώς και ο ίδιος πίστευε στην κατανόηση ενός ζωντανού, ολόκληρου κόσμου, ο οποίος ερμηνεύει τον φυσικό κόσμο (Uhrmacher, 1995:385).

Ο Steiner αποτέλεσε μέλος της γερμανικής Θεοσοφικής εταιρείας, της οποίας από το 1902 έως το 1913 είχε γίνει και επικεφαλής (Uhrlich, 1994), ώσπου το 1913 αποσχίστηκε από αυτή και ίδρυσε ένα νέο πνευματικό κίνημα, την Ανθρωποσοφία. Η «Ανθρωποσοφία» πήρε το όνομά της από τις ελληνικές λέξεις «άνθρωπος» και «σοφία», αναζητώντας ο Steiner μία λέξη που να περιγράφει την φιλοσοφία του ως την σοφία του ανθρώπου (Uhrmacher, 1995:7).

Το κίνημα της Ανθρωποσοφίας αναπτύχθηκε γρήγορα, καθώς αρκετοί οπαδοί του από την Θεοσοφική Εταιρεία ακολούθησαν τον Steiner. Η γρήγορη αυτή ανάπτυξη οδήγησε στην αναζήτηση ενός χώρου συγκέντρωσης. Το 1913 ξεκίνησε η δημιουργία του πρώτου Goethenaum στην πόλη της Donarch, της Δανίας. Η αρχιτεκτονική του κτιρίου σχεδιάστηκε από τον ίδιο το Steiner και χτίστηκε με την βοήθεια εθελοντών. Το κτίριο μετατράπηκε σε ένα πνευματικό κέντρο, το οποίο πολλοί καλλιτέχνες και αναζητητές του πνεύματος επισκέφθηκαν.

Την Πρωτοχρονιά του 1922/1923 όμως το κτίριο κάηκε και η αστυνομία αποφάνθηκε πως η αιτία ήταν εμπρησμός. Ο Steiner αμέσως ανακοίνωσε τα σχέδιά

του για την κατασκευή ενός δεύτερου Goethenaum, κατασκευασμένο από τσιμέντο, το οποίο βρίσκεται ακόμα και σήμερα στην πόλη Donarch (Paull, 2018).

Παράλληλα, το 1919, με το τέλος του Α Παγκοσμίου πολέμου, ο Steiner έδινε διαλέξεις στους εργατές της καπνοβιομηχανίας Waldorf-Astoria στην Στουτγάρδη. Σε μία από αυτές ανέφερε την ανάγκη για νέα είδη σχολείων. Την ίδια περίοδο, ο ιδιοκτήτης της καπνοβιομηχανίας Emil Molt, ανακοίνωσε την απόφασή του για την δημιουργία ενός σχολείου για τα παιδιά των εργατών της καπνοβιομηχανίας και ζήτησε από τον Steiner να αναλάβει την διεύθυνση του σχολείου (Tautz, 1982:26-27).

Ο Steiner συμφώνησε υπό τέσσερις όρους: 1. το σχολείο θα είναι ανοιχτό για όλα τα παιδιά, 2. θα είναι συν-εκπαιδευτικό (co-educational), 3. θα αποτελείται από δώδεκα χρόνια εκπαίδευσης και 4. οι δάσκαλοι του σχολείου θα συνδέονται με τα παιδιά και θα έχουν τον βασικό έλεγχο της εκπαίδευσης, χωρίς την παρέμβαση του κράτους ή άλλων οικονομικών πηγών (Uhrmacher, 1995:382).

Περίπου ένα χρόνο μετά το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου, με την κεντρική Ευρώπη να βρίσκεται στο χείλος της επανάστασης, στο πλαίσιο μίας κατεστραμμένης οικονομίας, πολιτικού θρυσματισμού και κοινωνικής κατάρρευσης ιδρύθηκε το πρώτο σχολείο Waldorf (Clouder & Rawson, 1998:122).

Το 1919 στην Στουτγάρδη της Γερμανίας ιδρύθηκε το πρώτο σχολείο Waldorf με ένα πρόγραμμα σπουδών βασισμένο στην τέχνη, στην εσωτερική ανάπτυξη και στην αίσθηση της κοινότητας (Uhrmacher, 1995).

Μέχρι τον θάνατό του, το 1925, είχαν ιδρυθεί τέσσερα σχολεία Waldorf (Paul, 2011). Με την άνοδο της ναζιστικής Γερμανίας η δημιουργία των σχολείων Waldorf μειώθηκε και έπειτα σταμάτησε εντελώς (Werner, 1999).

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο πολλά από τα προηγουμένως κατεστραμμένα σχολεία άνοιξαν ξανά και καινούρια σχολεία ιδρύθηκαν. Το 2013 υπήρχαν περίπου 1.056 σχολεία Waldorf σε πάνω από 60 χώρες (Federation of Waldorf Schools in Germany, 2015).

Το 1994, η UNESCO (United Nations Educational, Scientific, Cultural Organization) βράβευσε την εκπαίδευση Waldorf με ένα έκθεμα για την συνεισφορά της στον κόσμο.

1.2. Η Ανθρωποσοφία και η εκπαίδευση Waldorf

«Με στόχο την εύρεση μίας μεθόδου κατανόησης της ανθρώπινης φύσης και συμπεριφοράς, η πνευματική επιστήμη της Ανθρωποσοφίας βρίσκεται ικανή να κατανοήσει το ανθρώπινο ον, με έναν ευρύ, νοητικό τρόπο. Από την γνώση του αναπτυσσόμενου παιδιού, η πνευματική επιστήμη μπορεί να προσφέρει στην κατανόηση και στην εισχώρηση της ανθρώπινης φύσης, καθώς δεν σταματά σε υποθέσεις και σε θεωρίες, αλλά με τον καιρό πλάθεται σε μία καλλιτεχνική κατανόηση, αρχικά της ανθρώπινης μορφής και έπειτα των δυνατοτήτων ανάπτυξης της ανθρώπινης ψυχής και πνεύματος» (Steiner, 1996α:47).

Η εκπαίδευση Waldorf βασίζεται στην σύγχρονη εμπειρική επιστήμη του Steiner, την Ανθρωποσοφία, η οποία αναζητά την εσωτερική αρμονία μεταξύ πνευματικού βάθους και καλλιτεχνικής δημιουργικότητας. Έχοντας ως βάση την «Ανθρωποσοφία», η εκπαίδευση Waldorf έχει ως σκοπό να εναρμονίσει την ψυχή του παιδιού με το σώμα του (Uhrmacher, 1995: 392). Το πρόγραμμα σπουδών των σχολείων Waldorf, οι βάσεις της αισθητικής του, οι τρόποι αξιολόγησης και η δομή του σχολείου πηγάζουν από την «Ανθρωποσοφία» (Uhrmacher, 1995: 392-393).

Σύμφωνα με τον Easton (1997), η φιλοσοφία της εκπαίδευσης Waldorf είναι πως ολόκληρος άνθρωπος μεταμορφώνεται μέσω της τέχνης (Trosli,1999), συγχρονίζοντας το κεφάλι, την καρδιά και τα χέρια του. Σύμφωνα με τον Easton (1997) «υπάρχουν έξι στοιχεία – κλειδιά στην εκπαιδευτική θεωρία και πρακτική Waldorf:

α) μία θεωρία για την ανάπτυξη του παιδιού, β) μία θεωρία για την ανάπτυξη του δασκάλου, γ) ένα βασικό πρόγραμμα σπουδών (curriculum) που συνδυάζει καλλιτεχνική και ακαδημαϊκή εργασία, δ) μία μέθοδο διδασκαλίας ανάλογα με τον ρυθμό της ανάπτυξης των ικανοτήτων του παιδιού, ε) την ενσωμάτωση της διδασκαλίας και της διαχείρισής της, στ) το χτίσιμο του σχολείου και της Waldorf κοινότητας ως δίκτυο υποστήριξης για μαθητές, δασκάλους και γονείς» (Easton, 1997:88).

1.3. Στάδια ανάπτυξης του παιδιού και εκπαίδευση Waldorf

Η εκπαίδευση Waldorf διαφέρει από άλλα μοντέλα εκπαίδευσης λόγω του βασικού της στόχου, της ολιστικής εκπαίδευσης του παιδιού. Η φιλοσοφία της ολιστικής εκπαίδευσης ξεκινά από την αντίληψη ότι κάθε κομμάτι ανήκει σε ένα όλο και μόνο όταν το ξεχωριστό αυτό κομμάτι αναγνωριστεί και η σύνδεσή του με το όλο γίνεται αντιληπτή κατανοούμε την σημασία και την λειτουργία του (Goethe, 1997; Hesse, 1991; Steiner, 1928; Richter, 1820; Nielsen, 2004). Η λέξη «ολιστική» έχει ελληνικές ρίζες και προέρχεται από την λέξη «όλος». Στον τομέα της εκπαίδευσης, η ολιστική εκπαίδευση φαίνεται να λαμβάνει ένα περισσότερο πνευματικό, οικολογικό και ανθρωπιστικό χαρακτήρα (Miller, 1997).

Η εκπαίδευση Waldorf πιστεύει πως η γνώση κερδίζεται από τη σκέψη, την αίσθηση και την δράση και στοχεύει στο να προετοιμάσει το παιδί σωματικά, πνευματικά, κοινωνικά και νοητικά για μία ουσιώδη ζωή άμεσα συνδεδεμένη με την φύση και τον κόσμο. Για να κατανοήσουμε τη φύση ενός ανθρώπινου όντος που εξελίσσεται, πρέπει να ξεκινήσουμε από ό,τι θεωρείται κρυφή ανθρώπινη συμπεριφορά (Steiner, 1992:4).

Σύμφωνα με τον Easton (1997), ο Steiner διαχωρίζει την ανάπτυξη των παιδιών σε τρία μεγάλα στάδια. Η ιδέα των σταδίων ανάπτυξης συναντάται και σε άλλους θεωρητές του 20 αιώνα όπως του Sigmund Freud, Jean Piaget, Eric Erikson (Bjornholt, 2014: 118).

1.3.1. Πρώτο Στάδιο Ανάπτυξης

Στο πρώτο στάδιο, το οποίο εκτείνεται από την γέννηση μέχρι την ηλικία της αλλαγής των δοντιών, γύρω στην ηλικία των 7 ετών, τα παιδιά μαθαίνουν μέσω της μίμησης και της ανάγνωσης παραμυθιών. «Σε αυτό το στάδιο τα παιδιά ωφελούνται από μύθους, ιστορίες, παιχνίδια, ποιοτικά υλικά και συμπεριφορά άξια μίμησης, τα οποία οδηγούν στην διέγερση της σωματικής ανάπτυξης και της περιέργειας, θέτοντας τα θεμέλια για τη μετέπειτα εξέλιξη της σκέψης και της φαντασίας» (Easton, 1997: 88).

Στην αρχή του πρώτου σταδίου είναι σημαντικό το παιδί να συνδέσει τις δραστηριότητες της γραφής και της ανάγνωσης με διάφορα είδη τεχνών. Με το να διαλέξει ο εκπαιδευτικός το μονοπάτι της ζωγραφικής στην γραφή, μέθοδος με την οποία στα περισσότερα σχολεία Waldorf γίνεται η διδασκαλία των γραμμάτων, δίνεται η δυνατότητα στο παιδί να συμμετάσχει σε αυτή την διαδικασία με ένα δημιουργικό τρόπο. Αυτό αποτελεί παράδειγμα του ότι οι περισσότερες διαδικασίες στην εκπαίδευση Waldorf αντλούνται από τις τέχνες, οι οποίες αποτελούν τον πυρήνα της εμπειρίας. Στις νεότερες τάξεις χρησιμοποιούνται ρυθμικές ασκήσεις για να εισάγουν την αριθμητική, όπως ρυθμικό μέτρημα και περπάτημα, χειροκρότημα και πολλές άλλες ίδιου τύπου δραστηριότητες. Τέτοιες ασκήσεις χαράζονται ανεξίτηλα στην μνήμη των παιδιών. Αξίζει να αναφερθεί ότι η ανάπτυξη της δημιουργικότητας και υποκειμενικότητας του παιδιού λαμβάνει χώρα μέσα σε αυστηρά όρια (Dahin, 2010).

Ο εκπαιδευτικός για να έρθει κοντά στο παιδί πρέπει να έχει ως βάση της διδασκαλίας του την τέχνη με ευφάνταστους, ζωντανούς, πολύχρωμους και άμεσους τρόπους προσέγγισης. Ο τρόπος για να γίνει αρμονική η εμπειρία μάθησης του παιδιού είναι να προσπαθήσουμε ξυπνήσουμε το ενδιαφέρον του για τον κόσμο, μέσω της τέχνης. Αντιθέτως, με το να γεμίζουμε το παιδί με «ανούσιες» πληροφορίες, αποτυγχάνουμε να αγγίξουμε την καρδιά και την ψυχή του και κατά συνέπεια να το οδηγήσουμε στην ανάπτυξη ενός αισθήματος πληρότητας (Steiner, 2000:12).

1.3.2. Δεύτερο στάδιο Ανάπτυξης

Το δεύτερο αναπτυξιακό στάδιο διαρκεί από την ηλικία των επτά έως την ηλικία των δεκαπέντε ετών. Η μάθηση, σε αυτό το στάδιο, είναι βασισμένη σε εμπειρίες. Ο Steiner πίστευε πως τα παιδιά πρέπει να αναπτύξουν την συνείδησή τους μέσω εμπειριών και ευκαιριών, ώστε να γίνουν υπεύθυνοι και με φαντασία σκεπτόμενοι άνθρωποι (Easton, 1997).

Αξίζει να αναφερθεί επίσης, πως σε αυτό το στάδιο ανάπτυξης τα παιδιά θέλουν να προκαλέσουν την αυθεντία και την εξουσία, κάτι απολύτως φυσιολογικό για την ηλικία τους, το οποίο σηματοδοτεί ένα πολύ βασικό στάδιο, το ξύπνημα της συνείδησής του εαυτού τους. Αυτό γίνεται με σκοπό την ανακάλυψη των αντιδράσεων του υπόλοιπου κόσμου και συγκεκριμένα των ενηλίκων. Τα παιδιά θέλουν να ελέγξουν τη δύναμη της σχέσης τους με τους ενήλικες, η οποία

επεκτείνεται. Παράλληλα το παιδί αντλεί γνώσεις από τις εμπειρίες του, οι οποίες έχοντας πλέον αναπτύξει τα συναισθήματά του, θρέφουν την ίδια στιγμή τη φαντασία του (Easton, 1997).

Οι εκπαιδευτικοί των σχολείων Waldorf λαμβάνουν υπόψιν τους τα στάδια της ανάπτυξης και διαμορφώνουν με βάση αυτά την διδασκαλία τους καθώς και τον τρόπο επικοινωνίας τους με τους μαθητές.

Στο δεύτερο στάδιο ανάπτυξης οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να αντιδρούν με κατανόηση και την ίδια στιγμή με διαύγεια του στόχου, θέτοντας ταυτόχρονα εμφανείς κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς (Clouder & Rawson, 1998).

Σε αυτή την ηλικία αναπτύσσεται η συνείδηση του παιδιού και η κατανόηση του κόσμου γύρω του. Ο Steiner προτείνει ο/η εκπαιδευτικός να λάβει υπόψη του τα νέα ενδιαφέροντα του παιδιού στη διδασκαλία του. Τα ενδιαφέροντα σε αυτές τις ηλικίες αφορούν τη φύση και τα ζώα, ενώ η αγάπη τους για τα φυτά αργεί περισσότερο να αναπτυχθεί.

Πριν την τετάρτη τάξη οι ανθρωπιστικές επιστήμες παρουσιάζονται στα παιδιά μέσω της φύσης και των εποχιακών μαθημάτων με πρακτικές δραστηριότητες, όπως η κηπουρική, το μάζεμα καρπών, το μαγείρεμα, οι αγροτικές εργασίες, η ένδυση και η κατασκευή σπιτιών. Η υγιής επαφή με την φύση «γειώνει» την ψυχή των παιδιών, η οποία τους προσφέρει αυτοπεποίθηση και ανεξαρτησία. Μόνο με τέτοιες δραστηριότητες τα παιδιά αναπτύσσουν ικανότητες, στις οποίες μπορούν αργότερα να βασιστούν (Steiner, 2000).

Ο δάσκαλος της τάξης τους εξηγεί πώς παράγεται η τροφή, πώς φροντίζουμε τα ζώα, πώς χτίζονται τα σπίτια. Κατά τη διάρκεια της τρίτης και τέταρτης τάξης δίνεται η ευκαιρία στα παιδιά να ανακαλύψουν τον εαυτό τους μέσω της άμεσης εμπειρίας ή μέσω της αφύπνισης της φαντασίας

Οι ιστορίες αποτελούν πλέον ευκαιρίες να δημιουργηθούν εικόνες στα παιδιά, οι οποίες προέρχονται και στηρίζονται στην εμπειρία. Η εκπαίδευση Waldorf δίνει έμφαση στο γεγονός ότι το παιδί χρειάζεται μία τρυφερή φιγούρα εξουσίας, η οποία καθοδηγεί το παιδί μέχρι το ίδιο να κερδίσει την εμπειρία να λαμβάνει ουσιώδεις αποφάσεις. Οι δάσκαλοι προκειμένου να βοηθήσουν την διαδικασία, τους διδάσκουν τις διηγήσεις της Παλαιάς Διαθήκης, σε μυθολογική μορφή την ιστορία της Γένεσης, της πτώσης του ανθρώπου από τον παράδεισο. Αυτό γίνεται με σκοπό να κατανοήσουν οι μαθητές ότι κάθε πράξη έχει συνέπειες και πως οι άνθρωποι είναι περήφανοι, ξεροκέφαλοι και κάνουν λάθη (Clouder & Rawson, 1998:53).

1.3.3. Τρίτο στάδιο ανάπτυξης

Το τρίτο στάδιο εκτείνεται από την ηλικία των 13 έως την ηλικία των 21 ετών ή μέχρι το λύκειο. Αφότου έχουν αναπτύξει την νοητική τους ικανότητα και έχουν κερδίσει εμπειρίες από τα προηγούμενα στάδια, μπορούν να σκέφτονται αφηρημένα για όσα τους περιτριγυρίζουν και για τις σχέσεις μεταξύ ιδεών. Σε αυτό το στάδιο οι μαθητές μπορούν να καταλάβουν ποιες πληροφορίες τους ενδιαφέρουν ή ποιες πληροφορίες ταιριάζουν με τις εμπειρίες τους. Η εκπαίδευση Waldorf σε αυτό το στάδιο ανάπτυξης στοχεύει στην εξέλιξη της ηθικής στάσης, της υπευθυνότητας και εκτίμησης των γύρω τους (Easton, 1997).

Παράλληλα, κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου τα στοιχεία τους πνεύματος και της ψυχής του ανθρώπινου όντος δυναμώνουν, η ικανότητα να κατανοήσουν την σημασία των εννοιών δράσης-αντίδρασης ξυπνάει και η διδασκαλία των φυσικών επιστημών ξεκινά. Ταυτόχρονα διδάσκεται νεότερη ιστορία, ενώ αργότερα προστίθενται στις διδασκαλίες μία γραμμή από ιστορικές συνδέσεις (π.χ. διδάσκονται οι σταυροφορίες, τα αίτια και οι ιστορικές συνέπειες).

Ό,τι συνήθως διδάσκεται στο μάθημα της ιστορίας, ημερομηνίες από βασιλιάδες και μάχες, παρόλο που είναι σημαντικές, είναι νεκρές και χωρίς έμπνευση πληροφορίες. Ο/η εκπαιδευτικός έχει την ευθύνη να ανοίξει τα μάτια των παιδιών για την ανάπτυξη της ανθρώπινης κουλτούρας και να αναδείξει την επήρεια που έχει ο καθένας μας στην ιστορική εξέλιξη. Οι περισσότερες από τις ερωτήσεις των παιδιών εκείνης της ηλικίας περιτριγυρίζονται από την ταυτότητα του παιδιού (π.χ. ποιος είμαι εγώ, γιατί είμαι εδώ). Με το να βιώσουν με ένα ζωντανό και βιωματικό τρόπο τις ανθρώπινες δυσκολίες, όπως αποκαλύπτονται μέσω της ιστορικής ανάπτυξης και των βιογραφιών, οι νεότεροι άνθρωποι λαμβάνουν απαντήσεις που γεμίζουν την ψυχή τους.

1.4. Πρόγραμμα σπουδών Waldorf

Τα σχολεία Waldorf ακολουθούν ένα διαφορετικό πρόγραμμα σπουδών από τα κλασικά ελληνικά και γερμανικά σχολεία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ παρατηρείται διαφορά και ως προς τη διδασκαλία και τη διοίκησή τους (Oberman, 1997:8).

Το πρόγραμμα σπουδών των σχολείων Waldorf προσφέρει ένα μεγάλο εύρος αντικειμένων και θεμάτων, τα οποία λαμβάνουν υπόψη το στάδιο ανάπτυξης που βρίσκεται ο μαθητής. Τα μαθήματα ενός σχολείου Waldorf χωρίζονται σε εποχιακά μαθήματα, τα οποία λαμβάνουν μέρος τις δύο πρώτες ώρες της σχολικής ημέρας και διαρκούν τρεις με πέντε εβδομάδες και σε ειδικά μαθήματα. Τα θέματα των εποχιακών μαθημάτων υποστηρίζονται και από τα υπόλοιπα μαθήματα κατά τη διάρκεια των εβδομάδων διδασκαλίας.

Τα εποχιακά μαθήματα αλλάζουν έπειτα από συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, ώστε ο μαθητής αφού διδαχθεί, ανακαλύψει και βιώσει το αντικείμενο, έχει το χρόνο να κοιμηθεί, να σκεφτεί και να αναρωτηθεί ξανά γι' αυτό. Αυτές οι περίοδοι υποσυνείδητης δραστηριότητας λειτουργούν ως διαλείμματα, κατά τις οποίες ο μαθητής δημιουργεί μία διαφορετική σχέση με τις ικανότητες που έχει αποκτήσει. Καθώς οι εμπειρίες της καθημερινότητας του μαθητή επεξεργάζονται από τον εγκέφαλο κατά την διάρκεια του ύπνου, αλλάζουν, αποκτούν περισσότερη συνοχή και γίνονται κατά κάποιον τρόπο βαθύτερες. Όσο περισσότερο απασχολημένο είναι το παιδί στη μαθησιακή διαδικασία καθώς είναι ξύπνιο, τόσο βαθύτερη θα είναι η εργασία τη νύχτα κατά την διαδικασία ωρίμανσης της στο υποσυνείδητο (Clouder & Rawson, 1998).

Τα εποχιακά μαθήματα επιτρέπουν στους δασκάλους και τους μαθητές την εστίαση πάνω σε ένα θέμα, ενώ ταυτόχρονα βοηθάνε στην καλλιτεχνική έκφραση του μαθητή κατά την μαθησιακή διδασκαλία, αφού οι ίδιοι οι μαθητές δημιουργούν τα δικά τους βιβλία που έχουν σχέση με το εποχιακό μάθημα (Edwards, 2002). Τα πρώτα χρόνια απαιτείται μεγαλύτερη καθοδήγηση του δασκάλου, ενώ αργότερα δίνεται στο μαθητή περισσότερη αυτονομία.

Η σπειροειδής διάταξη του προγράμματος σπουδών προσφέρει κάθετη διάταξη των αντικειμένων από έτος σε έτος, καθώς και μία οριζόντια διάταξη, η οποία επιτρέπει στους μαθητές να συμμετάσχουν σε όλο το εύρος των τομέων κάθε σταδίου ανάπτυξης. Παράλληλα, οι τέχνες και η ανάπτυξη των πρακτικών ικανοτήτων των

μαθητών δεν θεωρούνται πολυτέλεια αλλά βασικά στοιχεία της ανάπτυξης και εξέλιξής τους. Κατά την διάρκεια των τάξεων του δημοτικού, ο σκοπός του εκπαιδευτικού είναι να μεταμορφώσει ό,τι το παιδί χρειάζεται να γνωρίζει για τον κόσμο χρησιμοποιώντας την γλώσσα της φαντασίας (Barnes, 1991). Η παιδαγωγική Waldorf έχει παιδοκεντρικό προσανατολισμό και στοχεύει στην ολόπλευρη καλλιέργεια της προσωπικότητας των παιδιών και όχι στη μονομερή παροχή γνώσεων (Uhrmacher, 1995; Easton, 2009: 88, 94).

1.4.1.Μικρές Τάξεις

Κατά την πρώτη, δεύτερη και τρίτη τάξη, οι μαθητές εισάγονται στην αλφάβητο μέσω εικόνων και ιστοριών. Έπειτα διδάσκεται η γραφή, η ανάγνωση, ο συλλαβισμός, η ποίηση, το δράμα, καθώς και θρύλοι, μύθοι, παραμύθια και ιστορίες της Παλαιάς Διαθήκης. Επίσης διδάσκονται οι αριθμοί, βασικά μαθηματικά (πρόσθεση, αφαίρεση, πολλαπλασιασμός, διαίρεση), ιστορίες για την φύση, για την οικοδόμηση σπιτιών και την κηπουρική (Barnes, 1991).

Στην πρώτη τάξη, οι βασικές δεξιότητες της γραφής, της ανάγνωσης και της αριθμητικής είναι εμπλουτισμένες με παραμύθια, αφού τα παιδιά αυτής της ηλικίας μαθαίνουν καλύτερα, όταν πλούσιες και ευφάνταστες εικόνες και ιστορίες βοηθούν στην καθοδήγηση προς την ακαδημαϊκή μάθηση. Σε σχέση με τη συνεχή εργασία πάνω στις βασικές δεξιότητες της γραφής, της ανάγνωσης και της αριθμητικής, το πρόγραμμα σπουδών της δευτέρας τάξης δίνει έμφαση στους θρύλους και τους μύθους. Αυτό γίνεται γιατί σε αυτή την ηλικία τα παιδιά θαυμάζουν τα αξιέπαινα κατορθώματα των ηρώων των ιστοριών. Παράλληλα, οι εικόνες που δημιουργούνται είναι πλούσιες, χιουμοριστικές, ενώ συνδέονται με τα συναισθήματα αυτών που ακούνε και συμμετάσχουν.

Το πρόγραμμα σπουδών της πρώτης τάξης είναι συνδεδεμένο με διάφορα παραμύθια από πολλούς πολιτισμούς και ιστορίες της φύσης. Αυτές οι ιστορίες λειτουργούν ως «αρχέτυπα» της ανθρώπινης εμπειρίας και χρησιμοποιούνται ως τρόποι ανακάλυψης του κόσμου (Alliance, 2013).

Στη δευτέρα τάξη, η συμμετοχή είναι σημαντικότερη του απλού ακούσματος της ιστορίας. Την ημέρα μετά την παρουσίαση ενός μύθου ή θρύλου, ο δάσκαλος καθοδηγεί τους μαθητές στο να θυμηθούν τα γεγονότα, ρωτώντας τους απλές ερωτήσεις σχεδιασμένες για να εκμαιεύσουν απαντήσεις από τους μαθητές.

Αξίζει να ειπωθεί πως, όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, η φιλοσοφία των σχολείων Waldorf είναι να προετοιμάσει τον μαθητή με δεξιότητες, οι οποίες θα τον βοηθήσουν στην ζωή του. Αυτό γίνεται εμφανές ήδη από τις πρώτες τάξεις του δημοτικού, καθώς οι δάσκαλοι δεν τον «υποχρεώνουν» να μάθει, ούτε δίνουν έμφαση στη γραφή των γραμμάτων από την αρχή, αλλά δίνουν σε κάθε μαθητή τον χρόνο που του χρειάζεται.

«Με το να τραβάς το χορτάρι, δεν το βοηθάς να μεγαλώσει γρηγορότερα παρά το καταστρέφεις από την ρίζα του»: αυτή η πρόταση χαρακτηρίζει την φιλοσοφία και την μέθοδο διδασκαλίας των σχολείων Waldorf.

Η τρίτη τάξη ξεκινάει με την ιστορία της Γένεσης, όπως έχει καταγραφεί στην Παλαιά Διαθήκη. Τα παιδιά κατασκευάζουν στα βιβλία τους την ιστορία και καθοδηγούμενα από τους δασκάλους τους γράφουν στη μία σελίδα απόσπασμα του κειμένου (π.χ «και εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω φῶς· και ἐγένετο φῶς») και στην επόμενη σελίδα ζωγραφίζουν αυτό που το απόσπασμα παραθέτει. Άλλες ιστορίες της Παλαιάς Διαθήκης που συζητούνται είναι «ο Αδάμ και η Εύα», η ιστορία του «Νώε», «ο πύργος της Βαβέλ», «Αβραάμ και Ισαάκ», «Σαμσόν», «Δαβίδ και Γολιάθ» και η ιστορία του «Σολομώντα». Οι ιστορίες της Παλαιάς Διαθήκης είναι καίριες για το παιδί, καθώς σε αυτή την ηλικία θέλει να λάβει αποφάσεις, αλλά αναπτύσσει σιγά σιγά τις ικανότητες του για να το κάνει αυτό. Οι μορφές εξουσίας της μητέρας και του πατέρα συνήθως αμφισβητούνται, γι' αυτό τα παιδιά πρέπει να συνδέσουν την σοφία με την «εξουσία». Η σύνδεση αυτή έρχεται μέσω των ιστοριών των μαθημάτων «κορμού» (Finser, 1994).

Στην Παλαιά Διαθήκη, η «εξουσία» συμβολίζεται από τον Θεό. Σε πολλές από τις ιστορίες που διδάσκονται σε αυτή ο Θεός αποκαλύπτεται στους ανθρώπους και τους καθοδηγεί. Οι άνθρωποι μέσω της ελεύθερης βούλησης αποφασίζουν αν θα ακολουθήσουν τον δρόμο του ή όχι. Σε κάθε περίπτωση, οι πράξεις και οι αποφάσεις τους έχουν συνέπειες θετικές ή αρνητικές.

Σε αυτή την ηλικία των παιδιών, όπου σταδιακά από το στάδιο της μίμησης περνάνε στο στάδιο της «αμφισβήτησης», είναι βασικό να έχουν την εμπιστοσύνη στην «εξουσία», στην συγκεκριμένη περίπτωση στο δάσκαλο, ότι θα τους καθοδηγήσει προς τη μάθηση. Ταυτόχρονα, είναι σημαντική η δημιουργία μιας αρκετά δυνατής σχέσης για το στάδιο ανάπτυξης των παιδιών που θα ακολουθήσει. Αυτός αποτελεί και ένας από τους λόγους όπου οι δάσκαλοι Waldorf διδάσκουν την

ίδια τάξη πάνω από δύο χρόνια, ενώ πολλοί κρατάνε την ίδια τάξη για όλα τα έξι χρόνια του δημοτικού.

Επιπρόσθετα, με το να συναντούν τα παιδιά την εξουσία στην Παλαιά Διαθήκη, ξεκινά μία εσωτερική διαδικασία αναζήτησης της εσωτερικής φωνής της εξουσίας. Με αυτόν τον τρόπο, η εμπειρία της εξωτερικής εξουσίας κατά την διάρκεια της παιδικής ηλικίας μπορεί να δώσει την δυνατότητα στα παιδιά πραγματικής ελευθερίας, η οποία πηγάζει από την εσωτερική δύναμη της κάθε ψυχής.

1.4.2. Μεσαίες τάξεις – Μία νέα γένεση

Στις ηλικία της τετάρτης, πέμπτης και έκτης τάξης το παιδί βρίσκεται στο δεύτερο στάδιο ανάπτυξης, στο στάδιο της αμφισβήτησης και ταυτόχρονα της εφηβείας. Ο Steiner αναφέρει ότι με την εφηβεία ένα μέρος της ψυχής, ένα στοιχείο της ψυχής γεννιέται και ένας νέος εσωτερικός κόσμος ξυπνάει. Ένας νέος άνθρωπος σε αυτό το στάδιο βλέπει τα πάντα διαφορετικά από ότι πρωτότερα (Steiner, 1923). Μέσα σε αυτή την ευαίσθητη συναισθηματικά εποχή, οι νέοι αντιδρούν σε οτιδήποτε θεωρούν υποκρισία ή αδικία (Clouder & Rawson, 1998).

Στην τέταρτη, πέμπτη και έκτη τάξη ο μαθητής διδάσκεται γραφή, ανάγνωση, ποίηση, δράμα, Νορβηγική μυθολογία και ιστορία αρχαίων πολιτισμών. Ταυτόχρονα, γίνεται επανάληψη των τεσσάρων βασικών μαθηματικών πράξεων, ενώ διδάσκονται τα κλάσματα, τα ποσοστά, η γεωμετρία, τοπική και παγκόσμια γεωγραφία, συγκριτική ζωολογία, βοτανολογία και βασική φυσική (Barnes, 1991).

Μετά την διδασκαλία της Παλαιάς Διαθήκης, ο δάσκαλος συνεχίζει στην Νορβηγική μυθολογία, όπου διδάσκει στους μαθητές τον τρόπο δημιουργίας του κόσμου σύμφωνα με τους αρχαίους Νορβηγούς. Με αυτό τον τρόπο τα παιδιά συνειδητοποιούν πόσο σημαντικό ήταν ανέκαθεν για τον άνθρωπο η εξήγηση της δημιουργίας του κόσμου, ενώ ανοίγει τους ορίζοντες του σε νέους πολιτισμούς και την ιστορία του (Finser, 1994).

Η τετάρτη τάξη αποτελεί και την περίοδο στην οποία δίνεται μεγαλύτερη ελευθερία στον μαθητή, δουλεύοντας όλο και περισσότερο σε ομάδες, με το δάσκαλο να εξηγεί πως η ελευθερία έρχεται μαζί με τις ευθύνες, ενώ ο ίδιος ο μαθητής πρέπει να αποδείξει ότι ξέρει να διαχειρίζεται την ελευθερία.

Στην τετάρτη και άλλοτε πέμπτη τάξη συνεχίζεται η διδασκαλία των υπόλοιπων αρχαίων πολιτισμών και ειδικότερα του ινδικού, του αιγυπτιακού, του ελληνικού, ενώ παράλληλα προστίθενται τα μαθήματα της γεωγραφίας και βοτανολογίας.

Όταν ο μαθητής της έκτης τάξης μαθαίνει ότι οι γνώσεις του έχουν χρησιμότητα στην καθημερινή ζωή. Πλέον στα μαθηματικά εισάγονται τα χρήματα. Όμως τα παιδιά ακόμα και σε αυτή την ηλικία βρίσκουν ευχαρίστηση σε όμορφα πράγματα (π.χ. μία ζωγραφιά). Το Waldorf πρόγραμμα σπουδών επιτρέπει τη μάθηση μέσω πρακτικότερων υλοποιήσεων των αντικειμένων που μελετιούνται. Φαινόμενα, όπως ο ήχος, η θερμότητα, ο μαγνητισμός και η όραση, ανακαλύπτονται μέσω πειραμάτων. Συγχρόνως μελετάται η ιστορία και η κουλτούρα της αρχαίας Ρώμης (Clouder & Rawson,1991).

1.4.3. Μεγάλες τάξεις

Στις λεγόμενες μεγάλες τάξεις, δηλαδή την έβδομη, όγδοη και ένατη τάξη, οι μαθητές διδάσκονται δημιουργική γραφή, δράμα, ιστορία του Μεσαίωνα, Αναγέννηση, την περίοδο της Ανακάλυψης, αμερικάνικη ιστορία και βιογραφίες. Επιπλέον, οι μαθητές συναντάνε ξανά τα μαθηματικά, τη γεωγραφία, την φυσική και έρχονται σε πρώτη επαφή με τη βασική χημεία, αστρονομία και βιολογία (Barnes, 1991).

Ειδικότερα, στην έβδομη τάξη όπου η παρουσία της εφηβείας είναι εντονότερη, παρατηρείται αλλαγή στο σώμα και το πνεύμα των μαθητών. Ο δάσκαλος εστιάζει σε βιογραφίες ανθρώπων, ώστε μέσω των δυσκολιών και αγώνων των άλλων το παιδί να έρθει σε επαφή με γεγονότα της ζωής και να ανακαλύψει τον εαυτό του. Παράλληλα διδάσκεται η περίοδος της Ανακάλυψης στην ιστορία και την επιστήμη, η Αναγέννηση, ενώ δίνονται και κάποιες πληροφορίες για την αποίκηση της Αμερικής μέσω της Ευρωπαϊκής ιστορίας και γεωγραφίας. Όσο αφορά την αριθμητική, εισάγεται στην άλγεβρα το γράμμα «χ» και διδάσκονται οι εξισώσεις (Finser,1994).

Το πρόγραμμα της όγδοης τάξης εστιάζει στις ανθρώπινες δυσκολίες και προσπάθειες για ελευθερία, ενώ αναλύονται και επαναστάσεις όπως η Αμερικάνικη, η Γαλλική, η Ρωσική και η βιομηχανική επανάσταση. Επίσης διδάσκεται η σχέση μεταξύ της βιομηχανικής επανάστασης, του Αμερικάνικου εμφύλιου πολέμου και του

Πρώτου και Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου. Όσον αφορά το μάθημα της βιολογίας, διδάσκονται οι μύες και ο ρόλος του οξυγόνου και της γλυκόζης στη μυϊκή δραστηριότητα.

Γενικότερα, κατά την έβδομη, όγδοη και ένατη τάξη, τα μαθήματα εστιάζουν στο ανθρώπινο ον, μέσω της ανατομίας και φυσιολογίας, ξεκινώντας από καθημερινά θέματα που αφορούν το ανθρώπινο σώμα, όπως η διατροφή, το αναπνευστικό και κυκλοφορικό σύστημα.

Το πρόγραμμα του γυμνασίου προβλέπει τη διδασκαλία λογοτεχνίας, γραμματικής, σύνταξης, λεξιλογίου, άλγεβρας, πιθανοτήτων και στατιστικής, καθώς και εισαγωγή στην Πληροφορική και στις Επιστήμες Τεχνολογιών της εκπαίδευσης (Barnes, 1991).

Στο τομέα των φυσικών επιστημών το μάθημα ξεκινάει με την ανάλυση της εξέλιξης των ατμομηχανών, των αντλιών και την εξήγηση του πώς αυτές χρησιμοποιήθηκαν στη δημιουργία των μηχανών και οδήγησαν στην αναβάθμιση της καθημερινότητάς μας. Στην συνέχεια οι μαθητές διδάσκονται τους νόμους της δυναμικής και θα αναλύσουν τους κανόνες πίσω από τις τουρμπίνες, τη ραδιενέργεια και την ηλεκτρολογία. Τα παιδιά μαθαίνουν να κατανοούν πώς τα τηλέφωνα, οι μηχανές, οι τηλεοράσεις λειτουργούν και πώς όλα αυτά επηρεάζουν την ζωή μας (Clouder & Rawson, 1991).

Υπάρχουν κανονικά «εποχιακά μαθήματα», όπως και στις προηγούμενες τάξεις, όμως τώρα γίνεται αδύνατο για τον δάσκαλο να έχει εξειδικευμένη γνώση για όλα τα μαθήματα που είναι απαραίτητα για τους νεαρούς μαθητές και γι' αυτό τον λόγο κάποια από αυτά διδάσκονται από δάσκαλους ειδικότητας. Οι δάσκαλοι ειδικότητας βρίσκονται στην τάξη κατά τις δύο πρώτες ώρες για το πρώτο πρωινό μάθημα, κατά μια περίοδο τριών με πέντε εβδομάδων. Με το πέρας αυτού του διαστήματος διδάσκουν σε καινούρια τάξη το εποχιακό μάθημα και αντικαθίστανται από άλλον δάσκαλο. Αυτό δε σημαίνει ότι ένας δάσκαλος μπορεί να διδάξει ένα μόνο μάθημα αποκλειστικά, αλλά έχει την δυνατότητα να διδάξει ένα εύρος μαθημάτων ανάλογα με την εκπαίδευσή του, το ιστορικό του και τα ενδιαφέροντά του. Με αυτό τον τρόπο μία τάξη του Γυμνασίου μπορεί να έρθει σε επαφή με δέκα ή έντεκα μαθήματα μέσα σε ένα χρόνο, κάποια από τα οποία είναι πρακτικής φύσεως. Έτσι δημιουργείται ένα μωσαϊκό από ανεξάρτητα μαθήματα, το καθένα από τα οποία έχει την δική του αυτονομία (Clouder & Rawson, 1991:73).

1.4.4. Τάξεις Λυκείου

Κατά την δέκατη τάξη διδάσκεται ανόργανη χημεία, γεωγραφία, τριγωνομετρία, μηχανική και ηλεκτρονικοί υπολογιστές. Τα μαθήματα διδάσκονται από καθηγητές ειδικοτήτων, καθώς για την διδασκαλία των μαθημάτων χρειάζονται εξειδικευμένες γνώσεις. Στο μάθημα της λογοτεχνίας πιθανό αντικείμενο μπορεί να είναι η Ευρώπη και ειδικότερα η ιστορία του Οδυσσέα και της αναζήτησης του εαυτού του μετά το τέλος του πολέμου της Τροίας. Οι περιπέτειές του και οι δυσκολίες του αποτελούν μέρος της εσωτερικής του πάλης, στην οποία τελικά επικρατεί μέσω της δύναμης του μυαλού του και της αφοσίωσής του στη γυναίκα του Πηνελόπη.

Το πρόγραμμα της εντέκατης τάξης ορίζει ως μαθήματα την ιστορία και την ιστορία της μουσικής, την κυτταρική βιολογία, τη φυσική, τη βοτανολογία και τις εικαστικές τέχνες. Ένα από τα εποχιακά μαθήματα της εντέκατης τάξης είναι στο μεσαιωνικό παραμύθι του Parzival, όπως είχε γραφθεί κατά το δέκατο τρίτο αιώνα από τον Wolfram von Eschenbach. Το παραμύθι αυτό αποτελεί την ιστορία ενός νέου ανθρώπου, ο οποίος, στην αναζήτησή του για το ιερό δισκοπότηρο, υποφέρει αρκετά και μέσα από τις δοκιμασίες που αντιμετωπίζει, ωριμάζει. Είναι μία ιστορία εσωτερικής εξέλιξης, την οποία ο μαθητής προσπαθεί να κατανοήσει. Παρόλο που το χρονικό πλαίσιο της ιστορίας είναι ο Μεσαίωνας, τα ζητήματα που αγγίζει αντικατοπτρίζουν σημερινά ζητήματα, όπως η επιρροή των υλικών αγαθών, οι πνευματικές αξίες, τα κληρονομικά χαρακτηριστικά, η ελευθερία, ο εγωισμός και η ταπεινοφροσύνη. Συνήθως υπάρχουν λογομαχίες πάνω σε ερωτήσεις που έχουν ως θέματα τις τύψεις και την αθωότητα, την σχέση μεταξύ ανδρών και γυναικών, την πολιτισμική και θρησκευτική ποικιλία. Στην ηλικία των δεκαεφτά ετών όλες αυτές αποτελούν υπαρξιακές ερωτήσεις.

Κατά τη δωδέκατη τάξη διδάσκονται τα μαθήματα της φυσικής, των μαθηματικών, της οργανικής χημείας, της ιστορίας της πληροφορικής και της βιολογίας. Ο/η εκπαιδευτικός δουλεύει πλέον με νεαρούς ενήλικες και ο τρόπος διδασκαλίας αλλάζει, έχοντας ως βάση του το διάλογο. Το τελευταίο εποχιακό μάθημα του τομέα της αισθητικής που διδάσκεται είναι η αρχιτεκτονική. Τα παιδιά μαθαίνουν πως οτιδήποτε δημιουργούμε, καθρεπτίζει τον εαυτό μας. Τα κτίριά μας αποτελούν μία εξωτερική μορφή του πως εμείς νιώθουμε το σώμα μας και

αναδεικνύει το τρόπο σκέψης μας, την ψυχή μας και τα κοινωνικά μας ήθη. Η αρχιτεκτονική περιέχει ένα πλήθος από είδη τέχνης και είναι προϊόν των ανθρώπινων αισθήσεων. Η αρχιτεκτονική σε αυτή την ηλικία αποτελεί μία νέα ξένη γλώσσα, την γλώσσα της ανθρώπινης εξέλιξης και των αξιών (Clouder & Rawson, 1991:84-85).

Στις τρεις τελευταίες τάξεις του σχολείου Waldorf δίνεται έμφαση στην προετοιμασία των μαθητών για τις τελικές εξετάσεις. Αναντίρρητα, αυτό δεν σημαίνει την υποβάθμιση των τεχνών. Στην ζωγραφική και την τέχνη χρησιμοποιούνται διαφορετικές τεχνικές, στυλ και τρόποι δημιουργίας. Σε αυτές τις τάξεις οργανώνονται πολλές εκπαιδευτικές εκδρομές σε θέατρα, μουσεία, κατασκηνώσεις, και ανταλλαγές μαθητών με σχολεία του εξωτερικού.

Πολλά σχολεία Waldorf περιλαμβάνουν μία δέκατη τρίτη τάξη, η οποία αποτελεί προετοιμασία για τις τελικές εξετάσεις, σε ένα περιβάλλον που αντιστοιχεί με αυτό ενός ιδρύματος ανώτερης εκπαίδευσης.

1.4.5. Ειδικά μαθήματα

Πέρα από τα «εποχιακά» ή βασικά μαθήματα, των οποίων η διδασκαλία διαρκεί δύο με πέντε εβδομάδες, υπάρχουν ακόμα τα ειδικά, σύμφωνα με τον Barnes (1991) μαθήματα. Τα μαθήματα αυτά διδάσκονται ήδη από την πρώτη τάξη και αλλάζουν όσο μεγαλώνει ο μαθητής. Χωρίζονται σε μεγαλύτερες κατηγορίες, οι οποίες περιλαμβάνουν ειδικότερα μαθήματα.

Μία κατηγορία αποτελούν τα χειρωνακτικά μαθήματα. Στην κατηγορία αυτή εισάγεται το πλέξιμο, η εκμάθηση χρήσης της ραπτομηχανής, η κατασκευή παιχνιδιών, η ξυλουργική. Με τα μαθήματα αυτά δουλεύεται η λεπτή και αδρή κινητικότητα των μαθητών, ενώ ταυτόχρονα δίνεται η δυνατότητα στο μαθητή να κατανοήσει πως δουλεύει ο κόσμος και να ευαισθητοποιηθεί για το πως φτιάχνονται κάποια αντικείμενα γύρω του, κατανοώντας τον κόπο που προηγείται της κατασκευής τους. Τα παιδιά μαθαίνουν να πλέκουν από ην πρώτη τάξη. Αυτό γίνεται επίσης για να προετοιμαστεί ο εγκέφαλος για την επερχόμενη μάθηση, αφού, σύμφωνα με την θεωρία Waldorf, δεν είναι έτοιμα ακόμη για την εκμάθηση των γραμμάτων και της γραφής τους.

Πρόσφατες έρευνες του τομέα της νευροεπιστήμης ανέδειξαν ότι η χρήση των λεπτών κινήσεων των χεριών ανοίγει τις νευρολογικές διόδους, που θα μπορούσαν αλλιώς ακόμα και να ατροφίσουν (Livingston, 2016: 12).

Κατά την τετάρτη τάξη ξεκινά το μάθημα της ξυλουργικής. Οι μαθητές, με την καθοδήγηση ενός κατάλληλα εκπαιδευμένου δάσκαλου ξυλουργικής, μαθαίνουν να κατασκευάζουν τα δικά τους κουτάλια, κορνίζες, караβάκια ακόμα και σκαμπό, τα οποία αργότερα μπορούν να πάρουν στο σπίτι τους, έχοντας την ευκαιρία να χαρούν το χειροποίητο έργο τους. Στην εντέκατη και δωδέκατη τάξη τα παιδιά μαθαίνουν την δημιουργία κοσμημάτων με ασήμι, χαλκό και σίδηρο.

Η μουσική είναι καίρια τέχνη στην εκπαίδευση Waldorf. Στην κατηγορία των μαθημάτων μουσικής διδάσκεται τραγούδι, φλογέρα, έγχορδα όργανα, μουσική θεωρία. Πέρα από τη μουσική και τα τραγούδια κατά την διάρκεια των «εποχιακών» μαθημάτων, τα παιδιά δουλεύουν με δάσκαλο μουσικής προκειμένου να εξελίξουν το ρεπερτόριό τους, να κάνουν πρακτική άσκηση μέσω ηχογραφήσεων και κατά την τετάρτη και πέμπτη τάξη να μάθουν βασική μουσική θεωρία και να αποκτήσουν την ικανότητα να διαβάζουν μουσικές παρτιτούρες. Στο δημοτικό σχολείο συμμετέχουν στην ορχήστρα ή στη χορωδία, βοηθώντας στην ανάπτυξη των επικοινωνιακών τους ικανοτήτων, δουλεύοντας ως μία ομάδα, δημιουργώντας πολλές φορές τα δικά τους αυτοσχέδια όργανα (Oppenheimer, 1999).

Επιπλέον διδάσκονται δύο ξένες γλώσσες, τις οποίες διαλέγει κάθε σχολείο ξεχωριστά. Η διδασκαλία και των δύο ξένων γλωσσών ξεκινάει από την πρώτη τάξη μέσω ποιημάτων και ασμάτων των γλωσσών, κατάλληλων για την ηλικία των παιδιών.

Όσον αφορά στην κίνηση των μαθητών, διδάσκεται το μάθημα της ευρυθμίας, της γυμναστικής, καθώς και στην ίδια κατηγορία εισάγονται τα ομαδικά παιχνίδια. Η ευρυθμία αποτελεί ένα μάθημα το οποίο δημιουργήθηκε από τον Steiner και μπορεί να περιγράψει ως η σύνδεση του λόγου και της κίνησης. Στην ευρυθμία κάθε ήχος είτε μηχανικός, είτε μουσικός, είτε ανθρώπινος δημιουργεί μία χωρική φόρμα, η οποία παρόλο που δεν είναι ορατή, μπορεί να αναγνωριστεί. Ο δάσκαλος ευρυθμίας επαναλαμβάνει ξανά τον ήχο και τον αναπαριστά μέσα από μία ποικιλία κινήσεων, η οποία είναι συνδεδεμένη με ήχους του λόγου ή της μουσικής. Τα παιδιά δουλεύουν με έναν ειδικά εκπαιδευμένο δάσκαλο ευρυθμίας, ο οποίος τους καθοδηγεί με εμπειρίες μέσω κινήσεων που αρμόζουν στην ηλικία τους.

Κατά την διάρκεια της γυμναστικής δίνεται η ευκαιρία στα παιδιά να βγουν στο προαύλιο και να μάθουν νέα παιχνίδια, ενώ αργότερα μαθαίνουν να εργάζονται σε ομάδες (Finser, 1994).

1.5. Μέθοδος διδασκαλίας

Η μέθοδος διδασκαλίας είναι εξίσου σημαντική με τα αντικείμενα διδασκαλίας. Αυτός είναι και ο λόγος που η αφήγηση είναι καίρια για την διδασκαλία Waldorf. Μία καλά ειπωμένη αφήγηση ελκύει το ενδιαφέρον του παιδιού και εξάπτει την φαντασία του.

Ταυτόχρονα, η μέθοδος διδασκαλίας αποβλέπει στο να οδηγήσει τους μαθητές σε ένα στάδιο δεκτικότητας, μέσω του οποίου να μπορούν να ανακαλύπτουν και να δημιουργούν τις δικές τους εμπειρίες. «Με το να δίνεται ένα τέτοιο είδος νοήματος στον κόσμο και στην ανακάλυψή του, το παιδί θεωρεί τον εαυτό του κέντρο της εκπαίδευσης» (Steiner, 1996).

Σημαντικό παράδειγμα αποτελεί η διδασκαλία των γραμμάτων της αλφαβήτας. Στο βιβλίο «Waldorf Alphabet book», δίνεται υλικό και περιγραφή ενός παραδείγματος διδασκαλίας. Συγκεκριμένα δίνονται εικόνες γεμάτες ενέργεια, χρώματα και κίνηση, που προκαλούν έντονα συναισθήματα στον μαθητή. Το βιβλίο αυτό, αντί να εισάγει τα γράμματα με μία απλή εικόνα δίπλα (π.χ. το γράμμα «η» και δίπλα μία εικόνα ή ζωγραφιά του ηλίου), τα εισάγει ως ζωντανούς χαρακτήρες με τα παιδιά να ανακαλύπτουν τα γράμματα μέσα από τις εικόνες. Η εκμάθηση των γραμμάτων ακολουθεί τον τρόπο που ξεκίνησε ο άνθρωπος να γράφει στην αρχή της ανθρώπινης ιστορίας, με τις εικόνες να γίνονται σύμβολα (ιερογλυφικά, εικονογράμματα, ιδεογράμματα), τελικά γράμματα κι έπειτα να ακολουθεί η ανάγνωση.

Εικόνα 1: Εικόνα από το βιβλίο «Waldorf Alphabet Book», που παρατίθεται για την διδασκαλία του γράμματος «M,m».

Για την διδασκαλία του γράμματος «M» δίνεται μία εικόνα στα παιδιά με ζωντανά χρώματα και διάφορους ήρωες. Το πρώτο γράμμα των λέξεων που περιγράφει τους ήρωες ξεκινάει επίσης από το γράμμα «M» (π.χ. mermaid, monkey, muppet, mountain). Η εικόνα, η παραστατική αφήγηση του εκπαιδευτικού και η δημιουργία των ηρώων, επιτρέπουν την εύκολη και ευχάριστη κατανόηση από τον μαθητή.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η γραφή των γραμμάτων ακολουθεί της ανάγνωσης, καθώς το παιδί σύμφωνα με την εκπαίδευση Waldorf δεν είναι ακόμη έτοιμο. Η εκπαίδευση Waldorf δίνει το χρόνο στο παιδί να αποκτήσει τις απαραίτητες δεξιότητες, πριν προχωρήσει στην απόκτηση νέων γνώσεων. Επιτρέποντας σε κάθε μαθητή να λάβει τον απαραίτητο χρόνο που χρειάζεται, σέβεται την υποκειμενικότητά του και του επιτρέπει να συμμετέχει σε κάθε δραστηριότητα χωρίς να νιώθει ότι παραμελείτε.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρατηρείται στη διδασκαλία της ιστορίας της Αρχαίας Ελλάδος, την οποία εύκολα μπορούμε να παραλληλίσουμε με τις γνώσεις μας ως δάσκαλοι ή μαθητές. Η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής ιστορίας συναντάται στην τετάρτη ή και πέμπτη τάξη του δημοτικού σχολείου Waldorf.

Ένα παράδειγμα διδασκαλίας δίνει το βιβλίο «Alphabeta», το οποίο περιέχει ιδέες για τη διδασκαλία της Ελληνικής ιστορίας. Κατά την διδασκαλία τη ιστορίας ο δάσκαλος δεν διαβάζει απλά, αλλά αφηγείται παραστατικά ένα κείμενο, το οποίο εισάγει το μαθητή στο ιστορικό πλαίσιο, στα πρόσωπα, στον τόπο και στα γεγονότα. Η αφήγηση έχει ακόμα ως στόχο της την έναρξη της συζήτησης και τον προβληματισμού των μαθητών.

Σύμφωνα με την εισαγωγή του βιβλίου ο δάσκαλος διαβάζει : «Ταξιδέψτε μαζί μου σε μία μακρινή χώρα, μία χώρα η οποία περιτριγυρίζεται από θάλασσα. Ταξιδέψτε μαζί μου σε μία μακρινή εποχή, πάνω από 2.000 χρόνια πριν. Ταξιδέψτε σε μία από τις «μητροπόλεις» (metropolis), η οποία πήρε το όνομά της από την Ελληνίδα θεά της σοφίας, «Αθηνά». Κοιτώντας την Αθήνα υπάρχει ένας λόφος, ο οποίος ονομάζεται «Ακρόπολη» (Acropolis), στον οποίο είναι χτισμένος ο «Παρθενώνας» (Parthenon) ένας ναός προς τιμή της θεάς. Ταξίδεψε μαζί μου μέσα στην πόλη (polis), καθώς περπατάμε στα στενά, πλακόστρωτα δρομάκια, φτάνουμε σε ένα ανοιχτό μέρος αγοραπωλησίας, που ονομάζεται «αγορά» (agora). Γύρω από την «αγορά», υπάρχουν δημόσια κτίρια, το καθένα με μία τεράστια καλυμμένη βεράντα, που αποτελούν μια «στοά» (stoa). Εκεί θα βρεις πολλούς ανθρώπους μαζεμένους να φιλοσοφούν. Στην πραγματικότητα είναι μία ομάδα φιλοσόφων, που ονομάζονται «Στωικοί φιλόσοφοι», (Stoic) παίρνοντας το όνομά τους από την «στοά» στην οποία συναντήθηκαν και ανέπτυξαν την φιλοσοφία τους. Να, ακούω μερικούς να χρησιμοποιούν τα λόγια του Σωκράτη, λέγοντας «γνῶθι σαυτόν» (Gnothi Sauton), το οποίο σημαίνει «να γνωρίζεις τον εαυτό σου» ένα κομμάτι σοφίας, με βαθιά επιρροή. Μπορεί ακόμα και να ακούσεις να λένε «Μηδέν Ἄγαν» (Meden Agan), το οποίο σημαίνει «τίποτα στην υπερβολή». Αυτή η φράση αντικατοπτρίζει την οπτική του φιλοσόφου Αριστοτέλη, για την σημασία της ισορροπίας στην ζωή.

Μπορεί να αναρωτηθείς «Τι είναι φιλοσοφία;» για να το θέσω απλά είναι η «αγάπη για την σοφία». Είναι σοφία να μην κάνεις κάτι στην υπερβολή και είναι σοφία να γνωρίζεις ποιος είσαι. Στην «αγορά» οι μαθητές περιτριγυρίζουν τον «παιδοτρίβη», ο οποίος αποτελεί τον δάσκαλό τους, μαζί του μαθαίνουν πολλά. Ένα από αυτά είναι τα γράμματα της αλφαβήτου. Ας τους ακούσουμε και ας προσπαθήσουμε να τα πούμε και εμείς όσο καλύτερα μπορούμε. Είναι εύκολα: άλφα, βήτα, γάμα , δέλτα, έψιλον...» (McCrary, 2013: 7).

Τα παιδιά με την βοήθεια του δασκάλου επαναλαμβάνουν την αλφαβήτα τρεις με τέσσερις φορές. Ο δάσκαλος στην συνέχεια γράφει στον μαυροπίνακα πώς

γράφονται και προφέρονται τα γράμματα και τα επαναλαμβάνουν ρυθμικά σε ζευγάρια. Έπειτα ο δάσκαλος με την χρήση εικόνων μπορεί να συνδέσει αγγλικές με ελληνικές λέξεις. Ως παράδειγμα για το γράμμα «λάμδα», μπορεί να δοθεί η ζωγραφιά ενός λιονταριού που περιέχει το γράμμα «λάμδα», εισάγοντάς τους στην λέξη λέων, λίθος, λιθογραφία, Παλαιολιθική εποχή, εξηγώντας πάντα την σημασία των λέξεων και συνδέοντάς τις μεταξύ τους (McCrary, 2013)

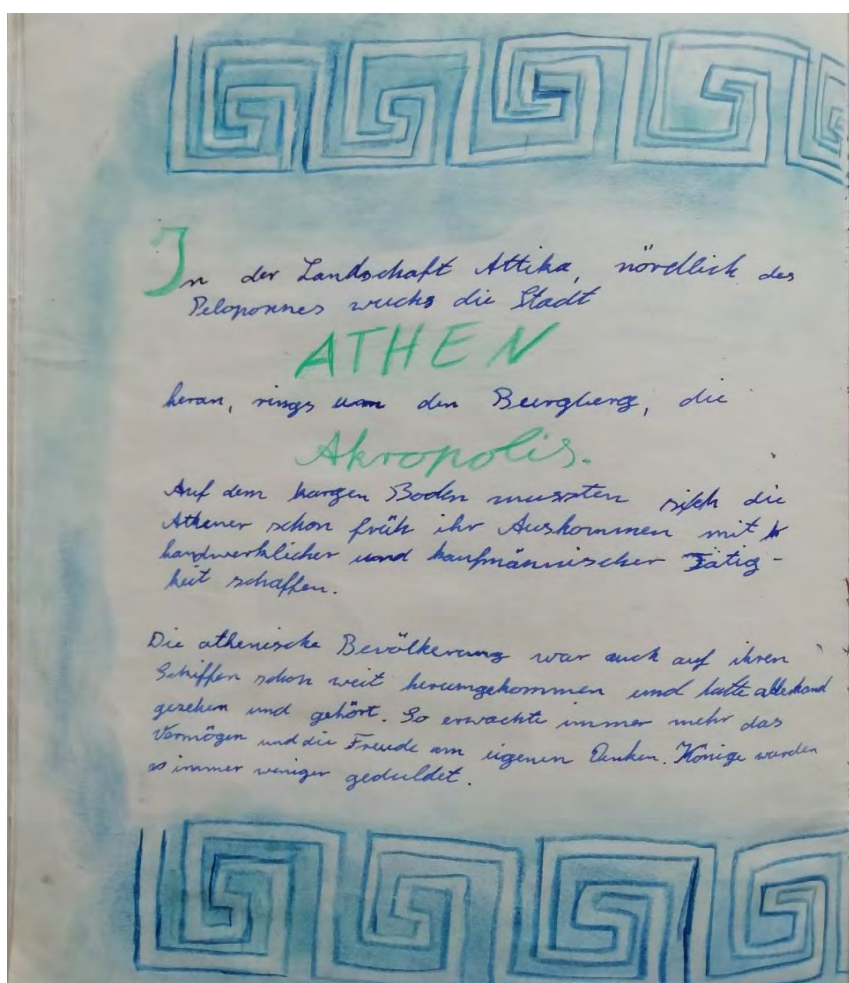
Εικόνα 2: Εικόνα από το βιβλίο «AlphaBeta Book», η οποία προτείνεται για την διδασκαλία του γράμματος «Λ,λ»

Η διδασκαλία γίνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να προκαλέσει το ενδιαφέρον του παιδιού και να το μυήσει στο εκάστοτε χωρο-χρονικό πλαίσιο και πολιτισμό. Σε πολλές διδασκαλίες ζητείται από τους μαθητές να απαντήσουν σε ερωτήσεις, που θα βοηθήσουν την εξέλιξη της αφήγησης, με σκοπό να γίνει και ο ίδιος συμμετοχος σε αυτή. Οι μαθητές δημιουργούν οι ίδιοι τα βιβλία τους, ζωγραφίζοντας και σημειώνοντας, αφού τα μαθήματα δεν συνοδεύονται από εγχειρίδια, δίνοντας έμφαση στον προφορικό λόγο (ποίηση, δράμα, αφήγηση) και στη μνήμη (Edwards, 2002).

Η ζωγραφική παίζει σημαντικό ρόλο στην εκπαίδευση Waldorf καθώς αποτελεί ένα αυτόνομο μάθημα, ενώ παράλληλα εμπεριέχεται σε ένα μεγάλο φάσμα μαθημάτων. Τα βιβλία των μαθητών κατασκευάζονται από τους ίδιους τους μαθητές, οι οποίοι κάνουν χρήση τη ζωγραφική. Η εκπαίδευση Waldorf χρησιμοποιεί την ζωγραφική θεωρώντας ότι ο μαθητής έχει μεγαλύτερη πιθανότητα να θυμηθεί κάτι που δημιουργεί μόνος τους, παρά αν του δοθεί μία έτοιμη εικόνα. Σύμφωνα με

έρευνα του πανεπιστήμιου του Waterloo (April 21, 2016) με τίτλο «Need to remember something? Better draw it, study finds», η ζωγραφική βελτιώνει περισσότερο την μνήμη σε σχέση με τη γραφή και άλλες στρατηγικές, καθώς επιτρέπει την ενθάρρυνση της ομαλής αλληλεπίδρασης της σωματικής, οπτικής και κινητικής διάστασης της μνήμης. Αυτό γίνεται επειδή η ζωγραφική «αναγκάζει» το άτομο να επεξεργαστεί τις πληροφορίες οπτικά, κιναισθητικά και σωματικά.

Σε ένα από τα πειράματα της έρευνας, παρατηρήθηκε ότι όσοι είχαν κρατήσει σημειώσεις με την μορφή ζωγραφιάς συγκράτησαν διπλάσιες πληροφορίες από αυτούς που απλά έγραφαν.

Εικόνα 3: Σελίδα από εποχιακό τετράδιο μαθητή του «Freie Waldorfschule» της Κολωνίας με τίτλο «Αθήνα».

1.6..Η εκπαίδευση των Waldorf εκπαιδευτικών

Οι εκπαιδευτικοί των σχολείων Waldorf πέρα από την καθιερωμένη εκπαίδευση που περνάει κάποιος για να γίνει εκπαιδευτικός, πρέπει να έχουν μία ειδικευση πάνω στην Waldorf εκπαίδευση. Οι περισσότεροι ακολουθούν είτε μεταπτυχιακές σπουδές είτε πολύωρα σεμινάρια σε ειδικά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης του εξωτερικού. Σήμερα υπάρχει πληθώρα προγραμμάτων για την εκπαίδευση Waldorf δασκάλων. Ένα από τα πιο γνωστά προγράμματα της Γερμανίας βρίσκεται στο Freie Hochschule στην Στουτγάρδη. Το πρόγραμμα προσφέρει στους ενδιαφερόμενους μαθήματα όπως ζωγραφική, μουσική, ανθρωποσοφία, παιδαγωγική ανθρωπολογία, φυσική εκπαίδευση, ζωολογία, γλυπτική, μεθοδολογία της εκπαίδευσης, αναπτυξιακή ψυχολογία, βοτανολογία, δράμα. Το εύρος των μαθημάτων και των τεχνών που ζητούνται να γνωρίζουν οι εκπαιδευτικοί Waldorf αποτελεί έναν από τους κύριους λόγους του μικρού αριθμού Waldorf εκπαιδευτικών και κατά συνέπεια τη μεγάλη ζήτησή τους (<https://www.freie-hochschule-stuttgart.de/>).

Στην Ελλάδα διοργανώνονται κατά καιρούς σεμινάρια Waldorf εκπαίδευσης, με σκοπό την κάλυψη των αναγκών των νέων ελληνικών Waldorf σχολείων.

Πέρα όμως από την εκπαιδευτική κατάρτιση, ένας Waldorf εκπαιδευτικός πρέπει να διακατέχεται από τη θέληση να αναμειχθεί με ένα νέο τρόπο διδασκαλίας και μία διαφορετική εκπαιδευτική φιλοσοφία, με την οποία πιθανά να μην έχει ξαναέρθει σε επαφή στην ζωή του. Οι θεωρίες ανάπτυξης του Steiner δίνουν στους δασκάλους σκοπό, στόχο και καθοδήγηση, καθώς έρχονται σε επαφή με το πρόγραμμα σπουδών και δουλεύουν όχι μόνο με τους μαθητές αλλά και με τις οικογένειές τους. Οι δάσκαλοι των σχολείων Waldorf είναι αυτόνομοι αλλά παράλληλα δεσμευμένοι από την φιλοσοφία του Steiner. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα και η παιδαγωγική Waldorf ζητάει από τους δασκάλους τη συνεχή μάθηση και ανάπτυξή τους, την εμπλοκή με τους συναδέλφους τους καθώς και το να παίζουν ένα ηγετικό ρόλο στη διεύθυνση του σχολείου, αφού όλοι οι δάσκαλοι μαζί έχουν την ευθύνη του σχολικού οργανισμού. Οι συναντήσεις των δασκάλων καθώς και οι καλλιτεχνικές δραστηριότητες που αφορούν παραπάνω από μία τάξεις, όπως οι θεατρικές ή οι μουσικές παραστάσεις, απαιτούν την ατομική και συλλογική προσπάθεια των δασκάλων.

Την ίδια στιγμή, ο δάσκαλος Waldorf οφείλει να βλέπει το κάθε παιδί ξεχωριστά και να παρατηρεί την εξέλιξή του γνωρίζοντας ότι θα διδάσκει την ίδια τάξη για αρκετά χρόνια. Ο δάσκαλος καθοδηγεί τους μαθητές του καλλιτεχνικά με σκοπό να ισορροπήσει την σκέψη, την αίσθηση και την θέληση με σκοπό να βοηθήσουν τα παιδιά να αναπτύξουν την ηθική τους συμπεριφορά (Armon, 1997), ενώ ο ρόλος και οι απαιτήσεις του αλλάζουν ανάλογα με το στάδιο ανάπτυξης των μαθητών (Easton, 1997).

«Στο πνεύμα της διδασκαλίας των σχέσεων μεταξύ δασκάλου και μαθητή, η διδασκαλία στα σχολεία Waldorf χτίζεται γύρω από τις ιδέες ότι:

1. Ο δάσκαλος διδάσκει τον μαθητή και όχι το μάθημα.
2. Κάθε παιδί αναπτύσσεται με το δικό του ρυθμό.
3. Τα παιδιά περνάνε από τα στάδια ανάπτυξης στα οποία χρειάζονται διαφορετικά περιβάλλοντα μάθησης.
4. Τα παιδιά φτάνουν στη μάθηση μέσω διαφόρων μέσων διδασκαλίας όπως η τέχνη, η μουσική, η κίνηση, ο λόγος, το διάβασμα, η αφήγηση ιστοριών, τα πειράματα, η σχέση με τη φύση.

5. Οι δάσκαλοι παρακολουθούν τα παιδιά και αντιδρούν αλλάζοντας τον τρόπο διδασκαλίας ανάλογα με τα στάδια ανάπτυξης.
6. Οι μακροχρόνιες σχέσεις δασκάλων και μαθητών υποστηρίζουν την ανάπτυξη των παιδιών» (Friedlaender, Beckham, Zheng, Darling-Hammond, 2015).

Δεύτερο κεφάλαιο – Το «ελεύθερο σχολείο Waldorf» στην Κολωνία

2.1 Ιστορία του «ελεύθερο σχολείο Waldorf» στην Κολωνία

Το «ελεύθερο σχολείο Waldorf» στην Κολωνία αποτελεί το δεύτερο Waldorf σχολείο του κόσμου με την ίδρυσή του τον Μάιο του 1921. Η ίδρυσή του υπήρξε πρωτοβουλία ενός εμπόρου έργων τέχνης, του Wilhelm Goyert και της γυναίκας του Gertrud. Παρά την επίμονη προσπάθεια των οπαδών της «Ανθρωποσοφίας», το σχολείο έκλεισε το 1925 λόγω γραφειοκρατικών εμποδίων του Υπουργείου Πολιτισμού του Βερολίνου.

Το σχολείο άνοιξε ξανά τις πόρτες του το 1980. Από το 1987 έψαχνε ένα ειδικό χώρο για τη δημιουργία ενός νέου κτιρίου. Από το 1997 το σχολείο απέκτησε το δικό του κτίριο στην περιοχή Chorweiler της Κολωνίας, η οποία επιλέχθηκε από αρχιτέκτονες για την κατασκευή του. Λόγος της επιλογής αυτής είναι η μεγάλη έκταση πρασίνου και η λίμνη Fuhlinger που περιτριγυρίζουν το σχολείο. Το σχολείο περιλαμβάνει έξι τάξεις δημοτικού, τρεις τάξεις γυμνασίου και τρεις τάξεις λυκείου. Παράλληλα υπάρχει μία δέκατη τρίτη τάξη, η οποία αποτελεί προετοιμασία για το πανεπιστήμιο (Abitur) και μία τάξη προετοιμασίας για το δημοτικό. Πλέον το σχολείο απασχολεί περίπου σαράντα πέντε δασκάλους ειδικοτήτων ή μη.

Η περιοχή Chorweiler βρίσκεται στα βόρεια της Κολωνίας και είναι μια από τις πιο αραιοκατοικημένες περιοχές της, δίνοντας την ευκαιρία στο σχολείο να έχει μία μεγάλη έκταση απέραντου πρασίνου γύρω από αυτό, κατάλληλη για τους τετρακόσιους εξήντα μαθητές που παρακολουθούν τις τάξεις του σχολείου. Παρά την τοποθεσία του σχολείου, η συγκοινωνία για τους μαθητές που ζουν μακριά από το αυτό είναι εύκολη, καθώς γραμμές του τραμ και των λεωφορείων φτάνουν κοντά σε αυτό (βιβλιογραφία: Παράρτημα 2).

2.2. Σκοπός του «Freie Waldorfschule» της Κολωνίας

Σκοπός του «ελεύθερου σχολείου Waldorf» της Κολωνίας είναι να αναδειξεί την υποκειμενικότητα και τα ταλέντα κάθε μαθητή, τα οποία είναι ακόμα κρυμμένα από τους άλλους, ακόμα και από τον ίδιο. Παράλληλα το σχολείο έχει ως στόχο να βοηθήσει τον μαθητή και να τον καθοδηγήσει στον δρόμο για την ανακάλυψη του εαυτού του, ώστε να αποκτήσει ευθύνη για την ζωή του, για τους υπόλοιπους και μία υγιή κοινωνική ζωή. Αυτές οι ικανότητες περιλαμβάνουν το σεβασμό, την κατανόηση των υπόλοιπων ανθρώπων και του ίδιου του εαυτού του.

Η παιδαγωγική του σχολείου είναι βασισμένη σε μία «ολιστική» αλλά ταυτόχρονα εφικτή εκπαίδευση, η οποία ξεκίνησε με την γέννηση των σχολείων Waldorf. Στο συγκεκριμένο σχολείο είναι υποχρεωτικό ένας δάσκαλος να διδάξει μία τάξη για τουλάχιστον έξι χρόνια. Αυτό γίνεται για να δημιουργηθεί μια δυνατή σχέση μεταξύ του δασκάλου και του μαθητή. Το παιδί θα περάσει από τα στάδια ανάπτυξης μαζί με το δάσκαλο ακόμα και στο στάδιο της αμφισβήτησης, το οποίο η φιλοσοφία Waldorf περιμένει. Είναι σημαντικό ο μαθητής να έχει απέναντί του έναν άνθρωπο, τον οποίο εμπιστεύεται την περίοδο που αμφισβητεί τα πάντα γύρω του. Σκοπός είναι το παιδί να μάθει γενικότερα να δημιουργεί σχέσεις, ικανότητα καίρια για την σημερινή κοινωνία και πραγματικότητα. Εξίσου σημαντική θεωρείται η συνεργασία των παιδιών με τους εκπαιδευτικούς και τους γονείς. Με αυτό τον τρόπο το σχολείο γίνεται προσωπικό και έχει την αίσθηση μίας κοινότητας (βιβλιογραφία: Παράρτημα 2).

2.3. Γονείς, εκπαιδευτικοί και μαθητές

Μέσα στα έργα του, ο Steiner αναφέρει και περιγράφει την τρισυπόστατη φύση της κοινωνίας και της κοινωνικής ζωής. Οι τρεις πτυχές ενός οργανισμού είναι: 1) η πολιτισμική πτυχή (κουλτούρα, πνευματική ζωή), 2) η νομική πτυχή (πολιτική, διοίκηση, δικαιοσύνη) και 3) η οικονομική πτυχή (παραγωγή, εμπόριο, συναλλαγή). Οι τρεις αυτές πτυχές συνυπάρχουν (Clouder & Rawson 1998: 125), κάθε μία από αυτές τις κοινωνικές πτυχές διέπεται από τις δικές της αρχές και μόνο αν λειτουργεί σωστά μπορεί να οδηγήσει σε μία υγιή κοινωνική εξέλιξη. Όσον αφορά στην ανάπτυξη της πολιτικής πτυχής, καθίσταται απαραίτητη η ελευθερία του ατόμου, ώστε χωρίς συμφέροντα και πολιτικά κέρδη, να επιτρέψει στο έργο του να αποκτήσει ουσία. Παράλληλα μια εύρωστη πολιτική και νομική ζωή στηρίζεται στην

αναγνώριση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων κάθε πολίτη, ακολουθώντας πάντα την αρχή της ισότητας. Στην οικονομική ζωή, βασική αρχή είναι η «αδελφότητα», η κατανόηση των αναγκών του άλλου και η ανιδιοτελής συνεργασία (<http://threefoldinghellas.blogspot.com/>). Σε περίπτωση όμως που αυτές οι αρχές εφαρμοστούν με λάθος τρόπο, αυτό μπορεί να οδηγήσει σε διατάραξη της αρμονίας και κοινωνική αναταραχή (Clouder & Rawson, 1998).

Στα σχολεία Waldorf τα καθήκοντα που έχουν να αντιμετωπίσουν οι δάσκαλοι, από την στιγμή που δεν υπάρχει διευθυντής, βρίσκονται σε μία από τις τρεις σφαίρες του κοινωνικού οργανισμού. Γι' αυτό τον λόγο οι συναντήσεις των δασκάλων χωρίζονται σε εκπαιδευτικό, τεχνικό και νομικό μέρος (Karutz, 2001:56) και είναι εβδομαδιαίες.

Τα σχολεία Waldorf αποτελούν ένα κοινωνικό οργανισμό με τους δασκάλους, τους γονείς και τα παιδιά να δουλεύουν όλοι μαζί για την αρμονική λειτουργία του σχολείου. Γονείς και εκπαιδευτικοί συνεργάζονται έχοντας τον ίδιο στόχο, την εκπαίδευση του παιδιού. Οι γονείς όχι μόνο βρίσκονται σε συνεχή επικοινωνία με τους εκπαιδευτικούς, αλλά η πλειοψηφία τους βοηθάει εθελοντικά το σχολείο.

Ειδικότερα στο «ελεύθερο σχολείο Waldorf» της Κολωνίας, η μεγάλη παρουσία και η βοήθεια των γονιών γίνεται αισθητή στα φεστιβάλ και στη λειτουργία του εστιατορίου του σχολείου. Σε ένα άρθρο του Smith (1998), το οποίο εξέτασε την αντίληψη των γονιών και μαθητών στα αποτελέσματα του σχολείου Waldorf, έδειξε ότι οι γονείς νιώθουν ότι η εκπαίδευση Waldorf αναπτύσσει τις καλλιτεχνικές δεξιότητες των παιδιών, την αντίληψή τους για την φύση, τη φαντασία, τις διαισθητικές του ικανότητες καθώς και μία ισχυρή αίσθηση του εαυτού τους (Larrison, Daly, VanVooren, 2012).

Για την ανάδειξη της συμμετοχής των γονέων στην σχολική διαδικασία διεξάχθηκε η έρευνα «Volunteerism, Communication, Social Interaction. A Survey of Waldorf School Parents» (Novom, 2010). Στους συμμετέχοντες δόθηκε ένα ερωτηματολόγιο τριάντα ερωτήσεων, μερικές των οποίων ήταν πολλαπλής επιλογής. Οι συμμετέχοντες αποτελούνταν από γονείς, των οποίων τουλάχιστον ένα παιδί ήταν εγγεγραμμένο σε σχολείο Waldorf. Οι συμμετέχοντες χωρίστηκαν σε όμοιες σε αριθμό ομάδες, ανάλογα με τα χρόνια της σχέσης τους με ένα σχολείο Waldorf. Οι απαντήσεις του ερωτηματολογίου χωρίστηκαν σε τέσσερα μέρη τον εθελοντισμό, την επικοινωνία, την κοινωνική ένταξη και την επικοινωνιακή διαφάνεια.

Όσον αφορά στον εθελοντισμό, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων απάντησε ότι συμμετέχουν εθελοντικά συνέχεια έως πολύ συχνά. Οι συμμετέχοντες ήταν πιο συχνό να συμμετάσχουν εθελοντικά σε δραστηριότητες της τάξης και σε σχολικές εκπαιδευτικές εκδρομές, ενώ συμμετοχή στο συμβούλιο του σχολείου, σύλλογο γονέων και κηδεμόνων ή σε ένα γραφείο ήταν μια λιγότερο συνήθης απάντηση. Λιγότεροι από τους μισούς συμμετέχοντες απάντησαν πως νιώθουν μεγάλη έως πολύ μεγάλη πίεση από το σχολείο. Οι περισσότεροι των συμμετεχόντων απάντησαν ότι καταλαβαίνουν τον συλλογικό χαρακτήρα του σχολείου και την κουλτούρα του εθελοντισμού που προεσβεύει. Επίσης τους δόθηκε η ευκαιρία να συμφωνήσουν με το αν ο εθελοντισμός τους προσφέρει ευχαρίστηση, με την πλειοψηφία να συμφωνούν έντονα, δίνοντας την απάντηση ότι «ο εθελοντισμός είναι ευχάριστος».

Στο κομμάτι της επικοινωνίας δόθηκαν ερωτήσεις στους συμμετέχοντες για το πόσο μεγάλη ήταν η προσπάθεια του σχολείου να ενημερώσει τους νέους γονείς, το αν τους δόθηκαν ενημερωτικά φυλλάδια και ποια η αποτελεσματικότητά τους. Οι γονείς γενικότερα φάνηκε ότι ένιωθαν ενημερωμένοι για την εκπαίδευση Waldorf. Σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες απάντησαν ότι έχουν δει ενημερωτικό φυλλάδιο του σχολείου τους και ότι παραπάνω από το μισό τους βοήθησε να ενημερωθούν. Ενώ οι περισσότεροι απάντησαν ότι μία ενημέρωση σε μορφή email θα ήταν πιο αποτελεσματικός τρόπος.

Στον τομέα των προβλημάτων για τη συμπερίληψη των γονέων στο σχολείο, οι περισσότεροι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι είναι ενήμεροι ότι το σχολείο τους περιλαμβάνει ομάδες μελέτης της Waldorf εκπαίδευσης και «Ανθρωποσοφίας» αλλά μόνο κάποιοι από αυτούς συμμετέχουν. Περίπου ένας από τους τέσσερις συμμετέχοντες δεν είχαν γνώση της ύπαρξης αυτών των μαθημάτων στο σχολείων τους.

Τέλος, όσο αφορά τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και την επικοινωνιακή διαφάνεια δόθηκαν ερωτήσεις προκειμένου να κατανοηθούν πως τα σχολεία λειτουργούν στην διαδικασία της λήψης αποφάσεων, στη διαφάνεια των οικονομικών ζητημάτων, στο πόσο ακολουθούνται οι κανόνες, στη διαχείριση διαφωνιών ανάμεσα σε ενήλικες και στην ανταπόκριση απέναντι στα κοινωνικά θέματα μεταξύ των παιδιών. Ειδικότερα για την λήψη αποφάσεων και την επιβολή των κανόνων, οι συμμετέχοντες είχαν ανάμεικτα συναισθήματα για τη διαχείριση τέτοιων ζητημάτων από το σχολείο. Οι συμμετέχοντες έδωσαν ποικίλες απαντήσεις στην αντίληψη της οικονομικής διαφάνειας των σχολείων και στην επιβολή των κανόνων, περίπου οι

μισοί απάντησαν ότι συμφωνούν σε μεγάλο βαθμό ότι το σχολείο ακολουθεί τους κανόνες που έχει θέσει. Η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων συμφώνησε ότι τα παιδιά τους συμπεριλαμβάνονται κοινωνικά μέσα στην τάξη. Όταν ρωτήθηκαν συγκεκριμένα για τον εκφοβισμό στο σχολείο, οι απαντήσεις διχάστηκαν. Λίγο παραπάνω από τους μισούς απάντησαν ότι το σχολείο διαχειρίζεται επιτυχώς τέτοιες καταστάσεις, ενώ οι υπόλοιποι δεν ήταν σίγουροι ή διαφωνούσαν (Novom, 2010).

Σε άρθρο του Smith (1998), το οποίο εξέταζε τις αντιλήψεις των γονιών για τα αποτελέσματα της εκπαίδευσης Waldorf στα παιδιά τους, οι γονείς ανέφεραν ότι τα παιδιά τους ανέπτυξαν καλλιτεχνικές ικανότητες και εκτίμηση για τη φύση. Παράλληλα υπογραμμίστηκε ότι η εκπαίδευση Waldorf συνείσφερε σε ακαδημαϊκές και νοητικές ικανότητες.

2.4. Ολοήμερο σχολείο

Στο «ελεύθερο σχολείο Waldorf» της Κολωνίας λειτουργεί και τάξη ολοήμερου σχολείου, το οποίο διαρκεί μέχρι τις τέσσερις το απόγευμα. Στο ολοήμερο συμμετέχουν παιδιά σύμφωνα με τους γονείς και την εργασία τους. Αφού τα παιδιά ολοκληρώσουν τα πρωινά τους μαθήματα, έχουν χρόνο για ελεύθερο παιχνίδι. Αυτή την ώρα τα παιδιά επικοινωνούν με διάφορους τρόπους με παιδιά διαφόρων ηλικιών, είτε δημιουργώντας μικρότερες είτε μεγαλύτερες ομάδες. Τα παιδιά αποτελούν μέρος μίας μεγαλύτερης κοινότητας, η οποία λόγω του μεγέθους της είναι δραστήρια και σκληρότερη από ότι ο θεσμός της οικογένειας που είναι ο μόνος που έχουν γνωρίσει μέχρι τώρα. Στο ολοήμερο τα παιδιά μαθαίνουν δραστηριότητες της καθημερινής ζωής, οι οποίες θα μπορούσαν να λάβουν χώρα και σε ένα σπίτι ή σε ένα κήπο. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργούνται καλές συνήθειες, ενώ δίνεται ασφάλεια στα παιδιά, ακόμα και σε μία μεγαλύτερη κοινωνία από την οικογένεια. Οι δάσκαλοι του ολοήμερου διδάσκουν στα παιδιά κανόνες και αξίες της κοινωνικής σφαίρας. Παράλληλα το παιδί και η καθημερινότητά του αποκτά ένα ρυθμό. Ο ρυθμός είναι πολύ σημαντικός για τη διδασκαλία και καθημερινότητα των παιδιών. Με το να γνωρίζει το παιδί, ότι κάνει το ίδιο πράγμα, την ίδια ώρα κάθε ημέρα ή κάθε εβδομάδα, ο ρυθμός αυτός γίνεται αργότερα μέρος της ζωής του. Σύμφωνα με την εκπαιδευτική φιλοσοφία Waldorf το παιδί επιζητά και νιώθει περισσότερη ασφάλεια έχοντας ένα ρυθμό. Ο ρυθμός είναι ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο στην εκπαιδευτική

διαδικασία των σχολείων Waldorf (Uhrmacher, 1995:395; Barnes, 2002:53), ο οποίος εκτιμάται ότι συμβάλλει στη γνωστική, ηθική και πνευματική ανάπτυξη των μαθητών/τριών (McDermott & others, 1996: 124).

2.5. Waldorf νηπιαγωγείο και τάξη προετοιμασίας για το δημοτικό

Το «ελεύθερο σχολείο Waldorf» διαθέτει νηπιαγωγείο καθώς και τάξη προετοιμασίας των παιδιών για το δημοτικό. Σκοπός του νηπιαγωγείου είναι να θέσει τις κατάλληλες καταστάσεις, μέσω των οποίων και πάντα με την καθοδήγηση του δασκάλου, τα παιδιά θα μπορέσουν να διδάξουν τον εαυτό τους, ανάλογα με το πεπρωμένο τους. Αυτό είναι το ύφος που οφείλει να έχει ένας δάσκαλος προσχολικής ηλικίας, σύμφωνα με τον Steiner (Steiner, 1996b).

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η δημιουργία ενός κατάλληλου «φυσικού περιβάλλοντος» από τους νηπιαγωγούς. Η έννοια φυσικό περιβάλλον στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν περιλαμβάνει μόνο τα υλικά αγαθά που περιβάλλουν το παιδί, αλλά οτιδήποτε συμβαίνει στο περιβάλλον γύρω του, οτιδήποτε μπορεί να αντιληφθεί με τις αισθήσεις του και οτιδήποτε μπορεί να θέσει σε λειτουργία τις εσωτερικές του δυνάμεις των παιδιών.

Το νηπιαγωγείο Waldorf αποτελεί μία προέκταση της οικογένειας για το παιδί. Ο/η δάσκαλος/α δίνει στο παιδί ευκαιρίες καλλιτεχνικών εμπειριών μέσω τραγουδιών, μουσικής, κίνησης, μοντελισμού, ποίησης, ιστοριών, κουκλοθέατρου και μαριονετών. Ο σκοπός του/της νηπιαγωγού Waldorf είναι να εισάγει πρακτικές δραστηριότητες, οι οποίες είναι κατάλληλες για τη μίμηση του παιδιού που θα λάβει μέσω της δραστηριότητας του παιχνιδιού. Οι δραστηριότητες αυτές πρέπει να είναι άμεσες, ώστε να δοθεί στο παιδί η ευκαιρία για άμεση μίμηση και όχι βγαλμένες από την πομπώδη κουλτούρα των ενηλικών. Τα παιδιά δεν χρειάζεται να μάθουν μέσω οδηγιών αλλά μέσω της μίμησης, κυρίως του/ της νηπιαγωγού, ο οποίος αποτελεί την αυθεντία για το παιδί (Steiner, 1996a). Γι' αυτό τον λόγο ο/η νηπιαγωγός δίνει έμφαση σε δραστηριότητες, οι οποίες έχουν νόημα για το παιδί. Αυτές είναι δραστηριότητες που θρέφουν την καθημερινή ζωή του παιδιού μέσα στην τάξη-οικογένεια είναι μαγειρική και φούρνισμα, κηπουρική, καθάρισμα, δημιουργία και

φροντίδα υλικών αγαθών στο περιβάλλον και σωματική φροντίδα των παιδιών, σκούπισμα, μάζεμα των φύλλων στον εξωτερικό χώρο του νηπιαγωγείου (Howard, 2006). Επίσης, δίνεται η ευκαιρία του εορτασμού διάφορων φεστιβάλ, με ιστορίες, παραμύθια, τραγούδια και παιχνίδια.

Στην ηλικία του νηπιαγωγείου, οι ιστορίες και τα παραμύθια παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο, καθώς και το παιχνίδι, αφού το παιδί σε αυτή την ηλικία μαθαίνει μέσω αυτού. Βέβαια κάθε παιδί έχει ένα διαφορετικό τρόπο παιχνιδιού, μέσω του δικού του ξεχωριστού σώματος, πνεύματος και εμπειριών. Το παιχνίδι από την φύση του αποτελεί μία διαδικασία ανακάλυψης για το παιδί.

Το περιβάλλον είναι πολύ σημαντικό για το νηπιαγωγείο. Η αίθουσα του νηπιαγωγείου περιέχει ξύλινα έπιπλα και είναι διακοσμημένη με τέτοιο τρόπο, ώστε να δίνει την αίσθηση ενός σπιτιού. Τα έπιπλα είναι ξύλινα, ενώ μεταξένιες κουρτίνες και μάλλινα χαλιά διακοσμούν το δωμάτιο. Τα παιχνίδια, τα οποία προσφέρονται σε μία αίθουσα Waldorf είναι χειροποίητα, ξύλινα ή κατασκευασμένα από μαλλί. Οι κούκλες που θα δει κανείς σε ένα σχολείο Waldorf είναι χειροποίητες, πολλές φορές κατασκευασμένες από τους ίδιους τους δασκάλους, με λίγες λεπτομέρειες στο πρόσωπο. Αυτό γίνεται ώστε το παιδί να φανταστεί την κούκλα με ένα δικό του τρόπο, αφυπνίζοντας την φαντασία του (Steiner, 1996a).

Οι νηπιαγωγοί φθάνουν στην αίθουσα προκειμένου να προετοιμάσουν τις δραστηριότητες της ημέρας αλλά κυρίως το περιβάλλον. Ο/ η νηπιαγωγός δημιουργεί ένα περιβάλλον, το οποίο υποστηρίζει το υγιές παιχνίδι. Οι νοητικές ικανότητες που κερδίζουν τα παιδιά μέσω των παραμυθιών και του παιχνιδιού σε αυτή την ηλικία, αποτελούν τη βάση της δημιουργικής σκέψης, της ικανότητας επίλυσης προβλημάτων και της ικανότητας κατανόησης περίπλοκων ιδεών. Την πρωινή περίοδο δίνεται ο χρόνος στα παιδιά για ελεύθερο παιχνίδι σε μικρές ομάδες. Στη συνέχεια, οι νηπιαγωγοί αρχίζουν να καθαρίζουν το χώρο με τη βοήθεια των παιδιών και η ημέρα συνεχίζεται με τραγούδι ή δραματοποίηση μελωδικών στίχων. Στο ίδιο πνεύμα έρχεται η ώρα του πρωινού φαγητού, με τα παιδιά να βοηθούν στην προετοιμασία του τραπέζιού. Ο/ η νηπιαγωγός κόβει το ψωμί και ακολουθεί ομαδικό τραγούδι. Κάθε μέρα υπάρχει στο πρόγραμμα μία δημιουργική δραστηριότητα, όπως το ψήσιμο ψωμιού, ζωγραφική με νερομπογιές ή κηρομπογιές, πλαστελίνες ή ευρυθμία (Clouder & Rawson, 1998).

Τα παιδιά ανακαλύπτουν τον κόσμο με τα χέρια τους. Στο νηπιαγωγείο Waldorf δίνεται έμφαση στην ανάπτυξη των κινητικών δεξιοτήτων των παιδιών και ιδιαίτερα

της λεπτής κινητικότητας των παιδιών (fine motor skills). Η λεπτή κινητικότητα αφορά τη χρήση των μικρότερων μυών του χεριού. Οι δραστηριότητες λεπτής κινητικότητας βοηθούν στην ακρίβεια και την ενοποίηση. Απτά παραδείγματα είναι ο τρόπος με τον οποίο πιάνει το παιδί ένα μολύβι με το χέρι του ή ένα ψαλίδι. Η λεπτή κινητικότητα στην Waldorf εκπαίδευση συνδέεται άμεσα με την εκγύμναση του εγκεφάλου. Παρόμοια και ο Piaget θεωρούσε τις κινητικές και γνωστικές ικανότητες άμεσα συνδεδεμένες. Οι Grissmer, Grimm, Aiyer, Murrah και Steele (2010) δίνουν στοιχεία σε σχέση με το ότι πολλοί δάσκαλοι νηπιαγωγείου αξιολογούν τις δεξιότητες λεπτής κινητικότητας ως το κλειδί για την εκπαιδευτική ετοιμότητα (Johnson, Gallagher, Cook, Wong, 1995).

Τα παιδιά εξασκούν τις κοινωνικές τους δεξιότητες. Στις καθημερινές τους δραστηριότητες και στο ελεύθερο παιχνίδι επικοινωνούν με άλλα παιδιά και μαθαίνουν πως να αντιδρούν και να αλληλοεπιδρούν. Επιπλέον, οι γονείς έχουν άμεσο ρόλο στο νηπιαγωγείο. Πολλοί από αυτούς το επισκέπτονται τα σαββατοκύριακα και κατά την διάρκεια των γιορτών για να διακοσμήσουν την τάξη και να βοηθήσουν στην περίπτωση βλαβών (Clouder & Rawson, 1991:48). Οι νηπιαγωγοί, οι βοηθοί και οι γονείς δουλεύουν ως μία ομάδα, κάτι που είναι αναγκαίο για το παιδί, δίνοντας εμμέσως την εντύπωση μίας μεγάλης οικογένειας.

2.6. Ηλεκτρονικές συσκευές και μέσα

Στο «ελεύθερο σχολείο Waldorf» της Κολωνίας απαγορεύονται οι ηλεκτρονικές συσκευές και η χρήση τους μέσα στο σχολείο (π.χ. κινητό τηλέφωνο, tablet, ηλεκτρονικός υπολογιστής). Γενικότερα στην εκπαιδευτική φιλοσοφία Waldorf δίνεται έμφαση στα υλικά από τα οποία ένα αντικείμενο είναι κατασκευασμένο. Ειδικότερα, σύμφωνα με την ίδια φιλοσοφία, ένα έντυπο βιβλίο έχει μεγαλύτερη αξία από ότι ένα ηλεκτρονικό. Σε ένα βιβλίο κατασκευασμένο από χαρτί το παιδί μπορεί να αγγίξει το βιβλίο, νιώθοντας τις σελίδες ανάμεσα στα χέρια του. Το βιβλίο έντυπης μορφής έχει πιο προσωπικό χαρακτήρα από ότι ένα e-book. Παράλληλα ένα έντυπο βιβλίο για παιδιά και εφήβους περιέχει όμορφες και καλλιτεχνικές εικόνες, τις οποίες το παιδί μπορεί να αξιοποιήσει, να γράψει και να υπογραμμίσει χρησιμοποιώντας τα χέρια του με τέτοιο τρόπο, που αξιοποιεί τους μύες της λεπτής κινητικότητας, σε αντίθεση με τις κινήσεις που σχετίζονται με ένα ηλεκτρονικό μέσο. Επίσης, η

συνεχής εναλλαγή εικόνων δεν επιτρέπει στο παιδί να συγκεντρωθεί σε μία εικόνα, γιατί η εικόνα επανειλημμένα αλλάζει ή παρουσιάζεται μία καινούργια, ενώ σε ένα έντυπο έγγραφο, στο οποίο το κείμενο ή η εικόνα είναι στατική δίνεται η ευκαιρία και ελευθερία στο παιδί-αναγνώστη να το αντιληφθεί και να το διαβάσει με το δικό του τρόπο και στο δικό του χρόνο. Ταυτόχρονα, μία συνεχώς κινούμενη εικόνα ή ένας καταγισμός εικόνων δεν επιτρέπει στους χρήστες και κυρίως στα παιδιά να φανταστούν κάτι πέρα από αυτό που δίνεται έτοιμο και μακροπρόθεσμα μειώνει την ικανότητα του παιδιού να σκεφτεί (Setzer, 2016).

Στο ίδιο πνεύμα, πολλά παιδιά όταν σε νεαρή ηλικία έρχονται αντιμέτωπα με ηλεκτρονικά παιχνίδια, τα οποία δεν επιτρέπουν την τόνωση της φαντασίας τους, αφού η χρήση τους αφορά μόνο το πάτημα ενός κουμπιού. Τα παιδιά σε αυτή την ηλικία χρειάζονται παιχνίδια τα οποία θα επιτρέψουν την συμμετοχή ολόκληρου του παιδιού, ειδικά σε αυτό το στάδιο που συνδέουν κάθε σκέψη και συναίσθημα με την επακόλουθη κίνηση. Τα παιδιά μένουν στάσιμα, δεν κινούνται και δεν απολαμβάνουν το πραγματικό παιχνίδι που περιέχει κίνηση. Παράλληλα δεν εκτονώνουν την ενέργειά τους και δεν κουράζονται λόγω της στασιμότητάς τους.

Τα τελευταία χρόνια εμφανίζονται συνεχώς καινούριες έρευνες, οι οποίες αναδεικνύουν τις αρνητικές συνέπειες την συχνής χρήσης ηλεκτρονικών μέσων στην παιδική ηλικία. Σύμφωνα με έρευνα που διεξαχθεί από το YouGov.gr, στην οποία έλαβαν μέρος πάνω από 950 συμμετέχοντες, τα παιδιά περνάνε τον μισό χρόνο παίζοντας. Ενώ οι γονείς τους περνούσαν περίπου 2:15 ώρες παίζοντας την ημέρα, τα παιδιά πλέον περνάνε μόνο 1:20 ώρα παίζοντας. Επίσης, ένα από τα συμπεράσματα της έρευνας είναι ότι το ένα τρίτο των παιδιών δεν παίζει σε εξωτερικό χώρο μετά το πέρας των σχολικών ωρών και πως το ένα πέμπτο του χρόνου των παιδιών μετά το σχολείο ξοδεύεται σε ηλεκτρονικά μέσα (tablets, smartphones) (<http://today.yougov.com>). Σύμφωνα με το World Health Organization, ο ελεύθερος χρόνος υπολείπεται από τα παιδιά παγκοσμίως (Kokkevi, Fotiou, Kitsos, 2008). Οι Έλληνες έφηβοι φαίνεται στο τέλος μίας κουραστικής ημέρας να υποχωρούν στην χρήση ηλεκτρονικών μέσων (Sidirovou & Davou, 2013). Η ίδια έρευνα έδειξε ότι η καθημερινή ρουτίνα της οικογένειας δεν επιτρέπουν σε κοινές δραστηριότητες των μελών, κάτι το οποίο λείπει από τα παιδιά (Sidirovou & Davou, 2017).

Πριν την εξάπλωση του ίντερνετ, έρευνες πάνω στα αποτελέσματα των βίαιων τηλεοπτικών εκπομπών της τηλεόρασης στα παιδιά που περνούσαν μεγάλο χρόνο με

ηλεκτρονικά μέσα ανακάλυψαν ότι τα παιδιά παρουσίαζαν μεγαλύτερη αναισθησία απέναντι στην βία, αυξημένη απάθεια και κυνισμό (Buckingham 1996, 1998)

Τις προηγούμενες δεκαετίες, πολλές εκπαιδευτικές τεχνικές και μέθοδοι είχαν στραφεί στη χρήση ηλεκτρονικών μέσων, είτε υπολογιστών, είτε μέσω διαδραστικών πινάκων, θεωρώντας ότι το παιδί θα βρει το μάθημα πιο ενδιαφέρον και ότι ο ήχος και η εικόνα της οθόνης θα το βοηθήσει να εστιάσει την προσοχή του την διδασκαλία μάθησης.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα έχει στραφεί σε τέτοιου είδους μεθόδους, δίνοντας φορητούς ηλεκτρονικούς υπολογιστές κατά την πρώτη τάξη του γυμνασίου, εξοπλίζοντας τα σχολεία με διαδραστικούς πίνακες, δημιουργώντας την ψηφιακή τάξη. Βέβαια ενώ οι υπολογιστές δόθηκαν δεν χρησιμοποιήθηκαν και γι' αυτό τον λόγο δεν έγιναν έρευνες πάνω στην ψηφιακή γενιά και δεν δόθηκαν ποτέ αποτελέσματα. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης), χώρες που επενδύουν στις Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνιών στην εκπαίδευση δεν έχουν δει αισθητή βελτίωση των επιδόσεων στην ανάγνωση κειμένου, τα μαθηματικά και την επιστήμη. (<https://www.tovima.gr/2015/09/15/world/oosa-oi-ypologistes-sta-sxoleia-rixnoyn-tis-mathitikes-epidoseis/>)

Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία πλέον είναι ότι οι νέες γενιές γνωρίζουν πως να χρησιμοποιούν ένα κινητό τηλέφωνο πριν ακόμα ξεκινήσουν να μιλάνε. Η τεχνολογία βρίσκεται παντού γύρω τους με τις τηλεοράσεις, τα κινητά, τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, με αποτέλεσμα τα παιδιά να είναι συνηθισμένα στο να έχουν παντού γύρω τους την τεχνολογία στην καθημερινότητα τους και η χρήση της στη μαθησιακή διδασκαλία να μην αποτελεί παράγοντα έκπληξης και ούτε να δίνει τα ποθητά αποτελέσματα. Οι έφηβοι σήμερα ανήκουν στην γενιά Z (όσοι γεννήθηκαν μεταξύ των μέσων του 1990 και το 2010) . Τα κύρια χαρακτηριστικά της γενιά Z είναι ότι είναι άμεσα συνδεδεμένοι με το την χρήση ηλεκτρονικών μέσων και το multitasking, ενώ δεν έχουν γνωρίσει την ζωή χωρίς την ύπαρξη υπολογιστών, μηνυμάτων, κινητών, εφαρμογών social networking (Purpudis & Bellman, 2011). Παρόλα αυτά, σύμφωνα με την έρευνα «Reading from an LCD monitor versus paper: Teenagers reading performance» (Joon & Joan, 2003) οι έφηβοι που έδωσαν τις εξετάσεις τους χρησιμοποιώντας χαρτί είχαν υψηλότερα αποτελέσματα από αυτούς που χρησιμοποίησαν ηλεκτρονικά μέσα.

Έρευνες για τις αλλαγές της νοητικής επεξεργασίας δείχνουν ότι πλέον οι άνθρωποι βρίσκουν νέους τρόπους να ανταπεξέλθουν στον αριθμό και την ταχύτητα των πληροφοριών, μειώνοντας την εγκυρότητα και το βάθος της επεξεργασίας. Οι αναγνώστες προσπαθώντας να αναγνωρίσουν ποια πληροφορία είναι χρήσιμη και ποια όχι, σπάνια διαβάζουν ολόκληρο το κείμενο λέξη προς λέξη (Shrestha & Lenz, 2007).

2.7. Η σημασία του φυσικού περιβάλλοντος

Ένα από τα κύρια μαθήματα της Waldorf εκπαίδευσης είναι τα παιδιά να μάθουν τι χρειάζονται από τον κόσμο και τι ο κόσμος χρειάζεται από αυτά. Το πρόγραμμα σπουδών των σχολείων προσφέρει ποικίλες ευκαιρίες κατανόησης των αρχών της φύσης (Clouder & Rawson, 2001).

Στο «ελεύθερο σχολείο Waldorf» της Κολωνίας η αξία της φύσης στην ζωή των παιδιών αναγνωρίζεται με ποικίλες δραστηριότητες και μαθήματα γύρω από αυτή. Τα παιδιά μαθαίνουν, όχι μόνο θεωρητικά αλλά και πρακτικά, για τη φυσιολογία των ζώων μέσω της ζωολογίας, για τα φυτά μέσω της βοτανολογίας και της κηπουρικής. Τα παιδιά ασχολούνται με τον κήπο του σχολείου από την τετάρτη τάξη και έπειτα, αφού πλέον έχουν την απαραίτητη σωματική δύναμη, που οι εργασίες της κηπουρικής απαιτούν. Επίσης στις τελευταίες τάξεις του σχολείου τα παιδιά επισκέπτονται μία φάρμα, στην οποία όχι μόνο καλλιεργούν και περνάνε χρόνο στον κήπο, αλλά αλέθουν, ψήνουν ψωμί το οποίο έπειτα τρώνε.

Σύμφωνα με την εκπαίδευση Waldorf, τα παιδιά πρέπει να μάθουν ότι η προστασία και η ανάπτυξη εξαρτάται από τη μεταμόρφωση των φυσικών υλικών και ότι η διαδικασία αυτή υποδηλώνει μία ξεχωριστή σχέση μεταξύ του ανθρώπου και της φύσης (Clouder & Rawson, 2001). Με τα μαθήματα αυτά τα παιδιά μαθαίνουν αρχικά τρόπους επιβίωσης και αποκτούν ανεξαρτησία, ενώ ταυτόχρονα με το να γνωρίζουν τα παιδιά πώς δημιουργείται η τροφή, πώς επιμελούνται τα ζώα, ανακαλύπτουν την σημασία της φύσης στη ζωή του ανθρώπου και «γειώνεται» η ψυχή τους (Steiner, 2000).

Σύμφωνα με την έρευνα του Children Health Center (<http://www.cdc.gov/nchs/about/major/slaits/nsch.html>), περίπου το 8% των παιδιών

ανάμεσα στην ηλικία των 4 μέχρι 17 ετών -4.4 εκατομμύρια παιδιά- έχουν διαγνωστεί με διαταραχή ελλειμματικής προσοχής/ υπερκινητικότητας και περισσότερο από το 50% παίρνουν φαρμακευτική αγωγή.

Ο βιολόγος του Harvard Edward O. Wilson υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι έχουν μία έλξη προς την φύση και πως αν δεν έρθουν σε επαφή με αυτή υποφέρουν. Σύμφωνα με την έρευνα του Human Environment Research Laboratory του πανεπιστημίου του Illinois (<http://lhhl.illinois.edu/adhd.htm>), η οποία εκδόθηκε το 2004 στο American Journal of Public Health, παρατηρήθηκε εξαιρετική μείωση στα συμπτώματα της διαταραχής ελλειμματικής προσοχής/ υπερκινητικότητας, όταν τα παιδιά περνούσαν χρόνο με δραστηριότητες στην φύση.

Η έρευνα μέτρησε τις αντιδράσεις δύο διαφορετικών τύπων δραστηριοτήτων, αυτές σε ανοιχτούς χώρους όπως πάρκα και κήπους, και αυτές σε εσωτερικούς χώρους όπως παιδότοπους. Η έρευνα έλαβε υπόψιν της την ηλικία των παιδιών, το φύλο, το εισόδημα της οικογένειας, τη γεωγραφική περιοχή, το μέγεθος της κοινότητας και την σοβαρότητα της διαταραχής. Στις 54 από τις 56 περιπτώσεις, η μείωση των συμπτωμάτων σε εξωτερικές δραστηριότητες παρατηρήθηκε ότι ήταν μεγαλύτερη σε σχέση με τις δραστηριότητες που έλαβαν μέρος σε εσωτερικούς χώρους (Mitchell, 2006:3).

Επίσης, σύμφωνα με το Harvard Mental Health letter (February 2006), στα παιδιά με διαταραχή ελλειμματικής προσοχής/υπερκινητικότητας βελτιώνονται τα συμπτώματα τους, μειώνοντας την έκθεσή τους στην τηλεόραση και αυξάνοντας τον χρόνο τους στην φύση.

2.8. Σχολικά φεστιβάλ και πρότζεκτ

Στο «ελεύθερο σχολείο Waldorf» της Κολωνίας όλα τα παιδιά διδάσκονται φλογέρα, δράμα και έχουν τη δυνατότητα να διαλέξουν ανάμεσα στην εκμάθηση ενός ακόμα μουσικού οργάνου ή στην ένταξή τους στη χορωδία του σχολείου. Αυτό δίνει την δυνατότητα διοργάνωσης πολλών θεατρικών παραστάσεων με μουσική υπόκρουση καθώς και συναυλιών. Την άνοιξη του 2018 το «Freie Waldorfschule» της Κολωνίας διοργάνωσε ένα κονσέρτο με τίτλο «Bach, blues and boogie». Το κονσέρτο περιλάμβανε κομμάτια ρυθμικού ρυθμού, τα οποία εναρμονίζονταν στην εποχή της άνοιξης. Κάποια από τα πιο γνωστά κομμάτια που ακούστηκαν ήταν η πολύ γνωστή μπαλάντα του Bach «Ballad pour Adeline» και το κομμάτι «Pommes

song» ή στα ελληνικά «το τραγούδι της πατάτας». Το φεστιβάλ άνοιξαν έξι δάσκαλοι τραγουδιού του σχολείου με ένα παραδοσιακό κομμάτι Freilach. Συνολικά στο κονσέρτο συμμετείχαν περίπου τριάντα παιδιά από τη δευτέρα μέχρι και τις τελευταίες τάξεις, δείχνοντας διαφορετικά επίπεδα μουσικής κατάρτισης, ενώ πολλά παιδιά έπαιζαν και μόνα τους επί σκηνής. Στο κονσέρτο συμμετείχαν παιδιά, τα οποία έπαιζαν βιολί, τσέλο, κλαρινέτο, φλογέρα, σαξόφωνο και πιάνο. Στο συγκεκριμένο σχολείο το φεστιβάλ της Άνοιξης οργανώνεται κατά παράδοση από τους δασκάλους μουσικής του σχολείου.

Το 2016 παρουσιάστηκε το θεατρικό έργο «Δείξε μου το πρόσωπό σου» το οποίο έθετε και απαντούσε στην ερώτηση «είναι ο θύτης, μόνο θύτης και το θύμα, μόνο το θύμα;» Δεκαπέντε κορίτσια από την τέταρτη έως την έβδομη τάξη κατασκεύασαν μάσκες και δούλεψαν συνεργατικά προκειμένου να συντάξουν μία κατάσταση εκφοβισμού, με πολλές οπτικές πλευρές. Σκοπός ήταν να ανακαλύψουν οι μαθήτριες πως το παιδί-θύμα μπορεί να ξεπεράσει αυτό το ρόλο και τι θα μπορούσε να συμβεί προκειμένου ένα παιδί-θύτης να μπορέσει να αποδράσει από το ρόλο αυτό. Με την συνεργασία των μαθητριών και της θεατρικής ομάδας γεννήθηκε το θεατρικό έργο «Δείξε μου το πρόσωπό σου», το οποίο επιλέχθηκε και παρουσιάστηκε στη «35^η Σχολική Θεατρική Εβδομάδα της Κολωνίας».

Ένα πρότζεκτ στα πλαίσια ενός «εποχιακού μαθήματος» ήταν το να κατασκευάσουν τα παιδιά το σπίτι των ονείρων τους με την βοήθεια και τη συμμετοχή των γονέων τους. «Κάποια παιδιά είχαν απευθείας ένα όραμα για την κατασκευή τους και τελείωσαν με πολύ γρήγορους ρυθμούς, ενώ άλλα χρειάστηκαν περισσότερο χρόνο», σύμφωνα με τα λόγια μίας μητέρας που συμμετείχε στο πρότζεκτ (<https://www.waldorfschule-koeln.de/>).

Τρίτο Κεφάλαιο : Τα σχολεία που ακολουθούν την παιδαγωγική Waldorf στην Ελλάδα

3.1. Σχολεία Waldorf στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα υπάρχουν τέσσερις νηπιακοί σταθμοί, οι οποίοι ακολουθούν την παιδαγωγική Waldorf (Bund der Waldorfschulen, 2016). Το Σεπτέμβρη του 2017 άνοιξε τις πόρτες του στην Αθήνα το πρώτο σχολείο Waldorf με την επωνυμία «Τριανέμι», το οποίο περιλαμβάνει νηπιαγωγείο και τέσσερις τάξεις του δημοτικού σχολείου, από την πρώτη έως την τετάρτη. Από το σχολικό έτος 2018-2019 λειτουργεί και πέμπτη τάξη. Το «Τριανέμι» πήρε το όνομά του από το όνομα ενός συγκεκριμένου οικοδομήματος, το οποίο αποτέλεσε σπίτι-στέκι για τους δημοτικιστές του Μεσοπολέμου και βρισκόταν στο οικοδομικό τετράγωνο όπου σήμερα στεγάζεται το «Τριανέμι». Αποτελεί ένα ιδιωτικό σχολείο, το οποίο δεν έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα δεν υπάρχει άλλο δημοτικό σχολείο παρόμοιας φύσης, με αποτέλεσμα να μην επιτρέπεται η αναγνώρισή ως «ελεύθερου σχολείου». Ο όρος «ελεύθερο σχολείο», ο οποίος συναντάται σε πολλά σχολεία Waldorf του εξωτερικού, ορίζει ένα σχολείο που αποτελεί μία συνεταιριστική πρωτοβουλία ή μία συλλογική ένωση, η οποία συνήθως χρηματοδοτείται σε ένα βαθμό από το κράτος. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που το ίδιο το «Τριανέμι» παρέχει, το σχολείο εφαρμόζει μία παιδαγωγική εμπλουτισμένη από την τέχνη, την χειροτεχνία, την αφήγηση, το παιχνίδι και την κίνηση,, προσπαθώντας να δημιουργήσει μία ευχάριστη σχέση μεταξύ του παιδιού και της μάθησης. Το σχολείο αποτελεί ένα συλλογικό εγχείρημα με δασκάλους, γονείς, ιδρυτές και σωματείο να δουλεύουν συλλογικά.

Επίσης, ένα από τα πιο γνωστά Waldorf νηπιαγωγεία της Ελλάδας βρίσκεται στην Αθήνα και ονομάζεται «Η Καρυδιά». Το νηπιαγωγείο ή «παιδόκηπος», όπως ονομάζεται, εστιάζει στο ελεύθερο παιχνίδι, στη δημιουργία ενός σταθερού ρυθμού μέσα σε μία ήρεμη και αρμονική ατμόσφαιρα. Ο παιδόκηπος ακολουθεί την εκπαιδευτική φιλοσοφία του Steiner, με την ημέρα των παιδιών να ξεκινά με ελεύθερο παιχνίδι σε ομάδες, αναπτύσσοντας τη φαντασία των παιδιών και τη δημιουργικότητά τους και ολοκληρώνεται με το ελεύθερο παιχνίδι με ένα τραγουδάκι συμμαζέματος. Οι παιδαγωγοί αποτελούν το πρότυπο προς μίμηση των παιδιών, με τους ίδιους να ξεκινάνε να μαζεύουν πρώτοι. Αυτό έχει ως στόχο την τακτοποίηση των πραγμάτων στο χώρο, έτσι ώστε το συμάζεμα να φανεί ως κάτι ευχάριστο στα παιδιά και όχι ως κάτι καταναγκαστικό. Στην συνέχεια τα παιδιά μαζεύονται σε ένα κύκλο όπου τραγουδούν, απαγγέλλουν και δραματοποιούν ρυθμικά ποιηματάκια. Ο παιδόκηπος «Καρυδιά» έχει ορίσει σε κάθε σχολική ημέρα της εβδομάδας και μία δραστηριότητα. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την ιστοσελίδα του παιδόκηπου, η Δευτέρα είναι «η ημέρα της ακουαρέλας και του κύκλου τραγουδιών», η Τρίτη είναι «η ημέρα της Ευρυθμίας», η Τετάρτη είναι «η ημέρα του δάσους», η Πέμπτη «η ημέρα της χειροτεχνίας και τους κύκλου τραγουδιών», η Παρασκευή «η ημέρα του ζυμώματος ψωμιού». Την Τετάρτη, στην ημέρα του ψωμιού, οι γονείς αφήνουν τα παιδιά σε ένα κτήμα, το οποίο βρίσκεται σε μία περιοχή της Αθήνας και το παραλαμβάνουν από εκεί. Η ημέρα τους ξεκινάει με βόλτα ή τρέξιμο ακολουθώντας την ίδια διαδρομή κάθε φορά και φτάνοντας σε συγκεκριμένο σημείο. Στην ώρα του ελεύθερου παιχνιδιού τα παιδιά σκαρφαλώνουν, σκάβουν, πηδούν και παίζουν αφομοιώνοντας την φύση γύρω τους. Έπειτα, ακολουθεί «η βόλτα της εξερεύνησης», όπου η ομάδα ανακαλύπτει και ένα νέο μέρος του «δάσους κάθε εβδομάδα».

Με το να γνωρίζουν τα παιδιά το πρόγραμμα της εβδομάδας και τις δραστηριότητες της ημέρας, αποκτούν ένα ρυθμό στις νηπιακές τους τάξεις, δημιουργώντας ένα αίσθημα ασφάλειας. Γύρω στις 13:00 το μεσημέρι τα παιδιά συγκεντρώνονται στη γωνία του παραμυθιού, με τους παιδαγωγούς να τους αφηγούνται μία ιστορία ή παίζοντας όλοι μαζί κουκλοθέατρο. Επιπλέον υπάρχει δυνατότητα αναχώρησης των παιδιών στις 16:00, διευκολύνοντας τους γονείς που δουλεύουν (<http://www.karydia.org/>).

Τέταρτο κεφάλαιο: Έρευνες και κριτικές απόψεις για τα σχολεία Waldorf

4.1. Έρευνες για τα αποτελέσματα της Waldorf εκπαίδευσης

Το 2019 είναι η επέτειος των εκατό χρόνων από την ίδρυση του πρώτου σχολείου Waldorf. Μέσα σε αυτά τα εκατό χρόνια έχουν διεξαχθεί πολλές έρευνες με θέμα την αποτελεσματικότητα των σχολείων.

Σύμφωνα με την έρευνα του Oppenheimer (1999), οι απόφοιτοι Waldorf σχολείων έχουν υψηλότερη βαθμολογία SAT από τον εθνικό μέσο όρο. Τα σχολεία τα οποία λήφθηκαν υπόψιν είναι κατά κύριο λόγο ιδιωτικά, με παιδιά υψηλού κοινωνικού υπόβαθρου.

Οι Schieffer and Busse (2001) συνέκριναν τα αποτελέσματα μαθητών τετάρτης τάξης, χαμηλού κοινωνικού-οικονομικού υπόβαθρου σε τέσσερα δημόσια σχολεία και ένα δημόσιο Waldorf σχολείο, τα οποία είχαν παρόμοιο δημογραφικό προφίλ, τα σχολικά έτη 1997-1998 και 1998-1999. Σκοπός της έρευνας ήταν να αναδειχτούν στοιχεία που αποδεικνύουν ότι η εκπαίδευση Waldorf μπορεί να έχει αποτελεσματικές εκπαιδευτικές εμπειρίες για παιδιά δημόσιων σχολείων. Στην έρευνα λήφθηκε υπόψιν ένα τεστ επιτευγμάτων, το οποίο σχεδιάστηκε με σκοπό να μετρήσει την επίτευξη της γνώσης από τους μαθητές και δημοσιεύθηκε από το CTB/McGraw-Hill. Τα αντικείμενα που εξετάζε το τεστ ήταν τα Μαθηματικά, η ανάγνωση, οι κοινωνικές επιστήμες, η επιστήμη και η Γλώσσα. Και στα δύο σχολικά έτη που εξετάστηκαν φάνηκε ότι οι μαθητές Waldorf είχαν καλύτερα αποτελέσματα από ότι τα υπόλοιπα σχολεία με μαθητές χαμηλότερου κοινωνικό-οικονομικού υπόβαθρου.

Η έρευνα του Oberman (2007) εξέτασε πέρα από τα αποτελέσματα διαγωνισμάτων, την αλληλεπίδραση και την τάξη των μαθητών. Στην έρευνα

χρησιμοποιήθηκαν διάφοροι μέθοδοι (mixed methods) εξέτασης και σύγκρισης δημόσιων σχολείων της California, συνδυάζοντας στατιστικά αποτελέσματα και αναλύοντας τις ικανότητες των μαθητών μέσω συνεντεύξεων. Τα αποτελέσματα των μαθητών Waldorf ήταν χαμηλότερα στις μικρότερες τάξεις από ότι εκείνα των μαθητών των δημόσιων σχολείων. Από την όγδοη όμως τάξη τα αποτελέσματα των μαθητών Waldorf ήταν στο ίδιο επίπεδο με εκείνα των καλύτερων δημόσιων σχολείων της πολιτείας (Larrison, Daly, VanVooren, 2012:3).

Η έρευνα Survey of Waldorf Graduates, Phase II (Mitchell & Gervin, 2007) διεξάχθηκε για απόφοιτους σχολείων Waldorf από το έτος 1943 μέχρι το έτος 2005. Στην έρευνα συμμετείχαν 897 απόφοιτοι, 27 Waldorf σχολείων, δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Από την αρχή της έρευνας οι συμμετέχοντες χωρίστηκαν σε τρεις κατηγορίες:

1. Αυτοί που είχαν ολοκληρώσει τις σπουδές τους σε κολέγιο ή πανεπιστήμιο (331 συμμετέχοντες)
2. Αυτοί που ακόμα σπουδάζουν σε κάποιο ίδρυμα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (160 συμμετέχοντες)
3. Αυτοί που δεν έχουν συνεχίσει τις σπουδές τους σε κάποιο ίδρυμα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης πριν την εξέλιξη της έρευνας (65 συμμετέχοντες).

Παράλληλα χωρίστηκαν και άλλες δύο μεγαλύτερες ομάδες, μία για αυτούς που αποφοίτησαν από το σχολείο Waldorf μέχρι το 1997 (220 συμμετέχοντες) και μία για αυτούς που αποφοίτησαν από το 1997-2005 (303 συμμετέχοντες), 57% των οποίων ήταν γυναίκες και 43% των οποίων ήταν άνδρες.

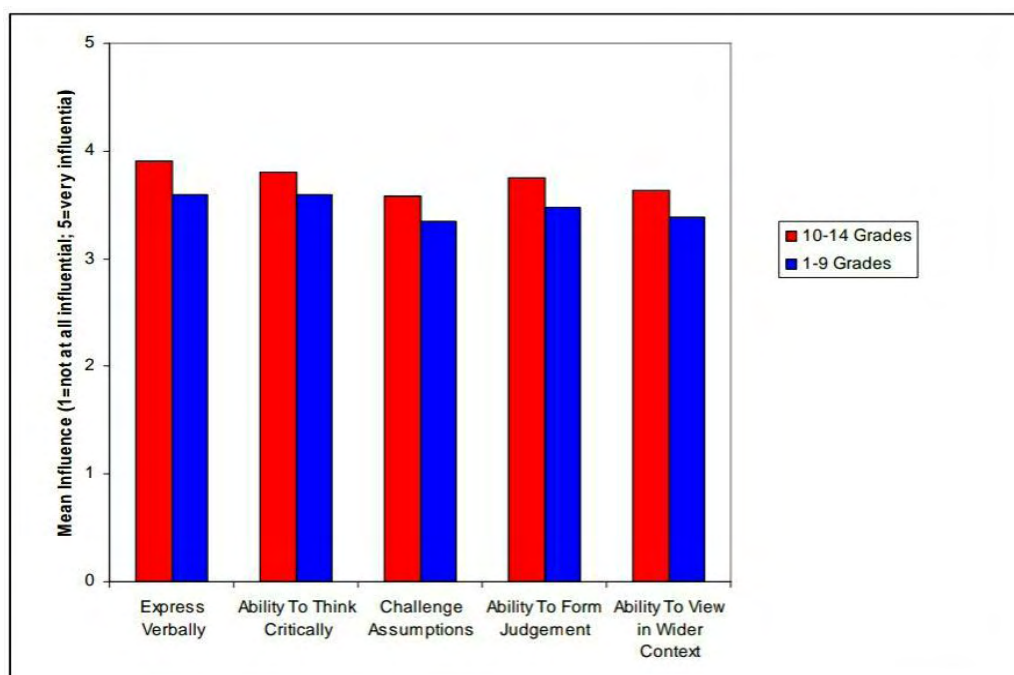
Το 93,7% των συμμετεχόντων είχε ολοκληρώσει ή ήταν σε διαδικασία ολοκλήρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Από το υπόλοιπο 11,7%, περίπου το μισό, το 5,45%, ξεκίνησε αλλά δεν ολοκλήρωσε την τριτοβάθμια εκπαίδευση και το υπόλοιπο μισό, το 6,3%, δεν ακολούθησε κάποιο πρόγραμμα σπουδών.

Στους συμμετέχοντες δόθηκαν ερωτήσεις για την αποτελεσματικότητα της εκπαίδευσής τους και τους ζητήθηκε να αναφέρουν τόσο τα θετικά όσο και τα αρνητικά αποτελέσματα. Μέσα από τα συμπεράσματα της έρευνας φάνηκε ότι οι απόφοιτοι Waldorf τείνουν να εκτιμούν μακροχρόνιες σχέσεις και να βοηθούν τους άλλους γύρω τους.

Από την έρευνα αναδύθηκαν τρία μοτίβα ένα συσχετισμένο με την αυστηρότητα, ένα με την συνάφεια και ένα σχετικό με τις σχέσεις.

A. Αυστηρότητα

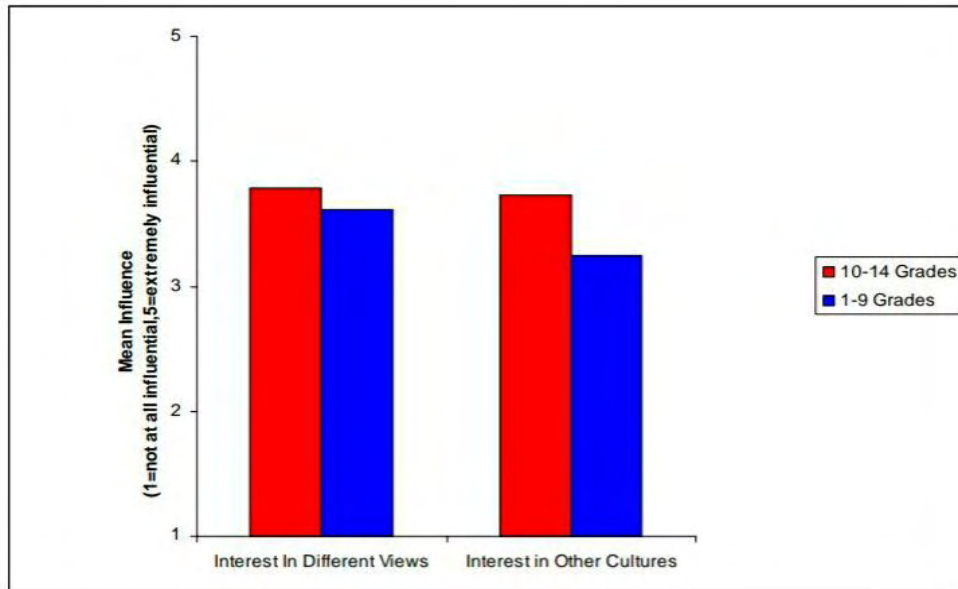
Όσον αφορά στην αυστηρότητα, οι απόφοιτοι με περισσότερα χρόνια Waldorf εκπαίδευσης (κόκκινη στήλη) ανέφεραν ότι η εκπαίδευσή τους είχε μεγαλύτερη επιρροή στην ικανότητά τους να σκέφτονται κριτικά, να διαμορφώνουν απόψεις, να μπορούν να εκφραστούν λεκτικά και να έχουν ένα μεγαλύτερο πλαίσιο σκέψης, σε σχέση με απόφοιτους λιγότερων χρόνων Waldorf εκπαίδευσης (μπλε στήλη).

Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει τα αποτελέσματα της έρευνας *Survey of Waldorf Graduates, Phase II*, σε σχέση με την αποτελεσματικότητα της εκπαίδευσης Waldorf. Πηγή Mitchell, Gervin, 2007, Oberman, 2007

B. Συνάφεια

Όσον αφορά στην συνάφεια της εκπαίδευσης, οι απόφοιτοι με περισσότερα χρόνια Waldorf εκπαίδευσης φάνηκε να θεωρούν ότι η εκπαίδευσή τους είχε μεγαλύτερη επιρροή στην ικανότητά τους να υπηρετήσουν ως «πολίτες του κόσμου». Απόφοιτοι με 10 μέχρι 14 χρόνια Waldorf εκπαίδευσης (κόκκινη στήλη) κατέταξαν υψηλότερα την επιρροή της εκπαίδευσή τους στο ενδιαφέρον τους για διαφορετικές οπτικές και για άλλους πολιτισμούς, από ότι απόφοιτοι με 1 μέχρι 9 χρόνια Waldorf εκπαίδευσης (μπλε στήλη).

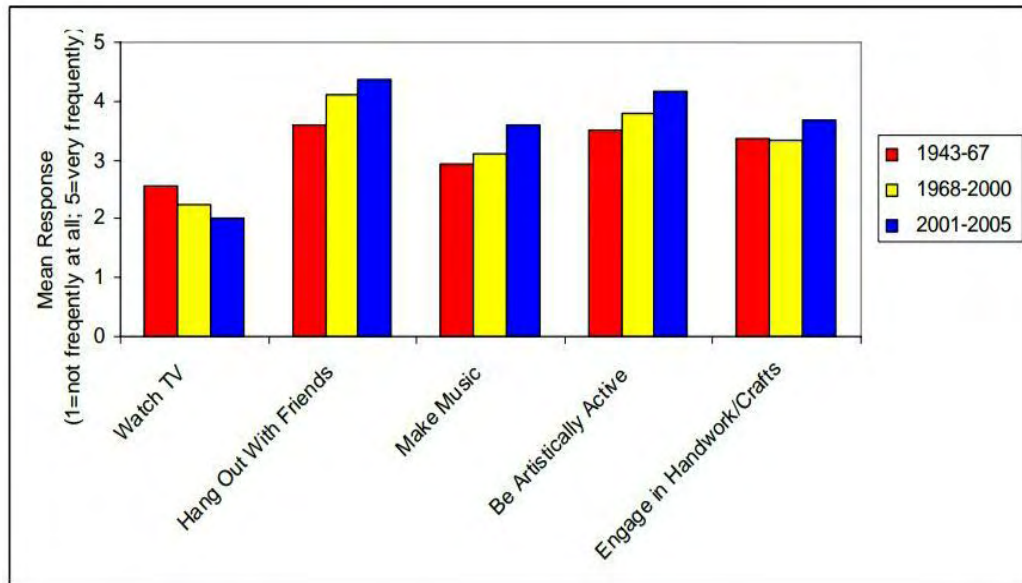

Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει τα αποτελέσματα της έρευνας *Survey of Waldorf Graduates, Phase II*, σε σχέση με την συνάφεια της εκπαίδευσης Waldorf. Πηγή Mitchell & Gervin, 2007, Oberman, 2007

Γ. Σχέσεις

Οι απόφοιτοι με περισσότερα χρόνια Waldorf εκπαίδευσης (κόκκινη στήλη) φάνηκε πως βλέπουν λιγότερη τηλεόραση και περνάνε περισσότερο χρόνο με τους φίλους τους ή κάνοντας κάποια άλλη καλλιτεχνική δραστηριότητα, όπως το να κατασκευάζουν μουσική.

Πίνακας 3: παρουσιάζει τα αποτελέσματα της έρευνας *Survey of Waldorf Graduates*,

Phase II, που αφορούν τις σχέσεις των απόφοιτων Waldorf. Πηγή Mitchell & Gervin, 2007, Oberman, 2007

Στην έρευνα του Dahlin (2007), η οποία πραγματοποιήθηκε στη Σουηδία, συγκρίθηκαν 41 σχολεία Waldorf. Σκοπός της έρευνας ήταν η επισκόπηση των σχολείων Waldorf σε σχέση με τα δημοτικά σχολεία. Για τη συλλογή δεδομένων δόθηκαν ερωτηματολόγια σε γονείς και μαθητές. Σε κάποιες περιπτώσεις τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν και από συνεντεύξεις προκειμένου να γίνουν πιο κατανοητές οι απαντήσεις και η οπτική των συμμετεχόντων.

Οι συγκρίσεις που έγιναν μέσα στην έρευνα μεταξύ μαθητών δημόσιων και Waldorf σχολείων είναι βασισμένες σε προηγούμενες έρευνες και τεστ μαθητών από την Swedish National Agency for Education .

Μερικά από τα συμπεράσματα της έρευνας είναι:

1. Οι μαθητές που πήγαιναν σε Waldorf σχολείο διάλεξαν εναλλακτικές δραστηριότητες αμέσως μετά από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, όπως εργασία, ταξίδια ή μαθήματα, 58% των οποίων πήγαν σε πανεπιστήμιο ή σε κάποιο κολέγιο και το 42% να δηλώνει ότι θέλει να συνεχίσει αργότερα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.
2. Οι απόφοιτοι Waldorf σχολείων επέλεξαν σπουδές εναλλακτικών προγραμμάτων εκπαίδευσης, πολλοί από τους οποίους εκπαιδεύονταν για να γίνουν γιατροί, μηχανικοί, οικονομολόγοι, δικηγόροι ή καλλιτέχνες.

3. Οι μαθητές Waldorf σχολείων είχαν θετικά αποτελέσματα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Σχεδόν όλοι πίστευαν ότι η τρέχουσα εκπαίδευσή τους είχε υψηλό βαθμό δυσκολίας και απαιτήσεων και ότι οι ίδιοι την διαχειρίζονται καλά.
4. Οι απόφοιτοι Waldorf συμμετείχαν περισσότερο σε οργανισμούς που αφορούσαν την κουλτούρα ή την πολιτική.
5. Οι απόφοιτοι Waldorf απολάμβαναν το σχολείο περισσότερο και είχαν θετικότερη στάση απέναντι σε εργασίες στο σπίτι και δεν εργάζονταν με σκοπό την επιτυχία απέναντι στις εξετάσεις αλλά επειδή έβρισκαν τα αντικείμενα που διδάσκονταν.
6. Όσον αφορά το περιβάλλον μάθησης, φάνηκε ότι το περιβάλλον των Waldorf σχολείων ήταν πιο ήρεμο, θετικό και ευχάριστο.

4.2. Κριτικές απόψεις για τα σχολεία Waldorf

Παρά τον μεγάλο αριθμό ερευνών απέναντι στα σχολεία Waldorf, υπάρχει και αρκετή κριτική που τα ακολουθεί.

Μία από τις συχνότερες κριτικές απέναντι στα σχολεία Waldorf είναι ότι αποτελούν μέρος ενός κρυφού θρησκευτικού συστήματος και προσπαθούν να μυθήσουν τα παιδιά στην θρησκεία του Ηλίου και στον πανθεϊσμό. Σύμφωνα με το άρθρο της Emily Chertoff (2012) «Is his Gradeschool a cult? (And do people care?)», η αντίληψη αυτή κυριαρχεί λόγω της ανάμειξης του Steiner με τον μυστικισμό και την «Ανθρωποσοφία», η οποία στην βάση της διακατέχεται από θρησκευτική υπόσταση. Επίσης ένας άλλος λόγος είναι η εστίαση της Waldorf εκπαίδευσης στο πνεύμα και την αφύπνισή του, χωρίς να δίνεται ένας συγκεκριμένος ορισμός του πνεύματος.

Σύμφωνα με την Powell (2012), μία άλλη κριτική απέναντι στα σχολεία Waldorf είναι ότι καθυστερούν την ανάπτυξη των παιδιών και δεν τα προετοιμάζουν για την μετέπειτα δευτεροβάθμια ή τριτοβάθμια εκπαίδευση. Γενικότερα, γύρω από την εκπαίδευση Waldorf κυριαρχεί η αντίληψη ότι η διδασκαλία μέσω των τεχνών και η ενασχόληση των μαθητών με μαθήματα πέρα από αυτά που επιτάσσει το εκπαιδευτικό πρόγραμμα σπουδών της εκάστοτε χώρας, σε συνδυασμό με τη σχετικά αργοπορημένη εκμάθηση των γραμμάτων από τους μαθητές σχολείων Waldorf, υποβαθμίζει τις ικανότητες των παιδιών, καθυστερώντας την ανάπτυξή τους.

Ένας ακόμα τομέας κριτικής, όπως αναφέρεται στο ίδιο κείμενο, είναι ο ρατσισμός, ο οποίος, όπως πιστεύεται, δεν αντιμετωπίζεται στα σχολεία. Όσον αφορά στον ρατσισμό η κριτική έγκειται σε κάποια από τα βιβλία του Steiner. Ειδικότερα στο «The Philosophy of Freedom» (1964) ο Steiner γράφει: «Είναι αδύνατο να κατανοήσουμε ολοκληρωτικά τον άνθρωπο, εάν δεν λάβουμε υπόψιν μας το γένος στη βάση της κριτικής μας» (Steiner, 2008:204).

Σύμφωνα με τον Richter (2011), μία ακόμα αρνητική κριτική της παιδαγωγικής Waldorf είναι ότι τα σχολεία απευθύνονται σε πλούσιους και «hippy» γονείς, λόγω της πλειοψηφίας ιδιωτικών Waldorf σχολείων στην Αμερική.

Πέμπτο κεφάλαιο : Η έρευνα

5.1. Σκοπός

Σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας είναι η εξέταση του τρόπου οργάνωσης και λειτουργίας των σχολείων Waldorf, επικεντρώνοντας στο «Ελεύθερο Σχολείο Waldorf» της Κολωνίας και στο σχολείο «Τριανέμι» της Αθήνας.

5.2. Μέθοδος

Η μέθοδος που ακολουθήθηκε για την έρευνα είναι η μελέτη περίπτωσης. Η μελέτη περίπτωσης αποτελεί μία μέθοδο έρευνας, η οποία αποτελείται από μία διεξοδική, αναλυτική και λεπτομερή εξέταση ενός συγκεκριμένου θέματος (περίπτωση) (Mills; Durepos; Wiebe, 2010). Στόχος των μελετών περίπτωσης είναι η περιγραφή και εξήγηση κοινωνικών δεδομένων, που έχουν σκοπό να διερευνήσουν. Οι μελέτες περίπτωσης έχουν σκοπό να ερευνηθούν και να απαντήσουν στο «πώς» και στο «γιατί» (Yin, 1984).

Σε μία μελέτη περίπτωσης τα δεδομένα συλλέγονται συνήθως με τη χρήση διαφόρων μεθόδων (Bartlett & Burton, 2007). Η «περίπτωση» είναι σκόπιμη, έχει χωρο-χρονικά όρια, λειτουργικά μέρη και τη δική της «ταυτότητα». Περίπτωση

αποτελούν συνήθως άνθρωποι, ομάδες, προγράμματα, εκπαιδευτικά ιδρύματα, φορείς και σπανιότερα τα γεγονότα και διαδικασίες (Stake, 1995:2, Robson, 2007: 210). Επομένως, μελέτη περίπτωσης μπορεί να αποτελέσει ένα σχολείο, μία τάξη ή ένας συγκεκριμένος μαθητής.

Μία μελέτη περίπτωσης μπορεί να είναι ποσοτική ή και ποιοτική. Η συγκεκριμένη αποτελεί μία ποιοτική μελέτη περίπτωσης. Στις ποιοτικές μελέτες περίπτωσης, οι ερευνητές προσπαθούν να κατανοήσουν τις οπτικές και τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων.

5.3. Εργαλεία

Η συλλογή δεδομένων στην προκειμένη εργασία επιτεύχθηκε μέσω παρατήρησης και συνεντεύξεων.

Η παρατήρηση είναι μια μέθοδος κοινωνικής έρευνας που επιχειρεί να καταγράψει τις συμπεριφορές και τις αντιδράσεις των ατόμων μέσα στο κοινωνικό τους περιβάλλον. Ο παρατηρητής προσπαθεί να κατανοήσει και να ερμηνεύσει όσα παρατηρεί μέσα από την οπτική των ατόμων, των ομάδων, των σχολικών οργανισμών που μελετά, χωρίς να επιβάλλει τη δική του άποψη (Κεδράκα, 2008).

Οι συνεντεύξεις είναι συνήθως σχεδιασμένες με τρεις τρόπους: ημιδομημένες εις βάθος, πλήρως δομημένες ή μη δομημένες συνεντεύξεις (Robson, 2007). Η συγκεκριμένες συνεντεύξεις είναι ημιδομημένες εις βάθος. Η ημιδομημένη εις βάθος συνέντευξη αποτελείται από ένα σύνολο προκαθορισμένων ερωτήσεων προκειμένου να υπάρξει ένας κανόνας για τα θέματα που θα καλυφθούν στο πλαίσιο της συνέντευξης. Ο συγκεκριμένος τύπος συνέντευξης παρουσιάζει ευελιξία, ως προς την τροποποίηση των ερωτήσεων ανάλογα με τον ερωτώμενο, ως προς την πρόσθεση ή αφαίρεση ερωτήσεων ή θεμάτων για συζήτηση και ως προς τη σειρά με την οποία τίθενται οι ερωτήσεις. Σύμφωνα με τον McKay (2006), υπάρχουν δύο είδη καταγραφής πληροφοριών κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων, η ηχογράφηση της συνέντευξης και η καταγραφή των πληροφοριών σε μορφή σημειώσεων. Οι

συγκεκριμένες συνεντεύξεις έγιναν στα ελληνικά και ηχογραφήθηκαν έπειτα από άδεια των συμμετεχόντων.

5.4. Αποτελέσματα

Τα ευρήματα της συγκεκριμένης έρευνας αφορούν μικρό αριθμό περιπτώσεων, οι γενικεύσεις είναι περιορισμένης εμβέλειας και δεν είναι δυνατή η στατιστική τους αναπαράσταση (Bartlett & Burton 2007). Εντούτοις, ένα από τα πλεονεκτήματα μίας ποιοτικής έρευνας είναι ότι κάθε περίπτωση εντάσσεται σε ένα δικό της πλαίσιο, με τα αποτελέσματά της να εξετάζονται μέσα σε μία αλληλουχία συνθηκών.

Τα αποτελέσματα που θα παρουσιαστούν στην συνέχεια είναι περιγραφικά. Παρατίθεται περιγραφή των κτιρίων από το «ελεύθερο σχολείο Waldorf» της Κολωνίας και από το ελληνικό Waldorf σχολείο «Τριανέμι». Έπειτα, ακολουθούν οι συνεντεύξεις και οι ερωτήσεις που τέθηκαν κατά την διάρκειά τους.

A) Η περίπτωση του ελεύθερου σχολείου Waldorf της Κολωνίας

Η παρατήρηση ενός χώρου είναι καίρια όχι μόνο για την κατανόηση της διαμόρφωσής του αλλά και για την κατανόηση της οπτικής του συμμετέχοντος, ιδιαίτερα σε ένα χώρο όπως το «ελεύθερο σχολείο Waldorf» της Κολωνίας. Η παρατήρηση του σχολείου ξεκίνησε από τον εξωτερικό και έπειτα συνέχισε στον εσωτερικό κύριο χώρο του κτιρίου.

Το κτίριο του «ελεύθερου σχολείου Waldorf» της Κολωνίας αποτελεί ένα από τα πλέον πρωτοποριακά ως προς την αρχιτεκτονική του, έχοντας το σχήμα τριαντάφυλλου το οποίο απλώνεται στον χώρο. Οι τάξεις αποτελούν τα πέταλα του λουλουδιού, με ξύλινες κολώνες στην μέση του κτιρίου να συμβολίζουν το κοτσάνι. Οι μικρότερες τάξεις ξεκινούν στον πρώτο όροφο, οι μεσαίες τάξεις βρίσκονται στον δεύτερο όροφο και οι τελευταίες τάξεις του Λυκείου στον τρίτο όροφο. «Κάθε πέταλο, δηλαδή κάθε τάξη, δίνει την αίσθηση της δικής του ελευθερίας, η οποία ακολουθεί την δική του εσωτερική τάξη, ενώ ταυτόχρονα αψηφά την γεωμετρία τύπου πεντάγωνου που διακατέχει το κτίριο. Η μετάβαση από το ένα «πέταλο» στο

άλλο και από τη μία τάξη στην άλλη δίνει στα παιδιά μια αίσθηση ωρίμανσης και ολοκλήρωσης» (<https://www.plus-bauplanung.de/project/freie-waldorfschule-koeln-chorweiler/>).

Αξίζει να σημειωθεί πως παρά το πενταγωνικό σχήμα του, από το κτίριο εκλείπουν έντονες γωνίες, κάνοντάς το ευχάριστο στην όψη. Τις ξύλινες κεντρικές κολώνες ή αλλιώς, το κοτσάνι του τριαντάφυλλου, περιτριγυρίζουν ένα μικρό ποτάμι και πλήθος φυτών, τα οποία ξεκουράζουν την όραση και την ψυχή των ανθρώπων μέσα στο κτίριο. Εξαιτίας της κατασκευής του το σχολείο βραβεύθηκε το 2000 με το βραβείο αρχιτεκτονικής της Κολωνίας (Kolner Architekturpreis) (<https://www.plus-bauplanung.de/project/freie-waldorfschule-koeln-chorweiler/>).

Ο σχεδιασμός του κτιρίου διήρκησε περίπου τρία χρόνια, ενώ το κτίριο κατασκευάστηκε με τη βοήθεια μετέπειτα δασκάλων, γονέων και μαθητών. Καθ' όλο το μήκος του κτιρίου είναι κρεμασμένοι πίνακες δημιουργημένοι από τους μαθητές καθώς και έργα γλυπτικής τοποθετημένα αρμονικά και οργανωμένα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ένα οικείο ύφος και μία αίσθηση κοινότητας που προβάλλει το κτίριο.

Το κεντρικό κτίριο περιβάλλεται από μικρότερα κτίρια, στα οποία στεγάζεται το νηπιαγωγείο. Συνολικά όλο το κτίριο αποτελείται από τις δεκατρείς τάξεις του σχολείου, τις τάξεις προετοιμασίας για το πανεπιστήμιο και για το δημοτικό και από διάφορες ειδικές αίθουσες κατασκευασμένες για τη διδασκαλία μουσικής, γλυπτικής, ζωγραφικής, ξυλουργικής, μεταλλουργίας, ευρυθμίας, αμφιθέατρο για τις θεατρικές παραστάσεις, γιορτές και συναυλίες. Ακόμα μέσα στο κτίριο υπάρχει εστιατόριο, το οποίο σερβίρει φαγητό στους μαθητές, σύμφωνα με τις ενδείξεις του Steiner, χρησιμοποιώντας υλικά από τον κήπο του σχολείου.

Οι αίθουσες του σχολείου είναι κατασκευασμένες με τέτοιο τρόπο ώστε να δίνεται άπλετος χώρος στους μαθητές και να μπαίνει πάντα φυσικό φως. Οι τάξεις του πρώτου έως και όγδοου έτους έχουν ήρεμα χρώματα που είναι ευχάριστα για το παιδί. Κάθε τάξη είναι βαμμένη με συγκεκριμένη τεχνική (lazure painting) και χρώματα που συνδέονται με τις θεωρίες του Steiner για το ρόλο που παίζει το χρώμα στην ζωή του παιδιού. Αυτή η τεχνική δημιουργήθηκε από τον Steiner με την ίδρυση του πρώτου Goethenaum και υιοθετήθηκε αργότερα για την κατασκευή και άλλων Waldorf σχολείων (Uhrmacher, 1995). Τα χρώματα είναι βασισμένα στα χρώματα του ουράνιου τόξου. Ξεκινώντας από την πρώτη τάξη, η οποία είναι βαμμένη με ένα ανοικτό κόκκινο χρώμα, τα χρώματα των επόμενων τάξεων (έκτη έως όγδοη τάξη) μετακινούνται προς τα μπλε και χρώματα της λεβάντας. Στις νεαρότερες τάξεις

χρησιμοποιούν το κόκκινο χρώμα, γιατί ως ζεστό χρώμα, συμβολίζει την δράση, το αίσθημα του σκοπού. Αυτές οι ποιότητες τέμνονται με τη γεμάτη για θέληση ζωή των παιδιών αυτής της ηλικίας. Στην αντίποδα όχθη το απαλό μπλε συμβολίζει το στοχασμό και την ηρεμία. Ο στοχασμός είναι μία εσωτερική δραστηριότητα, η οποία χρειάζεται ένα βαθμό ηρεμίας. Η αντίθεση μεταξύ κόκκινου και μπλε (ζεστό/ κρύο, ενεργητικό/ ήρεμο) αντηχεί στην διαφορά μεταξύ της θέλησης και ζωντάνιας που διακατέχουν τις μικρότερες τάξεις και του στοχασμού που κυριεύει τις μεγαλύτερες τάξεις (Bemmelen, 1980:31; Hughes, 2000).

Σύμφωνα με την φιλοσοφία του Steiner, τα παιδιά χρειάζονται ένα ήρεμο περιβάλλον προκειμένου να μάθουν. Γι' αυτό τον λόγο οι αίθουσες Waldorf περιέχουν έπιπλα που δίνουν την αίσθηση ενός σπιτιού, όπως μεταξένιες κουρτίνες, μάλλινα χαλιά, ξύλινα έπιπλα. Από την αίθουσα απουσιάζουν συνθετικά ή αγορασμένα υλικά. Οι τοίχοι περιέχουν έργα των μαθητών, χωρίς να είναι γεμάτοι. Σε κάθε τάξη, από τη στιγμή που δεν υπάρχουν υπολογιστές, υπάρχει ένας μαυροπίνακας. Ο μαυροπίνακας είναι απαραίτητος για την διδασκαλία και έχει διττό ρόλο. Όχι μόνο της καταγραφής πληροφοριών για τους μαθητές, αλλά ένας δάσκαλος Waldorf έχει εκπαιδευτεί για να δημιουργεί ζωγραφιές στο μαυροπίνακα που έχουν σχέση με το μάθημα που διδάσκεται. Οι εικόνες αυτές δείχνουν μία ιστορία η οποία θα χρησιμοποιηθεί στο μάθημα για την ανακάλυψη του θέματος. Ο ρόλος του δασκάλου είναι να γεμίζει με ζεστασιά τις εικόνες που παρουσιάζει στην ψυχή των παιδιών. (Rawson & Masters, 2010: 12)

Εικόνα 3: Μαυροπίνακας από το «Freie Waldorfschule» της Κολωνίας με θέμα την «Γέννηση της Ρώμης»

Η δασκάλα του «Freie Waldorfschule» της Κολωνίας που συμμετείχε στην συνέντευξη ήταν ελληνικής καταγωγής, με εκπαίδευση πάνω στην παιδαγωγική Waldorf και χρόνια εμπειρίας στο συγκεκριμένο σχολείο. Η δασκάλα δίδασκε στο σχολείο την τάξη προετοιμασίας από το νηπιαγωγείο στο δημοτικό. Η συνέντευξη ξεκίνησε με γενικότερες ερωτήσεις για το σχολείο, την ιστορία του, την εκπαίδευση Waldorf και συνέχισε εστιάζοντας σε πιο προσωπικές ερωτήσεις απέναντι στην δασκάλα, την τάξη της και την εμπειρία της στο συγκεκριμένο σχολείο.

Οι γενικότερες ερωτήσεις για την ιστορία του σχολείου έγιναν κατά την διάρκεια της ξενάγησης μου στο σχολείο από την ίδια την δασκάλα, η οποία με προμήθευσε με φυλλάδια που παραθέτουν λεπτομερώς την ιστορία του σχολείου (Παράρτημα 2).

Όσον αφορά στις πιο προσωπικές ερωτήσεις για την τάξη της δασκάλας, η ίδια ανέφερε πως ο ρόλος της τάξης προετοιμασίας για το δημοτικό είναι να προετοιμάσει το παιδί και ειδικότερα το μυαλό, τα χέρια και την καρδιά του με δραστηριότητες που εξασκούν την λεπτή κινητικότητα του εγκεφάλου όπως το πλέξιμο και οι πλαστελίνες. Όπως ανέφερε η δασκάλα: «Με δραστηριότητες που εξασκούν τα χέρια, όπως το πλέξιμο αφυπνίζονται κάποιες από τις δώδεκα αισθήσεις του παιδιού». Σύμφωνα με τον Tunkey (2013), ο Steiner πίστευε πως οι αισθήσεις του ανθρώπου δεν είναι πέντε, όπως είναι γενικά αποδεκτό, αλλά δώδεκα. Στο άρθρο του «Working with the 12 senses Touch, Health, Movement and Balance as a Foundation for Academic Progress» (2013), ο Tunkey αναφέρει πως οι αισθήσεις αυτές είναι: 1) η αίσθηση της Αφής, δηλαδή η εσωτερική αίσθηση του «που εγώ τελειώνω και που αρχίζει ο κόσμος», 2) η αίσθηση της Ζωής, δηλαδή η εσωτερική αίσθηση που έχει κάθε άνθρωπος για την υγεία του και για την υγεία της εξωτερικής ζωής, 3) η αίσθηση της Κίνησης η οποία αναφέρεται στην εσωτερική αίσθηση του κάθε ανθρώπου που αφορά την κίνησή του, 4) η αίσθηση της Ισορροπίας, η οποία ξεκινά πριν από την γένεση του ανθρώπου και γίνεται αισθητή όταν το παιδί κάνει τα πρώτα του βήματα και μαθαίνει να περπατάει 5) η αίσθηση της Όσφρησης, 6) η αίσθηση της Γεύσης, 7) η αίσθηση της Όρασης, 8) η αίσθηση της Ζεστασιάς, η οποία διαχωρίζεται από την αίσθηση της Αφής, 9) η αίσθηση της Ακοής, 10) η αίσθηση της

Γλώσσας του Κόσμου, δηλαδή η κατανόηση μίας γλώσσας, 11) η αίσθηση της Σκέψης 12) η αίσθηση του «Εγώ», η ικανότητα να αισθάνεται κάποιος του «εγώ» κάποιου άλλου ανθρώπου.

Παράλληλα η δασκάλα τόνισε τη σημασία των παραμυθιών, της αφήγησης και των τραγουδιών για τη συγκεκριμένη ηλικία και το στάδιο ανάπτυξης των παιδιών, ενώ κατά την ξενάγησή στην αίθουσά της τάξης προετοιμασίας η δασκάλα μίλησε λεπτομερώς για τη σημασία του περιβάλλοντος στην ανάπτυξη του παιδιού.

Τα εποχιακά μαθήματα στο «ελεύθερο σχολείο Waldorf» της Κολωνίας διαρκούν 2- 4 εβδομάδες. Σύμφωνα με την δασκάλα, τα εποχιακά μαθήματα έχουν ποικίλα οφέλη για το παιδί, καθώς του δίνουν τον χρόνο να μελετήσει σε βάθος το θέμα της συγκεκριμένης εποχής. Όταν θα ασχοληθεί με το ίδιο θέμα αργότερα, η οπτική του για αυτό θα είναι διαφορετική, αφού του έχει δοθεί ο χρόνος να το σκεφτεί.

Παράλληλα, η διδασκαλία δύο ξένων γλωσσών (αγγλικά, ρωσικά) στο συγκεκριμένο σχολείο ξεκινά ήδη από την πρώτη τάξη. Η δασκάλα τόνισε πως στις πρώτες τάξεις εισάγουν το παιδί στην ξένη γλώσσα με τραγούδια και με ποιήματα και όχι διδάσκοντάς του την αλφάβητο. Γενικότερα, σύμφωνα με την δασκάλα, το σχολείο επιτρέπει στο παιδί να αναρωτηθεί για τη γραφή και έπειτα ξεκινά η διδασκαλία της. Αυτό γίνεται ώστε το παιδί να νιώσει έτοιμο και να αγαπήσει την διαδικασία της μάθησης.

Όσον αφορά στις αξιολογήσεις των μαθητών στο «Freie Waldorfschule» της Κολωνίας, σύμφωνα με τα λεγόμενα της δασκάλας, «υπάρχουν και αποτελούν μια γενικότερη λεπτομερή περιγραφή για την εξέλιξη των μαθητών στη διάρκεια της χρονιάς. Δεν υπάρχει βαθμολόγηση μέχρι τη δέκατη τάξη. Η περιγραφή κυρίως αναφέρεται στην εξέλιξη των επιμέρους μαθημάτων αλλά και στην κοινωνική συμπεριφορά και συμμετοχή του παιδιού στο μάθημα. Το βασικότερο είναι να καταφέρει ο/η δάσκαλος/α να αποτυπώσει τη θετική πλευρά των μαθητών».

Στην ερώτηση «αν τα παιδιά γνωρίζουν το όνομα και το πρόσωπο του Rudolf Steiner, την Ανθρωποσοφία και ότι το σχολείο ακολουθεί την συγκεκριμένη παιδαγωγική» η δασκάλα απάντησε πως ποτέ δεν αναφέρεται στα παιδιά το όνομα του Steiner ούτε η Ανθρωποσοφία, απλά τα παιδιά πιστεύουν ότι το σχολείο τους είναι διαφορετικό από τα υπόλοιπα. Οι γονείς των παιδιών είναι γνώστες της Waldorf παιδαγωγικής που ακολουθεί το σχολείο, καθώς ενημερώνονται για αυτή από την στιγμή που το παιδί τους υπάρχει περίπτωση να γίνει μαθητής του σχολείου.

Όσον αφορά τον τρόπο που διδάσκονται οι θρησκείες, σύμφωνα με την δασκάλα γίνεται χρήση πολλών ιστοριών από την Παλαιά Διαθήκη και από άλλες θρησκείες, χωρίς να προβάλλεται κάποια θρησκεία περισσότερο από κάποια άλλη. Γενικότερα, η χρήση θρησκευτικών ιστοριών γίνεται λόγω της άποψης ότι το παιδί θα επωφεληθεί από τις συγκεκριμένες ιστορίες και από το μήνυμα που περνάνε.

B) Η περίπτωση του σχολείου «Τριανέμι» στην Ελλάδα

Το κτίριο στο οποίο στεγάζεται το «Τριανέμι» βρίσκεται στο Μαρούσι (Αθήνα) και έχει συνολική επιφάνεια 850τ.μ. σε μία αυλή δύο στρεμμάτων. Στον χώρο στεγάζεται το βαθέσιο Δημοτικό σχολείο 144 μαθητών και το Νηπιαγωγείο 40 μαθητών. Επιπλέον το κτίριο διαθέτει, πέρα από τις βασικές απαιτούμενες υποδομές, χώρο για τραπεζαρία και καλλιτεχνικό εργαστήριο.

Το «Τριανέμι» κατά την διάρκεια της παρατήρησης βρισκόταν σε διαδικασία επέκτασης, γεγονός που δεν μείωνε την ξεχωριστή αρχιτεκτονική του κτιρίου. Μπαίνοντας στο «Τριανέμι», μία από τις πρώτες αίθουσες με την οποία θα έρθει κάποιος αντιμέτωπος είναι η αίθουσα μουσικής, στην άκρη της οποίας βρίσκεται ένα πιάνο και όργανα μουσικής –κυρίως τσέλο και βιολί- που διδάσκονται τα παιδιά στο σχολείο.

Το νηπιαγωγείο βρίσκεται στο ίδιο κτίριο με το δημοτικό αποτελείται από δύο αίθουσες, ενώ έχει ξεχωριστό προαύλιο χώρο. Οι τοίχοι του νηπιαγωγείου είναι βαμμένοι με ανοιχτό κόκκινο χρώμα και με την τεχνική «lazure painting», ακολουθώντας τη θεωρία του Steiner για τα χρώματα με τα οποία το παιδί πρέπει να περιτριγυρίζεται ανά ηλικία. Μέσα στο νηπιαγωγείο υπάρχει ένα χώρος με έπιπλα κουζίνας και ένας μικρός χώρος τραπεζαρίας, τον οποίο τα παιδιά χρησιμοποιούν κατά το πρωινό τους διάλειμμα. Επίσης, στο νηπιαγωγείο υπάρχει μία γωνιά παιχνιδιού, με παιχνίδια από ξύλο και μαλλί, την οποία τα παιδιά χρησιμοποιούν για παιχνίδι.

Οι υπόλοιπες τάξεις του κτιρίου αφορούν στην πλειοψηφία τους το δημοτικό. Οι τάξεις του δημοτικού –όπως και του νηπιαγωγείου- ακολουθούν την θεωρία των χρωμάτων του Steiner με τις μικρότερες τάξεις να είναι βαμμένες με πιο έντονα και ζωντανά χρώματα (ανοιχτό κόκκινο, πορτοκαλί) και με τις μεσαίες τάξεις να είναι

βαμμένες με αποχρώσεις του πράσινου και τις μεγαλύτερες με χρώματα πιο ψυχρά (λιλά, μπλε). Σε όλες τις τάξεις του δημοτικού υπάρχει μαυροπίνακας, ξύλινα θρανία και έπιπλα αποθήκευσης.

Το «Τριανέμι» περιλαμβάνει μεγάλη έκταση προαύλιου χώρου, εξοπλισμένου με ξύλινες κατασκευές παιχνιδιού και κήπο για το εποχιακό μάθημα της κηπουρικής.

Η δασκάλα από το «Τριανέμι» που συμμετείχε στην συνέντευξη ήταν ελληνικής καταγωγής, με εκπαίδευση πάνω στην παιδαγωγική Waldorf και χρόνια εμπειρίας σε ιδιωτικά σχολεία. Η δασκάλα δίδασκε φέτος στο σχολείο την τρίτη δημοτικού ενώ βρίσκεται στο σχολείο από το πρώτο χρόνο λειτουργίας του.

Σύμφωνα με την δασκάλα, η ίδια επέλεξε να εργαστεί σε ένα σχολείο που ακολουθεί την παιδαγωγική Waldorf, αφού στο προηγούμενο σχολείο της παρατήρησε αδυναμία επαφής με συναδέλφους και έψαχνε ένα σχολείο που δίνει μεγαλύτερη έμφαση στη συνεργασία των δασκάλων του.

Όσον αφορά στα μαθήματα του σχολείου, διδάσκεται νεοελληνική γλώσσα, μαθηματικά, ξένες γλώσσες, ζωγραφική, μουσική, κηπουρική, πλέξιμο, ευρυθμία, ξυλουργική και γλυπτική, παραμένοντας το σχολείο πιστό στην παιδαγωγική και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα Waldorf. Διδάσκονται εποχιακά μαθήματα στο σχολείο, στο βαθμό που επιτρέπει το ελληνικό ΑΠΣ και ΔΕΠΠΣ. Τα σχολικά βιβλία χρησιμοποιούνται σε συνδυασμό με την κατασκευή των εποχιακών τετραδίων από τους μαθητές.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το σχολείο αντιμετωπίζει την τεχνολογία και τα ηλεκτρονικά μέσα ως μία σημαντική ικανότητα, η οποία όμως δεν αρμόζει της παιδικής ηλικίας. Αντιθέτως πιστεύει ότι τα παιδιά έχουν περισσότερη ανάγκη την επαφή με την φύση, τον κόσμο και με τους άλλους ανθρώπους. Γι' αυτό τον λόγο αποφεύγεται η χρήση τεχνολογικών μέσων, ενώ η διδασκαλία τους ξεκινάει από την έκτη τάξη, με στόχο την εκμάθηση τη σωστής χρήσης τους. Η δασκάλα κατά την διάρκεια της συνέντευξης μίλησε για την θέληση των παιδιών να παίζουν μέσα στην φύση, να τρέξουν και να περάσουν δημιουργικά τον χρόνο τους, από το να «εγκλωβιστούν» μπροστά από μία οθόνη.

Ένα ακόμα άξιο σημείο αναφοράς, είναι η βαθμολόγηση των μαθητών η οποία ακολουθεί το μονοπάτι της Waldorf παιδαγωγικής, με τους βαθμούς να μην χρησιμοποιούνται. Σύμφωνα με τη δασκάλα, η αξιολόγηση των μαθητών γίνεται μέσω περιγραφικής αποτύπωσης των ικανοτήτων και της προόδου των μαθητών.

Στην ερώτηση «υπάρχουν παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο σχολείο σας», η δασκάλα απάντησε πως υπάρχουν παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες όπως και σε κάθε άλλο σχολείο και ότι προσφέρεται δυνατότητα παράλληλης στήριξης.

Η δασκάλα τόνισε τον σκοπό του σχολείου, ο οποίος είναι να δώσει στα παιδιά τα απαραίτητα εφόδια, ώστε να αναπτυχθούν σε ελεύθερους ανθρώπους με συνείδηση. Το «Τριανέμι» οραματίζεται να δημιουργήσει ανθρώπους με δυνατές καρδιές, σώματα και νου, με προθυμία, αυτοπεποίθηση και σεβασμό προς τον εαυτό τους και προς τους γύρω τους.

Έκτο Κεφάλαιο: Συζήτηση - Συμπέρασμα

6.1. Συζήτηση

Το «Freie Waldorfschule» της Κολωνίας αποτελεί ένα «ελεύθερο Waldorf σχολείο» με μεγάλη ιστορία και πολλά έτη λειτουργίας. Το κτίριο του ξεχωρίζει για την αρχιτεκτονική του και το οικόπεδο στο οποίο στεγάζεται προσφέρει στους μαθητές του άμεση επαφή με την φύση. Το σχολείο ακολουθεί το πρόγραμμα σπουδών των «σχολείων Waldorf» της Γερμανίας, προσφέροντας στους μαθητές του μία ποικιλία μαθημάτων και αντικειμένων μελέτης, θέλοντας να κατακτήσει ο μαθητής δεξιότητες χρήσιμες για την μετέπειτα ζωή του.

Όσον αφορά στις ηλεκτρονικές συσκευές και τεχνολογικά μέσα, το σχολείο ακολουθεί την φιλοσοφία της παιδαγωγικής Waldorf, θεωρώντας ότι ενώ η χρήση της τεχνολογίας είναι μία σημαντική ικανότητα της εποχής, δεν ταιριάζει στην ηλικία των παιδιών.

Στον τομέα της θρησκείας το σχολείο δεν προβάλλει κάποια θρησκεία περισσότερο της άλλης, χρησιμοποιεί όμως θρησκευτικές ιστορίες λόγω των διδακτικών οφελών τους για τα παιδιά.

Όσον αφορά την αξιολόγηση των μαθητών, το σχολείο μένει πιστό στην παιδαγωγική Waldorf χωρίς να υπάρχει βαθμολόγηση μέχρι τη δέκατη τάξη, παρά μόνο χρησιμοποιώντας λεπτομερείς περιγραφές για την εξέλιξη των μαθητών στη διάρκεια της χρονιάς.

Επίσης, παρά την κριτική που ασκείται στα σχολεία Waldorf ότι αποτελούν σχολεία για εύπορες οικογένειες, το «ελεύθερο σχολείο Waldorf της Κολωνίας» αποτελεί ένα ελεύθερο σχολείο, δηλαδή ένα σχολείο που στο μεγαλύτερο ποσοστό του χρηματοδοτείται από το κράτος δίνοντας την ευκαιρία σε παιδιά οικογενειών όλων των κοινωνικών στρωμάτων να παρακολουθήσουν το συγκεκριμένο σχολείο.

Στον αντίποδα, το «Τριανέμι» το πρώτο ελληνικό Waldorf νηπιαγωγείο και δημοτικό κάνει μεγάλα και σταθερά βήματα εδραίωσης της Waldorf εκπαίδευσης στην

Ελλάδα. Το «Τριανέμι» προσπαθεί να προσαρμόσει την Waldorf παιδαγωγική στις επιτάξεις του Υπουργείου Παιδείας και να οδηγήσει το παιδί σε θετική στάση απέναντι στη διαδικασία της μάθησης.

Η σχέση της τεχνολογίας με το σχολείο τέμνεται με την Waldorf φιλοσοφία, απαγορεύοντας την χρήση τεχνολογίας στο σχολείο και υποστηρίζοντας την μείωση της χρήση της.

Εν αντιθέσει με το «ελεύθερο σχολείο Waldorf της Κολωνίας» το «Τριανέμι» αποτελεί ένα ιδιωτικό σχολείο, καθώς η ελληνική νομοθεσία δεν προβλέπει την ίδρυση και λειτουργία ελεύθερων σχολείων.

Εν κατακλείδι, και τα δύο σχολεία έχουν ως κέντρο τους το παιδί και σκοπό τους την κατάκτηση των απαραίτητων εφοδίων και δεξιοτήτων από το ίδιο, ώστε να αναπτυχθεί σε ένα άτομο με αυτοπεποίθηση, ανεξαρτησία και σεβασμό προς την φύση.

6.2. Συμπέρασμα

Η εκπαίδευση και τα σχολεία Waldorf βασίζονται στην επιστήμη της Ανθρωποσοφίας. Η Ανθρωποσοφία αποτελεί μία πνευματική επιστήμη, η οποία ιδρύθηκε από τον Rudolf Steiner. Στόχος της η εύρεση μίας μεθόδου κατανόησης της ανθρώπινης φύσης.

Τα σχολεία Waldorf πρεσβεύουν την «ολιστική εκπαίδευση», δηλαδή την εκπαίδευση ολόκληρου του παιδιού μέσω του κεφαλιού, της καρδιάς και των χεριών του. Στόχος των σχολείων Waldorf είναι η σωματική, πνευματική, κοινωνική και νοητική προετοιμασία του παιδιού για μία ζωή συνδεδεμένη με τον άνθρωπο και την φύση. Σύμφωνα με αυτή την εκπαίδευση, η ανάπτυξη του ανθρώπου συντελείται σε 3 επταετείς φάσεις, από τη γέννησή του έως και την ηλικία των 21 ετών.

Η εκπαίδευση Waldorf δεν είναι προσανατολισμένη στο να διδάξει τις γνώσεις που παρέχουν συνήθως οι παραδοσιακές μορφές εκπαίδευσης, αλλά στο να αναπτύξει ικανότητες στο παιδί που θα το βοηθήσουν να δημιουργήσει μία «ουσιώδη» ζωή. Οι μαθητές των σχολείων αυτών σύμφωνα από πληθώρα ερευνών έχουν μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση, μία πιο θετική εικόνα για τον εαυτό τους, είναι κοινωνικοί και έχουν μία δυνατότερη και πιο θετική σχέση με το σχολείο και τη σχολική εργασία. Ενώ υπάρχουν κριτικές απέναντι στην εκπαίδευση Waldorf, έρευνες αποδεικνύουν ότι πολλές από τις όψεις της (π.χ. χρήση των τεχνών, μειωμένη χρήση τεχνολογικών μέσων) έχουν θετικά αποτελέσματα στα παιδιά.

Το «ελεύθερο σχολείο Waldorf» της Κολωνίας είναι ένα από τα πρώτα σχολεία Waldorf που δημιουργήθηκαν και συνεχίζει ακόμα και σήμερα την διδασκαλία των παιδιών μέσα στα πλαίσια της Waldorf φιλοσοφίας, με μαθήματα που προετοιμάζουν το παιδί για τη μετέπειτα ζωή του, όπως πλέξιμο, κηπουρική, ξυλουργία, εκμάθηση μουσικού οργάνου.

Παρόλο που η εκπαίδευση Waldorf δεν είναι ευρέως γνωστή στην ελληνική εκπαίδευση, τα τελευταία χρόνια, βλέποντας την αποτελεσματικότητα της, γίνονται προσπάθειες για την εξάπλωση της με την ίδρυση σχολείων –όπως το «Τριανέμι»- που την ακολουθούν.

Βιβλιογραφία

Aiyer, M. S., Grimm, J.K., Grissmer, D., Murrah .H.M., Steele J.S., (2010) Fine Motor Skills and Early Comprehension of the World: Two New School Readiness Indicators. *Developmental Psychology* 2010, Vol. 46, No. 5, 1008–1017

Armon, J. (1997). The Waldorf curriculum as a framework for moral education: One dimension of a fourfold system. Paper presented at the Annual Meeting of the American Research Association, Chicago, IL.

Barlett, S., Burton, D. (2007). *Introduction to education studies*. Los Angeles: SAGE Publications.

Barnes, H. (1991, October). Waldorf Education: An Introduction. *Educational Leadership Magazine*

Barnes, H. (1997) *A Life for the Spirit, Rudolf Steiner in the Crosscurrents of Our Time*. Hudson: Anthroposophic Press

Bemmelen, D. (1980). *Rudolf Steiner New Approach to Color Oil the Ceiling of the First Goethenaum*. Spring Valley, N .Y: St. George Publications.

Bjørnholt, M. (2014). Room for Thinking - The Spatial Dimension of Waldorf Education. *Research on Steiner Education*, 115-130. Ανάκτηση από www.rosejournal.com/index.php/rose/article/viewFile/190/201

Bruin, D., Lichthart, A. (2003). *Painting in Waldorf Education*, Ghent, NY: The Association of Waldorf Schools of North America.

Brull, D. (1996). *The Waldorf Schools and Threefold Structure. The Embarrassing Mandate: The Risk of Being an Anthroposophical Institution*. NY: Waldorf Publications.

Buckingham, D. (1996). *Moving images: Understanding children's emotional responses to television*. Manchester: Manchester Uni-versity Press.

Buckingham, D. (1998). Media education in the UK: Moving beyond protectionism. *Journal of Communication*, 48(1), 33–43.

Bund der Freien Waldorfschulen. (2016). Directory of Waldorf and Rudolf Steiner Schools, Kindergardens and Teacher Training Centers Worldwide.

Busuladzic, E., Rönnerling C. (2010). A Case Study at a Waldorf School. Assessment of Productive Language Skills. University of Malmö.

Chertoff, E. (2012, November 30). Is this grade school a 'Cult'? (and do parents care?). Ανάκτηση από: <https://www.theatlantic.com/national/archive/2012/11/is-this-grade-school-a-cult-and-do-parents-care/265620/>

Clouder, C. & Rawson, M. (1998). Waldorf Education. Endinburgh: Floris Books.

Dahlin, B. (2007). The Waldorf School – Cultivating Humanity? Karlstad University. Ανάκτηση από www.ecswe.org/wren/documents/Waldorf_School_Evaluation.pdf

Easton, F. (1995). The Waldorf impulse in education: Schools as communities that educate the whole child by integrating artistic and academic work. Unpublished doctoral dissertation, Teachers College, Columbia University, New York.

Easton, F. (1997). Education the Whole Child, “Head, Heart, and Hands”: Learning from the Waldorf Experience, by Freda Easton Theory into Practice.

Faber Taylor, A. & Kuo, F.E. (2009). "Children with attention deficits concentrate better after walk in the park." Journal of Attention Disorders, 12, 402-409. Ανάκτηση από <http://lhl.illinois.edu/adhd.htm>

Finser, M. T. (1995). School as a Journey: The Eight-Year Odyssey of a Waldorf Teacher and His Class. Hudson, NY: SteinerBooks.

Friedlaender, D., Beckham, K., Zheng, X. & Darling-Hammond, L. (2015). Growing a Waldorf-Inspired Approach in a Public School District. Stanford, CA: Stanford Center for Opportunity Policy in Education.

Gessler, L. (1988). Bildungserfolg im Spiegel von Bildungsbiographien. Begegnungen mit Schülerinnen und Schülern der Hiberniaschule [Educational Success Reflected in Educational Biographies: Encounters with Female and Male Pupilsof the Hibernia School], Frankfurt am Main/Berne/New York/Paris.

Gerwin, D. & Mitchell, D. (2007). Survey of Walorf Graduates. Phase II, Wilton, New Hampshire: Research Institute for Waldorf Education.

- Goethe, J. W. (1997) Goethe's Colour Teachings. Copenhagen: Hernov
- Harvard Mental Health Letter, Volume 22, Number 8, February 2006, p. 5. Ανάκτηση από : <http://www.health.harvard.edu>.
- Hemleben, J. (1975). Rudolf Steiner. Sussex: Henry Goulden.
- Hesse, H. (1991). Soul of the Age: Selected Letters of Hermann Hesse, 1891–1962. [n. p.]: Farrar Strauss & Giroux.
- Howard, S. (Fall/Winter 2006). The Essentials of Waldorf Early Childhood Education. Gateways, A Newsletter of the Waldorf Early Childhood Association of North America, Issue 51
- Hughes, K. (2000). Light Filled Color: Translucent Colors and their Use in the Waldorf School. Renewal, A Journey for Waldorf Education, Vol. 9, 1, Spring 2000. Ανάκτηση από <https://www.walforlibrary.org>
- Joon, K. & Joan, K. (2012). Reading from an LCD monitor versus paper: Teenagers' reading performance. International Journal of Research Studies in Educational Technology April 2013, Volume 2 Number 1, 15-24
- Karutz, M. (2001). Forming School Communities. The Renewal of the Social Organism. Chatham, NY: AWSA Publications.
- Kokkevi, A., Fotiou, A., & Kitsos, G. (2008). Τρόπος Ζωής και Αντιλήψεις Εφήβων Μαθητών: Νεότερα Στοιχεία από τη Διεθνή Έρευνα του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας στην Ελλάδα και σε άλλες 40 Χώρες. [Life-style and perceptions of adolescent pupils: New data from the international survey of the World Health Organization in Greece and 40 other countries]. Athens: Papazissis Publishers
- Larrison, A. L., Daly, A. J., & Van Vooren, C. L. (2012). Twenty years and counting: A look at Waldorf in the public sector using online sources. Current Issues in Education, 15(3). Ανάκτηση από: <http://cie.asu.edu/ojs/index.php/cieatasu/article/view/807>
- Leber, S. (1996). Die Pädagogik der Waldorfschule und ihre Grundlagen. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

- Leist, M. (1980). *Parent Participation in the Life of a Waldorf School*. NY: Waldorf Publications.
- Livingston, P. & Mitchell D. (2016) *Will Developed Intelligence- Handwork and practical arts in the Waldorf School*. NY: Waldorf Publications.
- McKay, S. L. (2006). *Researching second language classrooms*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum
- McCrary, K. (2013). *The AlphaBeta Book: An Introduction to Ancient Greek*. NY: AWSA Publications.
- McDermott, R., Henry, M., Dillard, C., Byers, P., Easton, F., Oberman, I., & Uhrmacher, B. (in press). *Waldorf education in an inner city public school*. *The Urban Review*.
- Miller, J. P. (2010). *Whole child education*. Toronto, Canada: University of Toronto Press, Inc.
- Miller, R. (1997). *What are Schools for?*. Brandon: Hollistic Education Press.
- Mills, J., Durepos, G. & Wiebe, E. (2010). *Encyclopedia of Case Study Research*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications. p. xxxi. ISBN 978-1-4129-5670-3.
- Mitchell, D. (Spring 2006). *Nature Deficit Disorder*. *Research Bulletin*. Volume 11. #2
- Müller, H. (1982). *The healing power of the word and its rhythms*. *Journal of Anthroposophy* 35 (spring): 57-66.
- Neville, B. (1989). *Educating the Psyche: Emotion, Imagination and the Unconscious of Learning*. Melbourne: Collins-Dove.
- Nielsen, T. W. (2004). *Rudolf Steiner's Pedagogy of Imagination: A Case Study of Hollistic Education*. Bern: Peter Lang.
- Novom, M. (Autumn/ Winter 2010). *Volunteerism, Communication, Social Interaction: A Survey of Waldorf School Parents*. *Research Bulletin*. Volume 15,#2
- Oberman, I. (2007). *Learning from Rudolf Steiner: The relevance of Waldorf education for urban public school reform*. Retrieved from ERIC database. (ED498362)

- Oppenheimer, T. (1999). Schooling the imagination. *Atlantic Monthly*, 284, 71-81.
- Paull, John (2018). The Home of Rudolf Steiner: Haus Hansi, *Journal of Biodynamics Tasmania*, 126:19-23.
- Piaget, J. & Cook, M. (Trans). (1952). *The origins of intelligence in children*. New York, NY, US: W W Norton and Co.
- Powell, D. J. (2012). Can the Steiner Waldorf schools movement break out of its niche by engaging with its critics? Πτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο του Πλίμουθ.
- Pupedis, G., & Bellman, C. (2011). Shove over Gen Y: Gen Z is almost here. *Proceedings of the Surveying & Spatial Sciences Biennial Conference 2011*, 21-25 November 2011, Wellington, New Zealand, pp.331-339.
- Richter, M. (2011, October 22). At Waldorf School in Silicon Valley, technology can wait. Ανάκτηση από: <http://www.nytimes.com/2011/10/23/technology/at-waldorf-school-in-silicon-valley-technology-can-wait.html>
- Richter, T. (2010). *Pädagogischer Auftrag und Unterrichtsziele – vom Lehrplan der Waldorfschule*. Stuttgart: Freies Geistes Leben.
- Robson, C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου: Ένα μέσο για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*. Gutenberg: Αθήνα
- Rolls, G. (2005). *Classic Case Studies in Psychology*. Abingdon, England: Hodder Education.
- Sassmannshausen, W. (2008). *Waldorf – Pädagogik auf einen Blick. Einführung für den Kindergarten*. Freiburg: Herder.
- Schieffer, J., & Busse, R. T. (2001). Low SES Minority Fourth-graders' achievement. *Research Bulletin*, 6 (1) Ανάκτηση από, http://www.waldorflibrary.org/images/stories/journal_articles/RB6104.pdf
- Setzer W. V. (2016). *Electronic Media and Waldorf Education*, Ανάκτηση από: <https://www.waldorflibrary.org/articles>
- Sidiropoulou, A., & Davou, B. (2013). Ποιοτική διερεύνηση της ψυχολογικής πτυχής της σχέσης των εφήβων με το διαδίκτυο: Χρήση, στάσεις και ανάγκες. [Qualitative investigation of the psychological dimensions of adolescents' involvement with the

internet: Use, attitudes and needs]. Ζητήματα Επικοινωνίας [Issues of Communication], 16–17 (2013), σελ. 46–65.

Sidiropoulou, A., Davou, B. (2017). Family Life Around Screens: Some Thoughts on the Impact of ICTs on Psychological Development and the Development of Relationships. Springer Science+Business Media, LLC 2017

Shrestha, S., & Lenz, K. (2007). Eye gaze patterns while searching vs. browsing a website. Software Usability Research Lab, <http://usa-bilitynews.org/eye-gaze-patterns-while-searching-vs-browsing-a-website/>. Accessed February 23, 2015.

Smith, P. (1998). Update: Essentials of Waldorf Education Study, Research Bulletin, 3(1), Ανάκτηση από: http://www.waldorflibrary.org/images/stories/journal_articles/RB3105.pdf

Stake, R. (1995). The art of case study research, Sage: London.

Steiner, R. (1928). A Modern Art of Education. London: Rudolf Steiner Press.

Steiner, R. (1964). The Philosophy of Freedom. London: Rudolf Steiner Press.

Steiner, R. (1995). Waldorf Education and Anthroposophy. Hudson, NY: Anthroposophic Press.

Steiner, R. (1996α). The Education of the Child and Early Lectures on Education. Hudson, New York: Anthroposophic Press.

Steiner, R. (1996b). The child's changing consciousness. As the basis of Pedagogical Practice. Hudson, NY: Anthroposophic Press

Steiner, R. (1997). The Essentials of Waldorf Education. Hudson, NY: Anthroposophic Press.

Steiner, R. (1997). The Roots of Education. Hudson, NY: Anthroposophic Press.

Steiner, R. (1998). Faculty Meetings with Rudolf Steiner 1919-1922. Volume 1. Hudson, NY: Anthroposophic Press.

Steiner, R. (2000) Practical Advices to Teachers. Great Barrington, MA: Anthroposophic Press.

Steiner, R., (2008). The Philosophy of Freedom: The Basis for a Modern World Conception. Forest Row: Rudolf Steiner Press.

Streit, J. (2006). And Then There Was Light. Hudson, NY: Waldorf Publications.

Suggates. (2014, December). Fine motor skills and subtle thinking. Findings from kindergarten and primary school. Erziehungskunst, Waldorf Education Today.

Tautz, J. (1982). The founding of the first Waldorf School in Stuttgart. Ghent, NY: AWSNA Publications.

Trostli, R. (1998). Rhythms of learning: What Waldorf education offers children, parents & teachers. Selected lectures by Rudolf Steiner. Hudson, NY: Anthroposophic Press.

Tunkey, J. (2013). Working with the 12 Senses. Association for Healing Education Newsletter. Ανάκτηση από: <https://www.waldorflibrary.org/articles/1363-working-with-the-12-senses>

Uhrmacher, B. (1995). Uncommon Schooling: A Historical Look at Rudolf Steiner, Anthroposophy, and Waldorf Education. Curriculum Inquiry.

Ullrich, H. (1994). Rudolf Steiner (1861-1925). Ανάκτηση από Prospects: the quarterly review of comparative education: www.ibe.unesco.org/sites/default/files/steinere.pdf

University of Waterloo. (2016, April 21). Need to remember something? Better draw it, study finds. ScienceDaily. Ανάκτηση June 11, 2019 from www.sciencedaily.com/releases/2016/04/160421133821.htm

Werner, U. (1999). Anthroposophy during Nazi times in Europe. Ανάκτηση από: <http://www.waldorfanswers.org/AnthroposophyDuringNaziTimes.htm>

Yin, R. (1984). Case Study Research. Beverly Hills, Ca.: Sage Publications.

Zonneveld, F. (2005). Waldorf Alphabet Book. Bell Pond Books/ SteinerBooks: MA

Κεδράκα, Κ. (2008). Μεθοδολογία Παρατήρησης. Ανάκτηση από: http://users.sch.gr/hlapanis/portal/images/uploads/registered/eap/eke51_methodologia_paratirisis_kedraka.pdf

Διαδίκτυο

Alliance for Public Waldorf Education. (2013, September). Public Waldorf schools and the common core standards: The Alliance for Public Education recommendations for the appropriate placement of the common core standards into Waldorf-inspired programs (1st ed.). Ανάκτηση από: http://www.allianceforpublicwaldorfeducation.org/wpcontent/uploads/2013/11/Public_Waldorf_CommonCore_Part1.pdf

Federation of Waldorf Schools in Germany. (2015). Waldorf world list: Directory of Waldorf and Rudolf Steiner Schools and Teacher Training Centers worldwide. Presented at the biannual International Forum of the Waldorf/ Steiner Schools (Hague Circle) in Dornach, Switzerland. Ανάκτηση από: http://www.freunde-waldorf.de/fileadmin/user_upload/images/Waldorf_World_List/Waldorf_World_List.pdf

Freie Waldorfschule Köln. Πληροφορίες για το κτίριο του σχολείου. Ανάκτηση από: <https://www.plus-bauplanung.de/project/freie-waldorfschule-koeln-chorweiler/>

Freie Waldorfschule Köln. Το ελεύθερο σχολείο Waldorf της Κολωνίας. Ανάκτηση από : <https://www.waldorfschule-koeln.de/>

Freie Hochschule Stuttgart. Πρόγραμμα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών Waldorf. Ανάκτηση από: <https://www.freie-hochschule-stuttgart.de/>

National Center for Health Statistics. Ανάκτηση από: <https://www.cdc.gov/nchs/index.htm>

Rudolf Steiner. (2015, 5 3). Ανάκτηση από Wikipedia, the free encyclopedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Steiner

Κοινωνικό τρίπτυχο. Threefolding of Society. Ανάκτηση από: <http://threefoldinghellas.blogspot.com/>

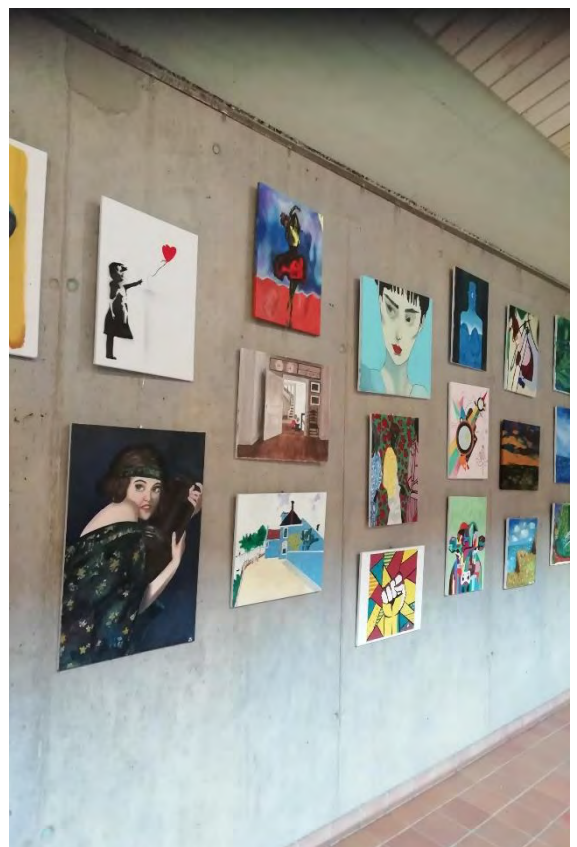
Πρατικάκης, Β. (Σεπτέμβριος, 2015). ΟΟΣΑ: Οι υπολογιστές στα σχολεία «ρίχνουν» τις μαθητικές επιδόσεις. Ηλεκτρονική Εφημερίδα το Βήμα. Ανάκτηση από: <https://www.tovima.gr/2015/09/15/world/oosa-oi-ypologistes-sta-sxoleia-rixnoyn-tis-mathitikes-epidoseis/>

Παιδόκηπος Καρυδιά. (2016). «Η Καρυδιά», Προσχολικό Εκπαιδευτήριο Γουόλντορφ Κηφισιάς. Ανάκτηση από www.karydia.org

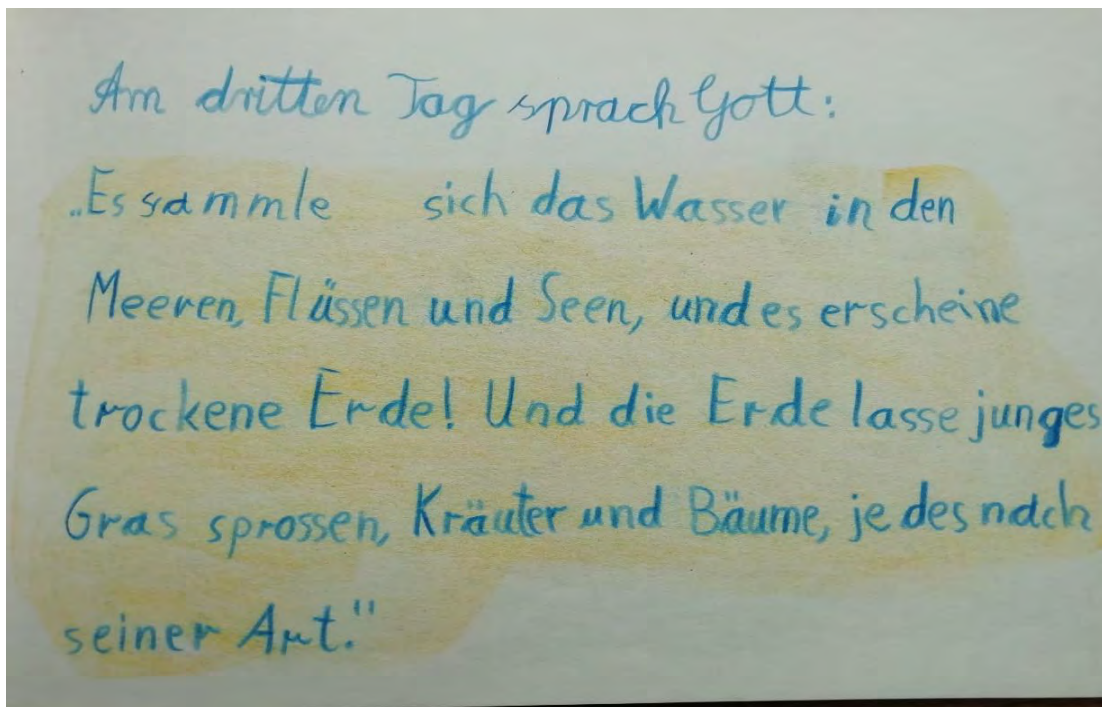
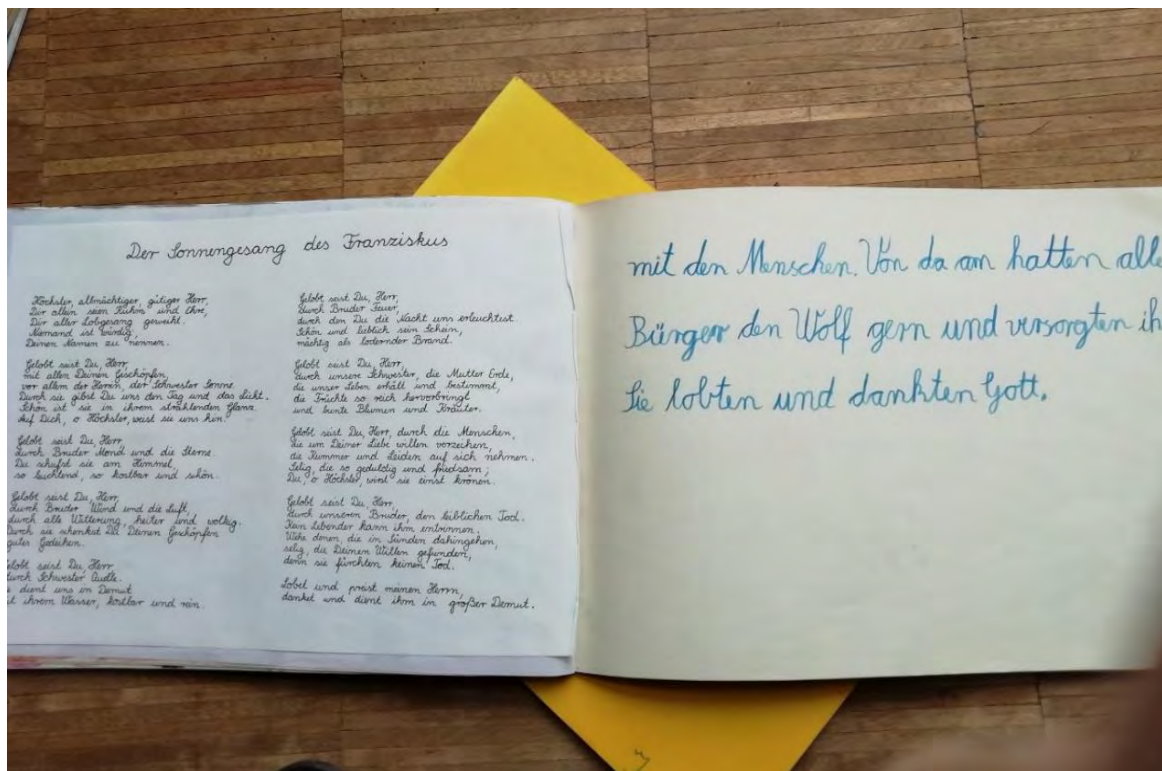
Πληροφορίες για το Freie Waldorfschule στην Κολωνία. Ανάκτηση από: <https://www.plus-bauplanung.de/project/freie-waldorfschule-koeln-chorweiler/>

«Τριανέμι» νηπιαγωγείο και δημοτικό σχολείο. Ανάκτηση από: <http://www.trianemi.edu.gr/>

Παράρτημα 1: Εικόνες από το «Freie Waldorfschule Köln»

Εικόνες από εποχιακά τετράδια μαθητή του «Freie Waldorfschule» της Κολωνίας

Παράρτημα 2: Εικόνες από τα φυλλάδια του «Freie Waldorfschule» της Κολωνίας

Waldorfschule und soziale Zukunft: Impulse zu einer Neugestaltung

Waldorfschulen werden offiziell als "einheitliche Volks- und Höhere Schulen besonderer pädagogischer Prägung" definiert. In ihren Bildungsangeboten haben praktische Arbeit und das Üben handwerklicher Fähigkeiten einen ebenso festen Platz wie kognitives Lernen und künstlerisches Tun. Mit umfassender und vielseitiger Begabungsförderung wollen die Waldorflehrer die ihnen anvertrauten Kinder und Jugendlichen zur Freiheit in sozia-

ler Verantwortung erziehen.

Schon die erste Waldorfschule 1919 in Stuttgart wurde mit einem starken sozialen Impuls ins Leben gerufen: Rudolf Steiner gründete sie zusammen mit Emil Molt, Direktor der Waldorf-Astoria-Zigarettenfabrik, vorwiegend für die Kinder der Fabrik-Mitarbeiter; beide Initiatoren bewegte in dieser krisenhaften Umbruchzeit die Notwendigkeit einer Neugestaltung der sozialen Verhältnisse.

In den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg wurden verschiedene reformpädagogische Modelle entwickelt. Keines davon erlangte eine derartige Verbreitung wie die Waldorfpädagogik*. Ihr Erfolg ist zurückzuführen auf

- ihre Grundlagen in der Anthroposophie und die auf dieser Grundlage handelnden Menschen
- die pädagogische Methode, die sich in ihrer Praxis an der Entwicklung des ganzen Menschen orientiert, und

- ihre zukunftsweisenden sozialen Strukturen
Impulse.

Was macht die Waldorfschulen so anders - anziehend gerade in heutiger Zeit? Wie sehen sie die soziale Zukunft zu gestalten? Welche wesentlichen Elemente...

1. Freie Schule ohne Direktor

Die Lehrer und die Schüler als Mitglieder des Schullebens sind Träger der Schule. Die soziale Entwicklung einer jeden Schule entwickelt sich nach dem Prinzip der Selbstbestimmung in gegenseitiger Vertrauen und Zusammenwirken von Lehrern und Schülern.

2. Zwölf Schuljahre für alle Schüler

Eine kürzere Schulzeit reicht nicht aus, um jungen Menschen die Mitgestaltung bei großen Aufgaben...

Wenn die Klasse zum Orchester wird und alle - wie hier die 7. Klasse - gemeinsam musizieren, werden Einklang ebenso wie Vielstimmigkeit geübt.

Der Fächerkanon wird im Laufe der Jahre durch eine Vielzahl weiterer künstlerisch-handwerklicher Fächer ergänzt und erweitert.

Im Rahmen des Hauptunterrichtes hat der Sachunterricht als Vorläufer der Geographie und Naturkunde eine besondere Bedeutung. Er umfasst in der dritten Klasse zum Beispiel eine Ackerbauepoche. Für die Stadtkinder wird es zum tiefgreifenden Erlebnis, im Schulgarten Korn zu säen und den Wachstumsprozess zu verfolgen, dann die 'Ernte' einzuholen, zu dreschen, zu mahlen, das Brot in der Schulküche zu backen und es zuletzt gemeinsam zu essen. Was bisher nur aus dem Regal des Bäckers oder Supermarktes kam, hat nun eine ganz andere, greifbare Bedeutung bekommen.

Der Hauptunterricht gliedert sich in drei- bis vierwöchige Epochen: Deutsch, Geschichte, Mathematik, Sternenkunde, Menschen-, Tier- und Pflanzenkunde, Gesteinskunde, Geographie, Physik, Chemie und Ernährungslehre. Die Fach- und Themenfolge berücksichtigt die jeweilige Entwicklungsstufe der Kinder. So beginnt beispielsweise der Physikunterricht in der 6. Klasse, da die Kinder in diesem Alter einen deutlichen Entwicklungsschritt in ihrem Verständnis von grundlegenden Zusammenhängen in ihrer Umwelt machen.

Auf Akustik und Optik folgt im 7. Schuljahr die erste Mechanikepoche. Die in diesem Alter einsetzende Pubertät wird begleitet von einem extremen Längenwachstum und der vollständigen Umwandlung des Knochensystems. Für die Jugendlichen bilden diese körperlichen Prozesse die seelische Grundlage für ein richtiges Verständnis der mechanischen Gesetzmäßigkeiten. Umgekehrt hilft die Thematik den Jugendlichen unbewusst, in ihrem ins Wanken geratenen Innenleben "Boden unter die Füße zu bekommen".

Was im Unterricht künstlerisch erarbeitet wurde, wird auf regelmäßig stattfindenden Schulfeiern (Monatsfeiern) von den Schülern der einzelnen Klassen vor der Schulgemeinschaft dargestellt. Darüber hinaus finden zahlreiche Theateraufführungen statt, so am Ende der Klassenlehrerzeit in der 8. und später in der 12. Klasse.

Vom 9. bis zum 12. Schuljahr erteilen Fachlehrer die Epochen des Hauptunterrichtes. Die Schüler lernen jetzt, immer selbständiger zu arbeiten. Die Themenstellungen der Fächer sind so angelegt, dass die in der Jugendzeit auftauchenden Fragen aufgegriffen und mit verschiedenen Gebieten der Welt in Beziehung gesetzt werden können. So werden zum Beispiel die Fragen nach menschlichen Idealen, nach dem Verhältnis von Gleichheit und Freiheit oder der Beziehung des Einzelnen zur Gemeinschaft im geschichtlichen Zusammenhang der Französischen Revolution mit ihren Idealen von Freiheit, Gleichheit und Brüderlichkeit besprochen.

Einen Schwerpunkt des Oberstufenunterrichts bildet die Einführung in die technische und soziale Umwelt (z. B. im Technologieunterricht), deren Durchschaubarkeit eine wesentliche Grundlage einer selbständigen Urteilsbildung darstellt. Durch mehrwöchige Landwirtschafts-, Industrie- und Sozial-

menschlichen Gesellschaft im 20. und 21. Jahrhundert vorzubereiten. Zur Erlangung der allgemeinen Hochschulreife schließt sich ein 13. Schuljahr an.

3. Lehrplan für Kopf, Herz und Hand

Wissenschaft, Kunst, Handwerk und körperliche Erziehung stehen miteinander im Einklang. Der Schüler wird nicht einseitig, sondern umfassend in seiner menschlichen Ganzheit angesprochen.

4. Schule für alle Kinder

Es gilt das Förder- und nicht das Ausleseprinzip. Kein Kind bleibt sitzen, die Klassengemeinschaft bleibt über die gesamte Schulzeit erhalten. Statt die Leistung der Schüler nach Noten einzuteilen, wird die individuelle Leistungs-, Sozial- und Persönlichkeitsentwicklung der Kinder und Jugendlichen beschrieben. Diese Praxis hat sich in den 70 Jahren des Beste-

hens der Waldorfschulen bei allen Beteiligten bewährt. Zugangsmöglichkeit besteht für alle gesellschaftlichen Schichten. Die Beiträge der Eltern richten sich nach dem Einkommen und werden nach Selbsteinschätzung geleistet.

5. Methodenschule, nicht Weltanschauungsschule

Die Unterrichtsmethoden orientieren sich an der entwicklungspsychologischen Situation der Kinder und Jugendlichen. Religionsunterricht wird von Vertretern der verschiedenen Konfessionen erteilt. Zusätzlich wird ein freier christlicher Religionsunterricht angeboten für die Kinder, deren Eltern konfessionell nicht gebunden sind. Anthroposophie wird nicht gelehrt.

* Literatur zur Waldorfpädagogik:

Carlgrén, Frans: Erziehung zur Freiheit (Die Pädagogik Rudolf Steiners. Bilder und Berichte aus der internationalen Waldorfschulbewegung). Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart

Lindenberg, Christoph: Waldorfschulen - Angstfrei lernen, selbstbewußt handeln, rororo Taschenbuch Nr. 4200

Lindenberg, Christoph: Die Lebensbedingungen des Erziehers, rororo Taschenbuch Nr. 7432

Burkmann, Hildegard und Jochen: Unser Kind geht auf die Waldorfschule, rororo Taschenbuch Nr. 4200

Lieber, Stefan: Die Pädagogik der Waldorfschule und ihre Grundlagen. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt

Behnsack, Fritz/Kranich, Ernst-Michael (Hrsg.): Erziehungswissenschaft und Waldorfpädagogik. Beiträge zur Waldorfschule heute (70 Jahre Waldorfschule). Heft Nr. 408, 1997 der Zeitschrift "Erziehungswissenschaft", Stuttgart

Ein Standort und seine Chancen: Köln-Chorweiler

Am Rande von Chorweiler-Nord: Von Südosten schweift der Blick über Pferdekoppeln, Weiden und Wiesen bis fast hinter zum Fühlinger See, im Westen erhebt sich eine Hochhaussiedlung mit hohem Ausländeranteil und großer Arbeitslosigkeit. Der Standort der neuen Schule wurde von uns anfangs sehr kontrovers diskutiert. Bei der Entscheidung für diesen Ort haben wir uns zur Auflage gemacht, eine Beziehung zu unserer neuen Umgebung herzustellen und uns so weit wie möglich für die Nachbarschaft zu öffnen. Neben dem Kennenlernen der Institutionen des Bezirks war die Einrichtung von Kursen in unseren Werkstätten für Jugendliche der direkten Umgebung, von denen viele "bildungsbenachteiligt" sind, ein entscheidender Schritt. Gottfried Murko, unser Werklehrer, nahm frühzeitig Kontakte zu verschiedenen Initiativen im Stadtteil auf und stieß

dabei auf ein Kooperationsprojekt, das den Übergang von der Schule ins Berufsleben unterstützt. Da dieses Projekt mit Landesmitteln gefördert wird, konnten wir eine halbe Stelle für einen Mitarbeiter einrichten, der mit den Jugendlichen aus der Nachbarschaft sowohl in unseren Holzwerkstätten, die als Erstes fertiggestellt wurden, als auch im benachbarten Jugendzentrum arbeitet. Durch diese Aktivitäten war unser Schulbau schon in der Entstehung kein Fremdkörper im Quartier Chorweiler-Nord. Die Tatsache, dass unser Hausmeister bereits während der Bauphase seine Wohnung auf dem Schulgelände bezog, ermöglichte frühzeitig einen sehr intensiven Kontakt zu all jenen Jugendlichen, die die Baustelle als Spielplatz benutzten.

Chorweiler-Nord ist nicht nur durch seine dichte Bebauung gekennzeichnet, sondern auch durch die Anzahl der Schulen.

Auf einer Fläche von etwa zweieinhalb Quadratkilometern befinden sich acht Schulen, darunter eine der größten Gesamtschulen und eine der größten Grundschulen Nordrhein-Westfalens; insgesamt werden hier etwa 6000 Schüler unterrichtet. Sechs Wochen nach unserem Einzug kam es auf dem S-Bahnhof zu unerfreulichen Auseinandersetzungen. Wir waren herausgefordert eine konstruktive Lösung zu finden. Wir entschieden uns für die folgende Strategie: Schon drei Jahre zuvor hatten wir Kontakt zur Gesamtschule in Köln-Chorweiler aufgenommen und dort das Klassenspiel der zwölften Klasse aufgeführt. Während der Probenzeit war die Idee entstanden, nach dem Umzug gemeinsam eine Projektwoche durchzuführen. Der Kontakt blieb über einen Lehrer erhalten, der mit seinen Pädagogikkursen regelmäßig unsere Schule besuchte. Ein Jahr vor unserem

Umzug, im Frühjahr setzte sich ein kleiner von Lehrern der Gesamtschule und der Werkstätte zusammen und die künftige Nachbarschaft besprechen. Das war bei einigen Klassen auf beiden Seiten groß, aber auch die Klassen darüber, wie wir über die anderen Klassen wussten. Bereits im Herbst nahmen wir die gemeinsame Projektwoche vor, ahnen die organisatorischen Schwierigkeiten. Es haben da insgesamt zwei Schichten unserer Schule eine Projektgruppe der Gesamtschule teilgenommen. Ihre Berichte äußerst positiv und Kontakte, die sie stellt hatten, für uns nützlich. Wir trafen dann im Frühjahr kurz nach unserem Umzug, mit Köln-Chorweiler Gesamtschule und unserer Schulsyste

TheaterWerkstatt Chorweiler

Theater spielen hat an der Waldorfschule eine lange, für Schüler, Eltern und Lehrer gleichermaßen vertraute und selbstverständliche Tradition: Legenden-, Fabel- und Märchenspiele in der Unterstufe, die großen Klassenspiele der 4., 6., 8. und 12. Klassenstufe, Eurythmieaufführungen, Theaterstücke in englischer und russischer Sprache und immer wieder das gemeinsame Erleben der Schulfestern. Auf der Bühne zu stehen gehört zum Schulalltag und ist in das Unter-

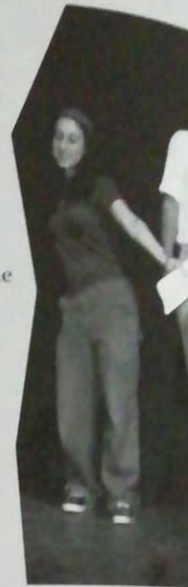
richtsgeschehen der verschiedenen Altersstufen integriert.

In unserer neuen Schule in Chorweiler treffen wir auf Bedingungen, wie sie für andere Schulen gerade auch in unserem Umfeld sicher nicht die Regel sind. Unser Veranstaltungssaal verfügt über 265 Sitzplätze, ansteigend angeordnet, mit einer Empore, eine schöne, große Bühne mit ent-

sprechender Licht- und Vorhangtechnik sowie großzügigen Hinterräumen: Ein in vielerlei Hinsicht idealer Ort, um Bühnenkunst zu leben und zu erleben.

Seit Februar 1999 wurde nun als Initiative des Vereins zur Förderung der Waldorfpädagogik in Köln e.V. die TheaterWerkstatt Chorweiler gegründet. Sie ist (zunächst im Rahmen einer Arbeitsbeschaffungsmaßnahme) mit einer Theaterpädagogin besetzt und hat sich die Aufgabe gestellt, das Theaterleben an anderen Schulen, Kindertagesstätten, sozialen Einrichtungen und Altersheimen im Stadtbezirk zu beraten und zu unterstützen. Die politischen Vertreter und Vertreterinnen im Stadtbezirk Chorweiler zeigten schon im Vorfeld

ein großes Interesse an diesem Projekt. Sie unterstützen es in der Sache ideell und großzügig.

Nach den ersten Begegnungen an den Schulen wird deutlich, dass die Mitarbeiterinnen sich durch

Παράρτημα 3: Ερωτήσεις της συνέντευξης στο «Freie Waldorfschule» της Κολωνίας

Γενικά για το σχολείο:

1. Ποια η ιστορία του σχολείου, πότε ιδρύθηκε;
2. Προς τι η ονομασία «ελεύθερο σχολείο» και τι σημαίνει.
3. Πόσοι εκπαιδευτικοί απασχολούνται σήμερα και πόσες τάξεις οι τάξεις του σχολείου;
4. Υπάρχει διευθυντής;
5. Για πόσα χρόνια είναι απαραίτητο να διδάξει ένας εκπαιδευτικός Waldorf την ίδια τάξη στο σχολείο σας;

Προς την δασκάλα:

6. Έχετε δουλέψει προηγουμένως σε δημόσιο σχολείο; Τι σας έκανε να διαλέξετε ένα σχολείο Waldorf;
7. Σε ποια τάξη διδάσκετε;

Μαθήματα, μέθοδος διδασκαλίας

8. Κατά πόσο ακολουθείται η φιλοσοφία του Steiner στο σχολείο και ειδικότερα στην διδασκαλία των μαθητών;
9. Πόσο διαρκούν τα εποχιακά μαθήματα, ποιος ο σκοπός τους;
10. Γιατί η διδασκαλία δύο ξένων γλωσσών ξεκινάει από τη πρώτη τάξη του σχολείου; Με ποιον τρόπο διδάσκονται;

Κριτική

11. Γνωρίζουν οι μαθητές το όνομα ή και το έργο του Rudolf Steiner; Διδάσκεται με κάποιον τρόπο η Ανθρωποσοφία στο σχολείο;
12. Ποιος ο τρόπος διδασκαλίας θρησκείας/ών στο σχολείο σας;

Παράρτημα 4: Ερωτήσεις της συνέντευξης στο «Τριανέμι»

Γενικά για το σχολείο:

1. Ποια η ιστορία του σχολείου, πότε ιδρύθηκε;
2. Πόσοι εκπαιδευτικοί απασχολούνται σήμερα και πόσες τάξεις οι τάξεις του σχολείου;
3. Υπάρχει διευθυντής;
4. Ποια η άποψη του σχολείου για την χρήση τεχνολογιών από τα παιδιά;

Προς την δασκάλα:

4. Έχετε δουλέψει προηγουμένως σε δημόσιο σχολείο; Τι σας έκανε να διαλέξετε ένα σχολείο Waldorf;
5. Σε ποια τάξη διδάσκετε;

Μαθήματα, μέθοδος διδασκαλίας

6. Κατά πόσο ακολουθείται η φιλοσοφία του Steiner στο σχολείο και ειδικότερα στην διδασκαλία των μαθητών;
7. Πόσο διαρκούν τα εποχιακά μαθήματα, ποιος ο σκοπός τους; Δημιουργούν τα παιδιά τα δικά τους εποχιακά τετράδια;
8. Ζωγραφίζετε στον μαυροπίνακα;
9. Διδάσκετε όλα τα εποχιακά μαθήματα ενός «Freie Waldorfschule»;
10. Σε ποιον βαθμό είναι εφικτό να ακολουθήσετε το ΑΠΣ και ΔΕΠΠΣ κατά την διδασκαλία σας;
11. Υπάρχουν παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο σχολείο σας;